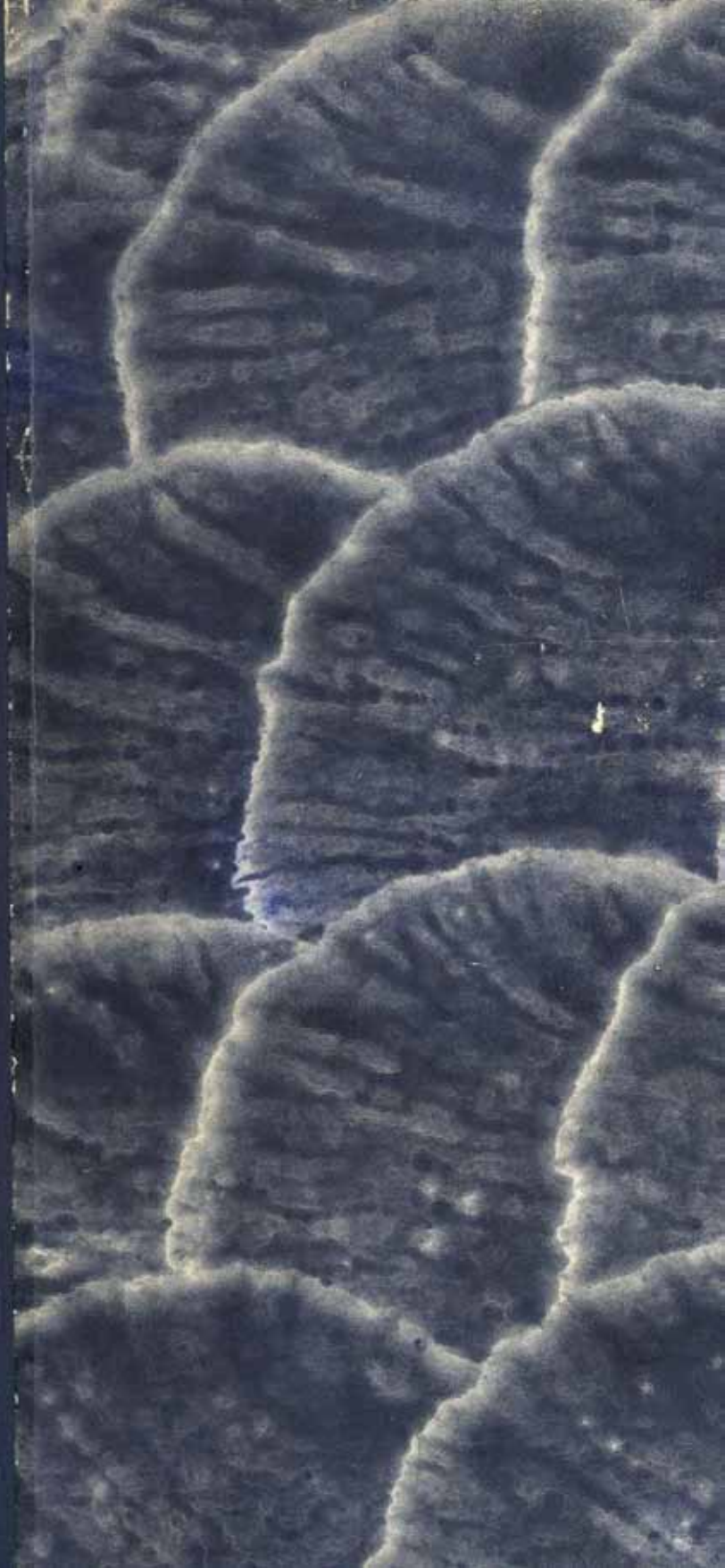

TAKUMTA

IX

SATAKUNTA

KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

IX

JULKAISSUT
SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

S A T A K U N T A

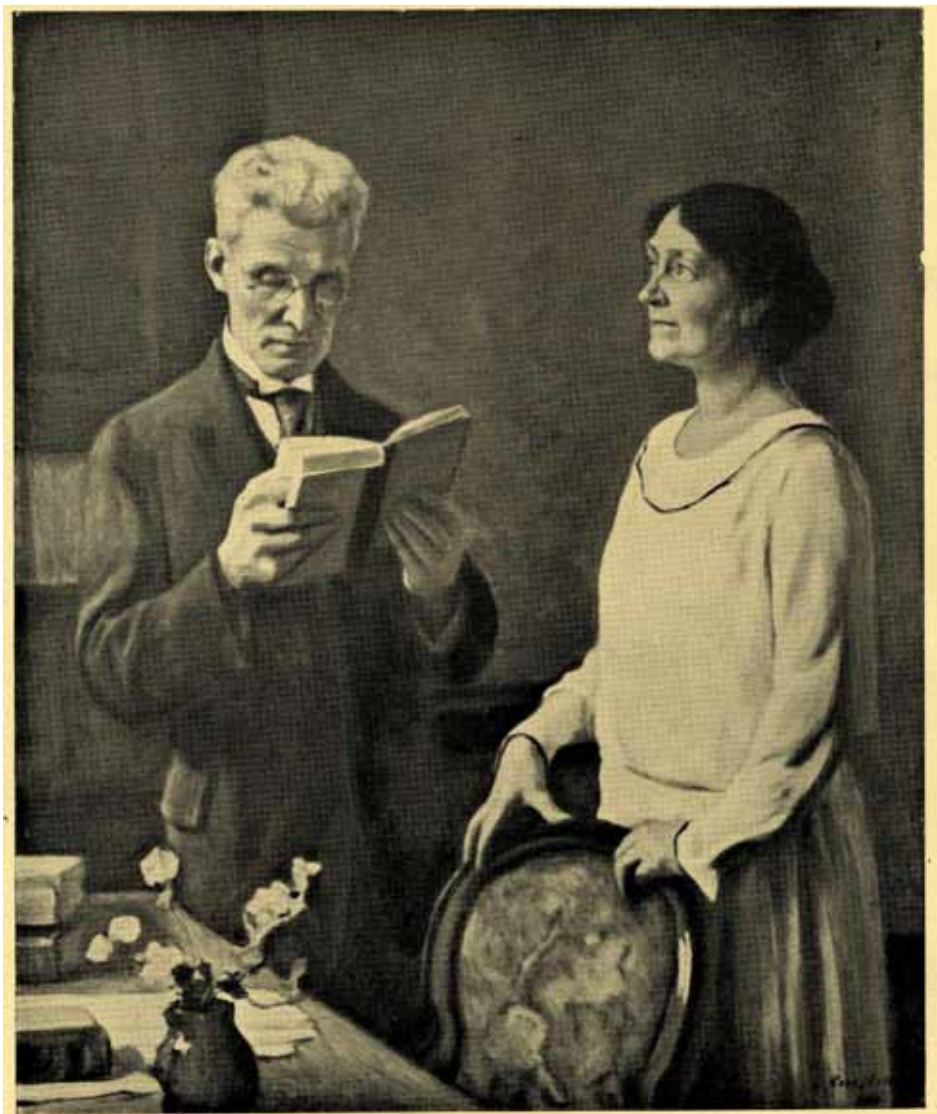
KOTISEUTUTUTKIMUKSIA

IX

JULKAISUT

SATAKUNTALAINEN OSAKUNTA

VAMMALA 1931
TYRVÄÄN KIRJAPAINO O. Y

JOOSEPPI JA MAILA MIKKOLA.

Eero Järnefeltin maalaus.

Inspehtoripari Jooseppi ja Maila Mikkolalle.

Satakuntalainen Osakunta omistaa syvästi kunnioittaen ja kii-
tollisena kotiseutujulkaisusarjansa IX:n niteen Teille, osakunnan
Rakastetulle Inspehtoriparille, yhteisesti. Lähes kolme vuosikym-
mentä olette uhranneet elämän kalleita hetkiä osakunnallem-
me, Satakunnan maakunnalle ja sen nuorisolle. Teidän kotinne
on ollut sytyttävien ajatusten ahjo, josta maakuntamme kulttuu-
rityön merkittävimmät aikaansaannokset ovat saaneet alkunsa
viimeisen neljännesvuosisadan kuluessa. Teidän kodissanne on
27 ikäluokkaa satakuntalaisia ylioppilaita saanut henkisen kas-
teensa, vihitty yksilölliseen ja koko sukupolvemme yhteiseen
kamppailuun elämän korkeimpien arvojen puolesta. Teissä olem-
me saaneet nähdä aikakautemme eurooppalaisen ja kansallinen
sivistysihanteen muuttuneena lihaksi ja vereksi. Laajakatseinen,
älyllisesti valpas, mutta sydämen salaisiin lähteihin pohjautuva
ja niistä ikuista nuoruudenhehkua ammentava inhimillisyys on
säteilnyt vastaamme Teistä kirkastaen arkitoimiamme ja kohot-
taen juhliemme rikkaita muistoja. Hopeakellon heleä kilinä, joka
sekä Eläintarha 10:ssä että sittemmin Laaksolassa on koonnut
meidät, eri ikäluokkiin kuuluneet osakuntalaiset satakuntalaisen
salin tutun pöydän ääreen, on jäänyt soimaan mieleemme taika-
huilun äänenä. Mitä sanoikaan runoseppämme Lukupiirin muut-
taessa Eläintarha 10:stä Laaksolaan:

»Eläintarhan kodin katon alla
 meille ihmeovet aukeaa.
 Ah, ei rajoiks' ole seinät nää,
 siivet saamme, häipyy paikka, aika,
 siniavaruudet häämöittää —
 se on kellon hopeaisen taika.

Näimme välkkein suuren maailman,
 saimme katseen luoda kaikkialle.
 Pässeet oomme Hellaan taivaan alle,
 pässeet ihmemaihin Intian.
 Näimme Margareetan kammion,
 näimme uljaan Teliin, jousiniekan;
 Orleansin neitsyt tuttu on,
 kuiske sydämen ja kalske miekan.»

Kotimaakunnan hyväksi työ Teidän johdollanne suoritettuna on antanut opintovuosillemme nuorekkaan kansallisen innostuksen vireen ja lukupiiri-illoissa ovat maailmankirjallisuuden parhaat tuotteet välittäneet meille kosketusta ihmiskunnan yhteisten hengensankarien kanssa. Mutta oman kansamme historiassakin olemme kuluneina vuosikymmeninä eläneet aikoja ja vaihteita, jotka kullekin kansalle suodaan vain kerran sen elämässä. Suurlakon jännittävinä päivinä tunsimme vapauden kaipuun ensi kerran mahtavasti vavahduttavan kansamme sisintä. Maailmansodan alkuvuodet toivat Teidän kotiinne eri kansallisuuksien valioväkeä vieraisiksi, jotka etsivät neuvoa ja suojaa oudossa maassa. Vuodet 1917 ja 1918 vain lisäsivät kiitävien hetkien kohtalontuntoa toinen toistaan odottamattomampien tapausten vyöryessä ylitsemme. Kun sitten helmik. 17 p. 1919 Kansallisteatterin lämpiössä vietetyissä »Inspiksen rymyissä» Porin ryk-

mentin upseerit suomalaisine sotilaspukuineen, kannuksineen ja sotilaallisille liikkeineen ensi kerran juhlistivat yhdessäoloamme, tuntui kuin todellisuus olisi ollut satuakin ihmeellisempi. Meillä oli oma puolustuslaitos. Suomi oli itsenäinen. Vuosisatojen unelma oli toteutunut. Me kuljimme täyttää päivää kohti.

Antakaamme näiden muistojen puhua, sillä sanat ovat avuttomat ja köyhät. Kuitenkin: KIITOS Teille, kiitos uhrauksistanne ja rakkaudesta, jota olette meille tuhlaamalla tuhlanneet! Ylin kiitos kevään hengestä, kevään sanomasta ja kevään uskosta! Sillä usko yksin muuttaa maailman.

Helsinki, helmik. 7 p. 1931.

Aina Lähteenoja.

SISÄLLYS:

Länsisuomalaisen Osakunnan inspektorit. Kirj. <i>Mikko Saarenheimo</i>	1
Karvian pitäjän asutuksen synty perimätiedon valossa. Kirj. L. 7. <i>Kaukamaa</i>	62
»Satakunnan Lappi». Kirj. <i>Viljo Alanen</i>	81
Piirteitä Sarkolan Vanhankylän tonteista ja taloista. Kirj. <i>Mirjam Kulmala</i>	143
Porin ympäristön Cyclopslajit. Kirj. <i>A. Seinäjokelainen</i>	149
Eräs vanha loitsuvihko. Kirj. <i>Viljo Alanen</i>	192
Eräs satakuntalainen Kiltakirja. Kirj. <i>Pekka Katara ja Jal-mari Jaakkola</i>	204

Mikko Saarenheimo

Länsisuomalaisen Osakunnan inspehtorit.

I.

Z. TOPELIUS

(1868—1871).

Kun ylioppilasosakuntamme, joihin vallanpitäjät meilläkin epäilivät pesiytyneen levottoman vuoden 1848 kumouksellista henkeä, lakkautettiin vuoden 1853 alusta, katosi näyttämöltä myös vanha Länsisuomalainen Osakunta virallisena laitoksena. Osakuntia ja niiden kokouksia korvaamaan säädettiin tiedekunnat kokouksiin, joten siis opintoala tuli kotimaakunnan tilalle ylioppilaiden liittoutumisperusteeksi. Täten menetellen luultiin opiskelevan nuorison paremmin säilyvän häiritseviltä poliittisilta tartunnoilta ja lukujen luistavan entistä paremmin. Veri on kuitenkin vettä sakeampaa, joten sama kotiperä ja maakunnallinen yhteenkuuluvaisuus kaikesta huolimatta pyrkivät edelleen liittämään ylioppilaita. Niinpä osakunnat, vaikka ne jo olivat talonsa toimittaneet, muutaman vuoden perästä aivan kuin itsestään virkosivat henkiin lupaa kysymättä ja lopulta suorastaan pursuivat elinvoimaa, kuten oli laita nimenomaan Länsisuomalaisen Osakunnan. Tänä aikana osakunnat toimivat vapaina ylioppilasyhdistyksinä toveripiiristä valitun puheenjohtajan ollessa esimiehenä, ilman yliopiston viranomaisten valvontaa, johon seikkaan viranpitäjien taholta

alettiin kiinnittää huomiota. Tahdottiin saattaa laitton 1. illegaali osakuntalaitos laillistetulle kannalle, jolloin virallinen valvontakin taas kävisi laatuun. Akateemiseen vapauteensa, sellaisena kuin se kukoisti laillistamattomissa osakunnissa, olivat ylioppilaat kuitenkin siinä määrin mieltyneet, että laajalti heidän keskuudessaan kavahdettiin suunnitelmia, jotka tarkoittivat osakuntalaitoksen saattamista laillistetulle viralliselle kannalle.

Tämä kuitenkin tapahtui vuonna 1868, jolloin säilyttäen edelleen myös tiedekuntalaitos entiset osakunnat syyslukukauden alusta muodostettiin uudestaan, kuten kanslerin kirjelmässä 8/5 1868 lähemmin määrättiin. Osakunnat saivat siis taas inspektorinsa ja niin myös uusi Länsisuomalainen Osakunta. Näiden rivien tarkoituksena on sivistyshistoriallista taustaa vasten tarkastaa tämän osakunnan inspehtorien suhdetta heidän johtamaansa ylioppilasnuorisoon ja osanottoa sen harrastuksiin. Samalla esitys antanee eräitä ääriviivoja Länsisuomalaisten Osakunnan kehitysvaiheista, joiden varsinainen historia on vielä kirjoittamatta.¹⁾

Uuden osakunnan ensimmäiseksi inspehtoriksi nimitettiin silloinen historian professori Z. Topelius. Hänellä ei kylläkään ollut sukuperän siteitä eikä muitakaan läheisiä suhteita Länsi-Suomeen, mutta silti länsisuomalaisten ylioppilaiden piirissä pidettiin hänen nimitystään parhaana mahdollisena. Olihan hän monessa suorasanaisessa ja runomittaisessa tuotteessaan viritänyt ylistystä vanhalle Turulle ja sen vuosisataisille muistoille, joten hän siis oli kirjoittanut itsensä myös länsisuomalaisten sydämiin. Hänen tasapuolinen suhtautumisensa ajankohdan taisteleviin kielipuolueisiin teki niinkään hänet erityisen soveliaaksi uu-

¹⁾ *Lähteitä:* Länsisuomalaisten Osakunnan p.kirjat 1868—1903. M. G. Schybergson: Z. Topelius bland västfinnar (Zacharias Topelius' hundraårsminne. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CXXXVII.)

delle osakunnalle, jossa koetettiin, tosin vaihtelevalla menestyksellä, pitää yllä linnarauhaa suomenmielisten ja ruotsinmielisten kesken. Puhuttiin vielä tällöin paljon »länsisuomalaisesta väristä», joka määritelmä oli peräisin laillistamattoman osakunnan ajoilta ja jolla tarkoitettiin välittävää kantaa uusmaalaisten jyrkän svekomanian ja puhtaasti suomalaisten osakuntien tinkimättömän fennomanian välillä.

Kalevalan ja Snellmanin herättämää suomenmielisyyttä oli vielä ensimmäisen innostuksen väistyessä siksi paljon länsisuomalaisten keskuudessa, että osakunnan kuraattoriksi valittiin 19/9 1868 melkein täyden yksimielisyyden vallitessa porilainen dosentti K. F. Ignatius, Yrjö Koskisen hengenheimolainen ja läheinen työtoveri. Hänen suomenmielisyytensä oli siis vilpittöntä, joskaan hänen suomenkielen taitonsa ei ollut vielä täysin vakiintunut, mikä ilmenee siitäkin, että valittuna suomeksi esiintymään vuosijuhlassa 1869 hän pyysi ja sai luvan esityksensä paremmaksi tehoksi käyttää ruotsia.

Kielikysymys ennen muuta askarrutti Länsisuomalaista Osakuntaa sen ensimmäisinä vuosina, kuten oli laita myös osakunnan viimeisissä vaiheissa. Niinpä asiasta syntyi heti alussa kiistaa, kun oli päätettävä uuden osakunnan virallisesta 1. pöytäkirjakielestä. Sääntöjä valmistanut toimikunta, jossa suomenmielisillä oli enemmistö, ehdotti, että keskustelut sallittaisiin molemmilla kielillä mutta pöytäkirja pidettäisiin suomeksi. Äänestyksessä 30/9 1868 voitti kuitenkin vastapuoli, joten 51 äänellä 38 vastaan pöytäkirjakieleksi tuli ruotsi, kuten oli ollut myös laita laillistamattomassa osakunnassa, mutta johon seikkaan suomenmieliset odottivat muutosta, kun heidän äidinkieltensä oli näihin aikoihin myös julkisessa elämässä korotettu virkakielen asemaan. Kuraattori merkitsi päätöksen johdosta vastalauseensa. Samoin liitti pori-

lainen maisteri F. W. Rothsten, sittemmin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteeri, kirjallisen vastalauseensa, koska hänen mielestään oli sopimatonta, että pöytäkirjat laadittiin »ruotsalaisten kielellä, niinmuodoin muukalaisella puhekeinolla». Tästä julki-lausumasta oli sellainen seuraus, että maisteri Rothstenin kutsuminen kunniavieraaksi osakunnan vuosijuhliin oli vastaisina vuosikymmeninä ratkaistava äänestyksellä, jonka tulos oli vuoroin myönteinen, vuoroin kielteinen.

Pöytäkirjakielestä tehtyä päätöstä ruotsinmieliset koettivat lieventää huomauttaen, että näin oli asianlaita oleva vain niin kauan kuin oli sellaisia osakunnan jäseniä, jotka eivät ymmärtäneet suomea, jollaisia ylioppilaita vielä tähän aikaan oli paljon.

Inspehtorina ei Z. Topelius katsonut asiakseen vaikuttaa ratkaisuun, kun osakunnan virallisesta kielestä päätettiin. Hän jätti sen osakunnan omaksi asiaksi, eikä hänestä ollut lainkaan vaarallista, vaikka osakunnassa eri mielipiteet törmäsivätkin vastakkain. »Ett villkor för lifvet är att stridande åsigter finnas och kämpa sinsemellan. Det vore därför heller icke någon olycka för afdelningen att olika meningar uttala sig och bryta sig mot hvarandra.» Näihin sanoihin hän sai aihetta, kun A. W. Jahnsson, osakunnan innokkain ja aktiivisin suomenmielinen, teki 7 ja 14/10 1868 osakunnan lehdessä sellaisen reippaan ehdotuksen, että osakunta kääntyisi Turun tuomiokapitulin puoleen suomalaisten rinnakkaisluokkien ja koulujen aikaansaamista tarkoittavalla esityksellä. Vuoden 1865 kieliasetuksessa näet tuomiokapitulit saivat tehtäväkseen laatia senaatille ehdotuksia koulutoimen suomalaisuttamiseksi, mihin tehtävään ne eivät olleet varsin halukkaita. Niinpä Turun tuomiokapituli toimitti hiippakuntansa kouluissa laskelmia suomenkielisistä oppilaista, joiden määrän se havaitsi nähtävästi siksi vähäiseksi, ettei katsonut olevan syytä kiirehtiä

esityksiään, mikä seikka herätti suomenmielisten taholla mielihapaa, kuten Kirjallisen Kuukauslehden palstoilta näihin aikoihin ilmenee.

Puheenalainen aloite ei ollut siis vailla kärkeä, mistä seikasta huolimatta se saavutti kannatusta osakunnan keskuudessa. Inspektorin mielestä oli tuotu esiin käytännöllinen uudistuskysymys, joka ansaitsi huomiota. Suomea puhuvien nuorukaisten oikeus äidinkieliseen opetukseen ei voinut olla enää kiistanalainen. Keskustella voitiin vain aikeen käytännöllisestä toteuttamisesta, jota varten hän arveli parhaaksi komitean asettamista. Inspektorin myönteinen suhtautuminen aloitteeseen lienee vaikuttanut, että ruotsinmieliset eivät asettuneet alussa jyrkästi vastustavalle kannalle, vaikka ehdotus sellaisenaan ei heitä tyydyttänytkään. Heidän taholtaan viitattiin tuomiokapitulin toimeenpanemaan tiedusteluun, joka osoitti suomenkielisiä olevan vielä vähän oppikouluissa, ja epäiltiin suomalaisten rinnakkaisluokkien menestymistä kouluissa, joiden oppilaiden enemmistö ei ymmärrä suomea. Sitä vastoin heillä ei ollut muistuttamista, että perustetaan uusia kouluja, joissa suomi on opetuskielenä. Suomenmielisten taholta taas ei annettu tuomiokapitulin tiedustelulle merkitystä, koska heidän tietääkseen moni suomenkielinen salasi tämän taitonsa ja kysymys oli varsinaisesti niistä oppilaista, jotka vasta pyrkisivät kouluun. Epäilystä ei voinut olla, että suomenkielisiä tulokkaita olisi riittämiin, jos heille koulu ovensa avaa. Suomenkielisten rinnakkaisluokkien menestymistä ei liioin saattanut epäilemään kokemus, joka oli saatu näihin aikoihin Helsingin normaalikoulusta, sillä sen yhteyteen oli vaivattomasti syntynyt suomalaisia rinnakkaisluokkia, vaikka se sijaitsi ruotsalaisen seudun keskuudessa, kuten ei ollut Turun laita. Tosiasiaksi kuitenkin jäänee, että ruotsinmielisten epäilyllä kaksikielisten koulujen mahtumisesta

saman katon alle oli vahvat aiheensa, ja johtui varmaankin Helsingin normaalikoulun johdon suomalaisystävällisyydestä, että suomenkieliset rinnakkaisluokat sinne sopeutuivat ilman hankausta. Mutta väliaikaisena muotona, joksi suomenmieliset järjestelyä tarkoittivatkin, kävivät rinnakkaisluokat paremman puuteissa laatuun.

Asia tuli seuraavassa kokouksessa uudestaan esille, ja tällöin oltiin sitä mieltä, että kirjelmä on ensin laadittava ja sitten vasta päätettävä sen lähettämisestä. Aloitteentekijä sai laatia ehdotuksen sen sanamuodoksi. Kirjelmästä syntyi laaja keskustelu, ja sen käsittely lykkäytyi vielä seuraavaan 4/11 1868 pidettyyn kokoukseen, jossa siinäkin inspehtori ei ollut läsnä. Tällöin asian lopullisessa käsittelyssä ruotsinmieliset tahtoivat muun yksityiskohtaisen ohella karsia siitä tilastolliset seikat ja tyytyä vain yleisiin viittauksiin ja toivomuksiin. Osakunnan kuraattori, jonka erikoisalaksi tuli tilastotiede, oli jyrkästi numeroiden poistamista vastaan, sillä niitä tarvittiin puhumaan aloitteen puolesta. Yrjö Koskista luulisi kuulevansa, kun kuraattori mielipidettään kehittäen huomauttaa: »Ei ole oikein, että toinen kansanosa kustantaa toiselle kouluja. Suomalaisen kansanosan kiistämätön oikeus on, että valtio antaa sille kouluja, koska se kansan enemmistönä ne kustantaa.»

Äänestäessä oli pöytäkirjan mukaan valtava enemmistö kirjelmän lähettämisen kannalla, mutta sen lopullista sanamuotoa hyväksyttäessä äänet jakautuivat tasan. 34 oli myötä ja 34 vastaan. Uudessa äänestyksessä suomenkielisten ehdottama sanamuoto hyväksyttiin 34 äänellä 32 vastaan. Ruotsinmielisten taholta pantiin vastalause, jota osakunta ei kuitenkaan suostunut liittämään lähetettävään kirjelmään. Vastalauseeseen yhtyi m.m. M. G. Schybergson, osakunnan tuleva kuraattori ja inspehtori.

Siten Topeliuksen vastuulla tapahtui Länsisuomalaisen Osakunnan vetoaminen Turun tuomiokapituliin, mikä vetoaminen herätti aikanaan melkoista huomiota. Kirjelmässä esitettiin m.m. sitäkin, että Porin ruotsinkielinen yläalkeiskoulu asteettain muutettasiin oppilaitokseksi, jossa suomi olisi opetuskielenä. Yliopiston rehtori, prof. A. E. Arppe seuraavan kevätlukukauden (1869) avajaispuheessa sai aiheen puuttua asiaan ja huomauttaa osakunnan väärästä menettelystä, kun se oli sivu yliopiston viranomaisten kääntynyt Turun tuomiokapitulin puoleen. Kirjallinen Kuukauslehti, jonka toimitukseen kuraattori K. F. Ignatius kuului, myönsi huomautukseen olevan aihetta, mutta vieritti samalla syytä myös tuomiokapitulin kannettavaksi, koska se ei ollut ymmärtänyt ajan vaatimuksia ja oli siten antanut aihetta tapahtuneeseen vetoamiseen. Tällaiselle yliopiston viranomaisten syrjäyttämiselle tapaamme vertauskohdan vasta viime kymmenluvulta, kun ylioppilaat suomalaisen valtionyliopiston asiassa kääntyivät suoraan valtioneuvoston puoleen.

Täydennyksen vuoksi mainittakoon, että kielikysymys sukelsi esiin, kun oli määrättävä millä kielellä osakunnan ensimmäisessä vuosijuhlassa, joka vietettiin Kleineh'ssä, pidettäisiin puhe isänmaalle. A. W. Jahnsson tahtoi, että entiseen tapaan puhe pidettäisiin suomeksi. K. V. Bremer, Jahnssonin kiistakumppani, halusi, että se tällä kertaa pidettäisiin vuorostaan ruotsiksi, koska hänen mielestään ruotsiksikin voitiin puhua isänmaalle, jota seikkaa todella suomalaisuuden suurina herätysvuosina epäiltiin, joten tämä puhe oli tavallisesti ollut suomenkielinen. Asiasta päätettiin 21/10 1868 38 äänellä 32 vastaan, että isänmaalle on puhuttava suomeksi. Kun osakunnan vuosijuhla oli tämän takia ruotsinmielisten jarrutuksen vuoksi vähällä mennä myttyyn, sillä

puhujia oli sovinnonkin vallitessa vaikea saada riittävästi tilaisuuteen, suostuivat suomenmieliset luopumaan vaatimuksestaan, vallankin kun isänmaalle puhumaan aiottu Ernst Rönneck, Loimaalla syntynyt ruotsinmielisten johtomies, ei taitanut riittävästi suomea.

A. W. Jahnssonin harras suhde Yrjö Koskisen ohjelmaan on jo edellisestä ilmennyt. Niinpä Jahnsson, vielä esimerkin mainitaksemme, tarjoutui 27/10 1869 kokouksessa puolustamaan Yrjö Koskisen kirjoitusta, jonka tämä oli suomenkielen asiasta julkaissut Kirjallisen Kuukauslehden syyskuun numerossa. Luvattu esiintyminen tapahtui vasta 17/11 pidetyssä kokouksessa, jossa inspehtorikin oli läsnä. Alustuksen nojalla syntyi hetkiseksi keskustelua, mutta ei mainita inspehtorin ottaneen siihen osaa. Mahdollisesti hänen läsnäolonsa muutenkin vaimensi keskustelua, kuten hänen sovinnollinen luonteensa yleensä sai osakuntalaisten mielipiteet pysymään aisoissa.

Rakentava henki saattoi siis kaikesta huolimatta vallita osakunnan keskuudessa, ja inspehtorina Topelius, jolla oli runsaasti ajatuksia ja mielijohteita, esitti kerta toisensa jälkeen aloitteita osakuntaelämän syventämiseksi ja osakuntalaisten kansalaiskasvatuksen tehostamiseksi. Tässä suhteessa ansaitsevat ensinnäkin huomiota ajatukset, jotka Topelius esitti 27/10 1869 pidetyssä kokouksessa ja joihin aiheen antoi se seikka, että naiset, jotka johtivat keräystä ylioppilastalon hyväksi, eivät saaneet ketään ylioppilasta, vaikka näitä oli 500 vaiheille, esiintymään lausujana keräystarkoitusta varten aiotussa juhlassa. Tämä seikka osoitti, että esiintymistottumusta ylioppilaiden keskuudessa oli aivan liian vähän. Topeliuksen mielestä vika oli koulujen, joissa ei annettu perehtymystä vapaaseen esiintymiseen. Kyky puhua vapaasti oli kuitenkin käynyt tärkeäksi silloisessa yhteiskunnassa, jossa so-

siaalinen vuorovaikutus oli vilkastunut ja oltiin siirtymässä parlamentaariseen valtiomuotoon. Näissä oloissa kansalaiset tarvitsivat kykyä ilmaista ajatuksensa selvästi ja vaikuttavasti. Kun koulu ei siis tehnyt mitään tällaisen taidon hankkimiseksi, oli kunkin velvollisuus ylioppilasvuosinaan sitä enemmän tässä suhteessa ahkeroida ja osakuntien tuli tarjota tähän riittävästi tilaisuutta. Kokouksissa tulisi pitää esitelmiä tai väitellä teeseistä, joilla skolaastiikan päiviltä oli tärkeä sija entisajan osakuntaelämässä. Teesit olivat lyhyitä väitöslauseita, joista esittäjä teki ennakolta ilmoituksen tarjoutuen vastaisessa tilaisuudessa niitä puolustamaan. Tapana oli myös esitelmistä tehdä tällainen ennakollinen ilmoitus. Topeliuksen ehdotukseen kuului vielä sekin, ettei ketään tulisi pakottaa esiintymiseen, vaan saisi kaikki riippua vapaasta sopimuksesta.

Kuraattori huomautti tähän, että osakunnissa saavutetun kokemuksen mukaan vapaaehtoisella ilmoittautumisella ei ole päästy mihinkään tulokseen. Esitelmien suhteen kuraattori oli epäilevällä kannalla, sillä hän pelkäsi niiden tekevän kokoukset ikävystyttäviksi. Rafael Hertzberg, tuleva kirjailija ja Topeliuksen ajatusten jatkaja, sitä vastoin kannatti vilkkaaseen tapaansa inspehtorin esitystä ja suositteli esiintymistä vapain puhein. Olisi velvoitettava kukin vuorostaan lausumaan tai pitämään esitelmiä, joiden tulisi olla lyhyitä ja helppotajuisia, toivomus, jollaista vielä kymmenien vuosien takaa teroitettiin Länsisuomalaisessa Osakunnassa, siitä huolimatta, että sen kokouksissa pidettyjen esitelmien luku supistui sangen vähiin. Tällaisten toivomusten esittämisessä tekisi mieli nähdä jonkinlaista esitelmien kammoa, jota lienee siis vallinnut Länsisuomalaisessa Osakunnassa, olipa siihen syynä yliopistollisten luentojen tai pitkien vuosijuhlaesitelmien kyllästyttävä vaikutus tai mikä liekin. Joka tapauksessa

Satakuntalaisen Osakunnan historiassa on vuosia, joihin sisältyy esitelmää enemmän kuin Länsisuomalaisessa Osakunnassa lähes vuosikymmeneen.

Käydyn keskustelun lopuksi osakunta inspehtoriin yhtyen oli sitä mieltä, että tarvitaan sekä esitelmää että teesejä, jotka jälkimmäiset säilyttivät asemansa vielä 1880-luvulle, vaihtuen tällöin keskustelukysymyksiä nykyajassa mielessä. Pakollista esiintymistä, jollainen tunnettiin jo laillistamattomassa osakunnassa, ei vielä kuitenkaan säädetty. Käydylle keskustelulla oli jotakin vaikutusta, ja niinpä eräässä lähikokouksessa Rafael Hertzberg piti vapaasti esitelmän (ett fritt föredrag) aiheesta, onko »käy laatuun»-avioliitto ihanteellinen, jonka johdosta syntyneeseen keskusteluun vain inspehtori, kuraattori ja esitelmöitsijä ottivat osaa. Ennenpitkää kuitenkin hyvät aikomukset unohtuivat, joten inspehtorilla oli taas aihetta palata asiaan.

Niinpä 17/3 1870 pidetyssä kokouksessa inspehtori arveli olevan osakunnan jäsenille hyödyksi, jos kokouksissa alettaisiin keskustella päivän tärkeimmistä kysymyksistä, nojautuen sanomalehdistön lausuntoihin. Olisi valittava selostajia, jotka seuraisivat lehtiä ja keskustelun johdattukseksi esittäisivät selostuksensa päivän kuulumisista ja toisivat samalla esiin eriävän mielipiteensä, mikäli julkinen sana sellaiseen ehkä antaisi aihetta. Sopivana kysymyksenä inspehtori mainitsi kuolemanrangaistuksen oikeutuksen, joka asia oli tullut päiväjärjestykseen rikoslakimme uudistamista suunniteltaessa.

Ehdotus havaittiin hyväksi, ja seuraavassa kokouksessa M. G. Schybergson selosti silloisen Euroopan valtiollisia ja yhteiskunnallisia liikkeitä. Jotta inspehtorin esittämä järjestelmä saatettiin säännölliseen käyntiin, päätettiin valita kussakin kokouksessa kolme osakuntalaista, jotka keskenään sopivat, kuka heistä seu-

raavassa kokouksessa esittää selostuksen päivän julkisesta keskustelusta. Seuraavassa kokouksessa kuitenkin huomautettiin, että oli oikeastaan aiheetonta valita kolme selostajaa, kun yksi vain kulloinkin esiintyy. Huomautuksen johdosta osakunta päätti tyytyä vain yhden selostajan valitsemiseen.

Samassa yhteydessä kuraattori huomautti, että kunkin jäsenen velvollisuus olisi tavalla tai toisella hankkia osakunnan kokouksiin kirjallista ohjelmaa, jolla näihin aikoihin yleensä ymmärrettiin virallisen kokouksen täydentämistä vaihtelevalla lisällä, ja kunkin lukukauden alussa olisi ylioppilasluettelon perusteella määrättävä kullekin esiintymisvuoronsa. Rafael Hertzberg taaskin esiintyi kannattajana ja hänen mielestään oli siirryttävä pakkojärjestelmään sakkoineen. Useat osakuntalaiset katsoivat ehdotetun järjestelmän akateemiseen vapauteen soveltumattomaksi. Inspehtorin mielestä kuitenkin painavat syyt puhuivat pakollisen esiintymisen puolesta. Esiintymistottumusta tarvitsivat osakuntalaiset astuessaan silloiseen ripeästi uudistuvaan yhteiskuntaan, ja osakunnan kokoukset säästyäkseen hengettömältä menolta kaipaivat runsaampaa esiintymistä. Oli osakuntia uusittaessa lausuttu sellaisia epäilyjä, että itse laitoksessa piili siemen välttämättömään surkastumiseen, joten osakuntien kunnia-asiana oli osoittaa tällaiset epäilyt aiheettomiksi.

Tuloksena oli, että kuraattorin tarkoittamaan pakolliseen käytäntöön myönnyttiin seuraavassa kokouksessa, mutta vasta syyslukukauden 1870 alussa pakollinen esiintyminen eli kirjallisen ohjelman suorittaminen organisoitiin. Kuten arvata saattaa, järjestelmä kangersi alunpitäen, joten syksymmällä saatiin taas aihetta miettiä osakuntaelämän laimenemisen syitä. Kuraattori tällöin totesi, etteivät osakuntalaiset puuttuneet keskustelemaan muista kuin taloudellisista kysymyksistä. Laimeutta aiheutti hänen mielestään sekin, että suomenmieliset olivat alkaneet vetäytyä osa-

kunnasta pois, joten osakunta menetti useita kokeneita ja aktiivisia jäseniään. Kielikysymys, joka alkuaikoina antoi vilkkautta keskusteluille, oli nyttemmin joutunut syrjään.

Niinpä laimeuden parantamiseksi Rafael Hertzberg, jolta ei puuttunut ehdotuksia, kokouksessa 10/11 1870 uudestaan huomautti, miten tärkeätä oli, että osakuntalaiset esiintyisivät vapaasti pidetyin esityksin. Osanottajia varten tulisi olla ilmoittautumislistoja, jollaiset listat parisenkymmentä vuotta näyttelivät tuloksetonta osaansa, kunnes osakunnassa vihdoinkin lakattiin tällaiseen tapaan luottamasta. Topelius, joka oli kokouksessa läsnä, tietenkin kannatti ehdotusta ja uudestaan huomautti, miten silloisissa nopeasti kehittyvissä yhteiskunnallisissa oloissa oli tärkeätä hallita vapaata sanankäyttöä. Hänen mielestään suuret tapahtumat, joita elettiin vuoden 1870 vaiheilla, tarjosivat kiintoisia kysymyksiä pohdittaviksi. Tällaisista kysymyksistä hän mainitsi saksalaisten silloiset valtauspyrkimykset, jotka herättivät vilkasta mielenkiintoa meilläkin.

Käyty keskustelu ehdotuksineen liittyi tavallaan kuin johdantona esitelmään, jonka saman kokouksen lopussa M. G. Schybergson piti Europan silloisista suurista tapahtumista. Sen johdolla seuraavassa kokouksessa keskusteltiin inspektorin ehdotuksen mukaan Elsas-Lothringin valtauksesta.

Pysähdymme lähemmin tarkastamaan paria keskustelua, jotka liittyvät nekin Topeliuksen tarkoittamaan päivän kysymysten sarjaan ja jotka hänen oman osanottonsa vuoksi ansaitsevat selostuksensa. Mainitsemme näistä ensiksi kansanopistojen tarpeellisuudesta virinneen keskustelun, johon siihenkin A. W. Jahnsson antoi alkusysäyksen. Kasvatusopillisen yhdistyksen kokouksessa K. G. Leinberg piti vuonna 1868 esitelmän näistä opinahjoista, kehoittaen perustamaan niitä Suomeenkin. Hänen ajatuksensa Jahnssonin saman vuoden marraskuussa selosti Länsisuomalaiselle Osa-

kunnalle. Asiasta pohdittiin jo toistamiseen, kun Topelius 25/11 pidetyssä kokouksessa joutui ottamaan osaa siitä käytyyn keskusteluun. Hänen mielestään ei ollut oikea sellainen menettely, että meillä samanaikaisesti, kun pantiin kansakoululaitosta alulle, ryhdyttäisiin myös perustamaan kansanopistoja. Käytännöllisten englantilaisten tapaan olisi meidänkin noudatettava sellaista sääntöä, että jos tahdotaan jokin asia viedä perille, ei tule aloittaa samalla kahta asiaa. Tanskan ja Ruotsin esimerkit eivät täysin soveltuneet meikäläisiin oloihin, sillä siellä oli kansakoulu jo vanha laitos, kun taas meillä tällaisia kouluja oli silloin vasta 1/10:lla maamme n. 400 kunnasta. Kansakouluja siis tulisi meidän ennen kaikkea tukea ja varoa saattamasta kansanopistoja niiden perustamisen tielle. Inspehtori epäili, voisiko näistä opistoista lähteä mitään opillista hyötyä sellaisille, joilta puuttui tietopuolinen esikäsittely. Kansakoulun tulee ensin muokata maaperää, ennen kuin siihen voidaan kylvää korkeamman opin siemeniä. Ei pidä rakentaa ensin kattoa ja sitten vasta perustusta. Tästä syystä Topelius katsoi, että kysymys kansanopistojen perustamisesta oli herätetty liian aikaisin. Kuraattori puolestaan oli innokas kansanopistojen kannattaja, ja hänen sanoistaan huomaa, että suomalaisuuden asia on tässäkin suhteessa häntä kannustamassa. Tanskalainen kansanopisto hänen mielestään soveltui meillekin malliksi, sillä »kansanopistojen ei tule täällä, samoin kuin sielläkään, pyrkiä niin paljoa tuottamaan positiivista tietämystä kuin luomaan kansallishenkeä. Sen vuoksi niiden perustaminen ei ole liian aikaista». Tämän lisäksi hän niille, jotka epäilivät kansanopistojen edellytyksiä, viittasi talonpoikaissäädyn keskusteluihin kaksilla viimeisillä valtiopäivillä. Keskustelut olivat sujuneet tavalla, joka olisi ollut kunniaksi mille maamme kolmelle muulle säädylle tahansa.

Totuus vaatii tunnustamaan, että suomenmielisten ensimmäinen innostus kansanopistoasiaan ei pohjautunut ankaraan todellisuuteen. Pian jouduttiin huomaamaan, että tarvittiin sittenkin Topeliuksen suosittamaa maaperän muokkausta. Tällaiseksi muokkaustyöksi käsitettiin kansanvalistustoiminta, johon osakunnat näihin aikoihin ryhtyivät. Dosentti Julius Krohn ja B. F. Godenhjelm, jotka olivat järjestäneet helsinkiläiselle yleisölle kansantajuisia luentoja, jättivät vuonna 1869 niiden jatkamisen osakuntien huoleksi. Täten alkunsa saanut luentotoiminta, jonka johtoon tuli osakuntainvälinen toimikunta, tarkoitettiin nimenomaan edistämään kansanopistojen asiaa herättämällä sitä varten laajoissa piireissä tiedonhalua ja antamalla niille tarpeellista alkeisopetusta. Luentojen pitäminen järjestettiin siten, että Uusmaalainen Osakunta huolehti ruotsinkielisistä ja muut osakunnat vuoronsa mukaan suomenkielisistä. Niinpä Topelius, katsoen tällaisen luentotoiminnan hyödyllisyyteen, kehoitti 22/9 1869 länsisuomalaisia ylioppilaita lukuisasti ilmoittautumaan luennoitsijoiksi. Savokarjalaisten taholta lienee harrastus näihin luentoihin ollut suurin, kun taas länsisuomalaisten kesken niukanlainen, sillä heidän vuoronsa tullessa viimeiseksi oli suunniteltu luentosarja vähällä keskeytyä, kuten ilmenee osakunnan edustajan F. I. Färlingin huolestuneesta ilmoituksesta. Jotenkuten länsisuomalaiset kaikesta päättäen sentään saivat osansa suorittaneeksi.

Ajankohtainen oli myös näihin aikoihin kysymys oman sotalaistoksen asettamisesta, joka valtiollisen elämämme elpyessä 1860-luvulla tuli päiväjärjestykseen vaatien ratkaisua. Suomi lienee näihin aikoihin ollut aseettomin valtio koko maanpiirissä. Muutamia satanen kaartilaisia, siinä koko sotaväkemme. Tykki- ja ratsuväestä ei ollut 60 vuoteen tietoa, ja meripuolustuksesta oli muistuttamassa vain tyhjä kasarmi Katajanokalla. Kansatie-

teellistä museota voitiin leikkipuheessa sanoa ainoaksi asevarikoksemme näihin aikoihin, joten aseistariisuutumisen kuva oli siis melkein täydellinen.

Jälkikaikuna julkisuudessa käydystä keskustelusta virisi osakunnan kokouksessa 23/12 1871 väittelyä yleisestä asevelvollisuudesta, jota kansallista aseistautumisen muotoa m.m. Kirjallinen Kuukauslehti arvatenkin Yrjö Koskisen vaikutuksesta kannatti. Tällaisella järjestelmällä oli myös meillä vastustajansa, jollaisena osakuntakeskustelussa esiintyi M. G. Schybergson. Hänen mielestään yleinen asevelvollisuus aiheuttaisi ensinnäkin paljon kustannuksia, joihin tarvittavia varoja kipeästi kaivattiin rautatierakennuksiin. Lisäksi menisi nuorisolta paljon aikaa hukkaan aseharjoituksissa, minkä lisäksi sitä uhkasi vaara joutua mahdollisen sodan sattuessa taistelemaan rajojemme ulkopuolella vieraiden, jopa meille vastakkaistenkin etujen puolesta. Omien poliittisten etujen ajaminen ei kuitenkaan voisi tulla kysymykseen. Ruotulaitosta puhuja piti sopivana Ruotsille, missä sillä oli traditioita, mutta meillä olisi hänen mielestään pestattu sotaväki ainoa tarkoituksenmukainen.

Osakunnan inspehtori, prof. Topelius oli toista mieltä kuin edellinen puhuja. Asevelvollisuuskysymystä, hän huomautti aluksi, voitiin katsoa kolmelta kannalta: poliittiselta, yhteiskunnalliselta ja yleisinhimilliseltä. Ensiksi mainitulta kannalta katsoen oli annettava arvo sille historian kokemukselle, että aseeton kansa helposti tallataan jalkoihin ja sitä halveksitaan. Poliittisen arvonantonsa vuoksi siis jokainen kansakunta tarvitsee aseistumista. Jos yhteiskunnalliselta kannalta lähdetään, huomataan, että pestattu väki ei käsitä samoja aineksia kuin yleinen asevelvollisuus. Siihen liittyy tavallisesti sellaista väkeä, jolla ei ole muulla alalla tulevaisuutta, ja rikollistakin ainesta, minkä vuoksi

pestatulla väellä ei ole koskaan täysin kansallista leimaa. Kysymyksen yleisinhimmillistä puolta arvioitaessa tulee myöntää, että jokaisen miehen välttämätön velvollisuus on puolustaa isänmaataan. Ilman tällaista velvollisuudentunnetta ei ole todellista miehistä itsetuntoa, joka on suuri siveellinen voima. Ruotsissa ja muualla, missä aseharjoituksia on jo koulussa, ovat nämä omiaan kohottamaan itsetuntoa ja kasvattamaan asukkaita reippaaksi, ruumiillisessa ja henkisessä katsannossa voimakkaaksi kansaksi.

Vaaroja sisältyi epäilemättä yleiseen asevelvollisuuteen, tämän inspehtori oli valmis myöntämään, ja vanha ruotulaitos puutteineenkin olisi paras tapa panna kansa aseisiin. Mutta ruotulaitoksen uudistamisesta ei enää voinut olla puhetta, joten jäljellä oli siis vain yleinen asevelvollisuus. Siitä emme päässeet saamatta jotakin vielä huonompaa sijaan. Täytyi vain saada järjestelmä niin vaarattomaksi kuin suinkin kehittämällä määräyksiä kustannuksista ja sotaväen toimintapiiristä.

Vastustavalla taholla pidettiin sitkeästi puolia ja arveltiin, että meilläkin laajeneva koulukasvatus merkitsisi miehisen itsetunnon ja siinä piilevän moraalisen voiman varttumista. Paitsi kansamme uhraamista vieraille etupyyteille piili yleisessä asevelvollisuudessa sellainenkin vaara, josta Saksa oli heidän mielestään esimerkkinä, siellä kun asevelvollisuus oli kasvattanut pitkälle kehittynyttä sotilaallista alamaisuushenkeä, joka ei sovi vapaalle kansalaiselle ja tuskin on omiaan kohottamaan kansan itsetuntoa. Sellaistakin vaaraa osattiin jo tällöin peljätä, että asevelvollisimme, jos heitä viedään venäläisiin harjoitusleireihin, voisi tulla tartuntaa itämaisesta ajatusmaailmasta.

Inspehtorin kannalle asettuneet viittasivat Saksan hyvänä vastakohtana Sveitsiin, jossa asevelvollisuus on karaissut kansaa

ja antanut sille ryhtiä, sekä arvelivat, että itämaisen tartunnan vaara ei ole niin suuri, kuin sitä tällöin kuviteltiin. Ponsia puoleen tai toiseen ei keskustelusta kuitenkaan laadittu.

Edellä selostetut kaksi keskustelukysymystä ovat huomattavimmat Topeliuksen inspehtorikaudelta ja ansaitsevat hänen oman osanottonsa takia erikoisen maininnan. Kuten aikaisemmin on viitattu, ei inspehtorin kehoituksista huolimatta osakuntalaisten mielenkiinto ja osanotto kielipolitiikan ulkopuolelle jääviin keskustelukysymyksiin ollut suurta, joten viralliseen puoleen saatiin kokouksissa pääasiassa tyytyä. Arveltiin kerran asian parantamiseksi sitäkin, että jäykyys poistuisi osakunnan kokouksista, jos ne jakautuisivat kahteen osaan, joista edellinen käsittäisi viralliset asiat ja jälkimmäinen ohjelmallisen puolen. Epäviralliseen osaan, jolla aiottiin herättää osakuntalaisten harrastusta suulliseen esiintymiseen ja kirjallisiin esityksiin, katsottiin alustavassa keskustelussa myös lasi punssia sopivaksi ohjelman numeroksi. Topelius oli läsnä, kun asiasta oli laadittava 25/1 1870 lopullinen päätös. Kuulemansa perusteella inspehtori oli etukäteen valmis antamaan hyväksymisensä kokousmenon muuttamiselle, toivoen osakunnan sillä tavoin elvyttävän jäsenissään esiintymishalua ja korvaavan heille, mitä koulu oli lyönyt laimin. Asiaa yksityiskohtaisesti käsiteltäessä Rafael Hertzbergin esitysehdotuksessa tuli edellisen kokouksen perusteella esille myös punssimalja, jolla oli tarkoitus aloittaa kokousten toinen eli henkevämpi osa. Huomattiin kuitenkin tällöin, ettei moinen märkä ohjelmanlisä ollut inspehtorin mieleen, joten kuraattori ehätti peruuttamaan sen ja esittäjä myös siitä luopumaan. Päätökseksi siis tuli, että kokoukset pidetään kahdessa osassa.

Mainita täytynee, että heti seuraavassa kokouksessa kaunis suunnitelma meni karille. Illanvietoksi tarkoitettuun osaan ei

saatu esitelmää, ei lausuntaa, ei laulua, kuten oli suunniteltu. Väkeä oli vähän ja mieliala laimea. Pöytäkirjan mukaan kuitenkin vastaisuudelta toivottiin parempaa, mutta ensimmäinen ko-keilu peloitti uusista yrityksistä. Lisätä sopinee, että tämä ei ollut osakuntien historiassa vielä viimeinen kerta, kun tahdotaan tänään päättää sellaista, jonka toteuttamisesta ei huomenna ole tie-toakaan.

Olemme tähän saakka kuvailleet Topeliuksen harrastusta osakuntalaisten suullisen esiintymistaidon parantamiseksi, vaikka niukoin tuloksin. Kirjailijana oli hänelle läheistä myös osakuntalaisten kirjallisen leiviskän kartuttaminen, joskin pöytäkirjoista saa sellaisen käsityksen, että hän ei liene pitänyt ylioppilaille niinkään tärkeänä kynäkäyttöä kuin vapaan esiintymisen taitoa. Kenties pidättyväsyyteen tässä suhteessa vaikutti sekin, että osakuntalaisilla muutenkin oli enemmän harrastusta sanomalehtiinsä kuin esitelmiin ja keskusteluihin. Niinpä marraskuussa 1869, kun osakunnan sanomalehdet, suomenkielinen »Muurahainen» ja kaksikielinen »Veritas et Jocus», olivat olleet jonkun aikaa ilmes-tymättä, Rafael Hertzberg teki ehdotuksen niiden pakollisesta toi-mittamisesta. Seuraavassa kokouksessa, jossa inspehtorikin oli läsnä, oli asiasta päätettävä. G. A. Schybergson, porilainen hänkin syntyjään, vastusti ehdotusta, viitaten huonoihin tuloksiin, joihin pakollinen toimittaminen johti aikanaan historiallis-kielitieteelli-ssä tiedekunnassa. Kuraattori tämän johdosta huomautti, ettei sielläkään kukaan ollut valittanut pakkoa. Huonot tulokset joh-tuivat pikemminkin tiedekunnan huonosta hengestä ja rajoite-tusta alasta, jolla kirjoitusten tuli liikkua. Topelius tyytyi mer-kitsemään kantanaan, että sanomalehdet olivat vain toinen puoli siitä, mitä oli saatava aikaan, joten ei siis saanut unohtaa myöskään esitelmiä. Pakollista toimitusvelvollisuutta kannatti 23, ja 21 oli vastaan. Uudistetussa äänestyksessä, joka tapahtui seuraavassa

kokouksessa, olivat vastaavat suhdeluvut 31: 28, joten tällöinkin annettiin asian raueta riittävän enemmistön kannatuksen puutteessa. Seuraavana vuonna pakollinen toimitusvelvollisuus kytkeytyi edellä kerrottuun yleiseen esiintymispakkoon, jonka osakunta hyväksyi syyslukukauden 1870 alusta noudatettavaksi. Kun muusta pakollisesta ohjelman suorituksesta oli luovuttava, pidettiin viimeiseen asti kiinni pakollisesta toimitusvelvollisuudesta, joten osakunnan lehdet Topeliuksen inspehtorikauden loppuun saakka ilmestyivät kutakuinkin säännöllisesti. Osakunnan jäsenistä M. G. Schybergson muita pontevammin tahtoi pakollisen järjestelmän poistamista, valittaen osakunnan sanomalehtien heikkenevää laatua. Mielenosoituksellisesti hän ryhtyi julkaisemaan yhdessä O. M. Reuterin kanssa uutta äänenkannattajaa »Fribytaren». Kun Schybergson 9/2 1871 uudisti ehdotuksensa pakollisen toimitusvelvollisuuden poistamiseksi, huomautettiin, että järjestelmästä oli ollut ainakin sellainen hyöty, että oli saatu aikaan uusi pirteä lehti, ja ehdotus hyljättiin 20 äänellä 15 vastaan.

Osakunnan kirjallisista askareista puhuttaessa on muistettava myös sen julkaisusarjaa »Lännetärtä», jota laillistamaton osakunta toimitti kolme ensimmäistä numeroa ja joka sisälsi osaksi tieteellistä mutta etupäässä kaunokirjallista luettavaa. Kun uuden osakunnan toimesta ryhdyttiin julkaisemaan »Lännetärtä» IV, tuli inspehtori toimikunnan puheenjohtajaksi. Julkaisuun, joka ilmestyi vuonna 1869, liittyi ensimmäisenä Z. Topeliuksen kirjoittama »Vestfinsk marsch». Tällaista runoa olivat näet häneltä pyytäneet »Vaasan marssin» innostamina Turun kymnasistit keväällä 1868, jolloin Topelius oli virsikirjakomitean jäsenenä Auran kaupungissa ja jolloin hän siis ei vielä ollut länsisuomalaisten inspehtori. Syksyllä 1868 inspehtoriksi nimitettynä hän muisti koulupojille antamansa puolittaisen lupauksen ja sepitti mainitun

marssin, jonka hän riemun raikuessa lausui Länsisuomalaisen Osakunnan ensimmäisessä vuosijuhlassa 24/10 1868. Kuunteleminen tässä muutamia sen alkusäkeitä:

Framåt på ljusets höga bana,
 Du unga våg från Auras famn,
 Du förste vakt kring Finlands fana,
 Du äldste son af Finlands namn!
 Ur natt, ur död, ur grus, ur lågor
 Stå upp till lif! Spräng mörkrets damn!
 Stå upp, som Erstans glada vågor
 Ur bräckta isar storma fram!

Runo päättyi kehoitukseen :

Framåt för Aura rediviva,
 För rediviva Fennia!

Nämä säkeet liittivät runon osakunnan uudestisyntymiseen ja samoin isänmaan uuteen vaiheeseen 1860-luvulla, joten runon herättämä innostus on sitäkin ymmärrettävämpi. Tämän innostuksen vallitessa syntyi »Muurahaisessa» 28/10 1868 julkaistu nimetömän tekijän runo »Sakari Topeliukselle». Siinä tuntematon runoilija kertoo kuulleensa hänestä jo äidin helmassa ja myöhemmin yhä enemmän, kunnes kaiken kukkuraksi seuraa kiitos Auran marssin tekijälle. Länsisuomalainen maisteri Martin Wegelius antoi marssille sävelasun. Osakunta halusi arkistoonsa arvokkana muistona säilytettäväksi sekä sanat että sävellyksen alkuperäiskappaleina, kuten näkyy 14/11 1872 kokouksen pöytäkirjasta. Lopulta osakunta kuitenkin tohti pyynnöllään lähestyä vain säveltäjää. Lienee osaltaan sävellyksen syytä, ettei tämä marssi liene koskaan tullut laulavan Länsi-Suomen omaksi, mutta tekisi mieli väittää, että runossa itsessään on syytä tähän. His-

toriallista näkökohtaa korostavana se on siroine ja sujuvine sa-
teineen kylläkin paperilla kaunis, mutta tämä kauneus on jol-
lakin tavoin onttoa koristeellisuutta, joten se ei kätke itseensä
Länsi-Suomen jäyhää henkeä eikä tapaa sen vankkaa ydinhermoa.
Hypähtelevine huudahdus- ja kysymyslauseineen, joita se on mel-
kein kokonaisuudessaan, on se vieras länsisuomalaisen hengen
miehekkäälle poljennolle.

Tässä yhteydessä sopinee ottaa puheeksi eräs runohanke, jonka
Topelius esitti osakunnalle mutta joka jäi sikseen. Aiheen esityk-
seensä Topelius sai välillisesti Pohjalais-Osakunnan kirjelmästä,
jolla se huhtikuun lopussa 1869 kääntyi muitten osakuntien puo-
leen »Maamme»-laulua koskevassa asiassa. Osakunnan jäsen, fil.
kand. R. F. Hermanson oli kiinnittänyt huomiota siihen, että kan-
sallislauluamme laulettiin ottamatta huomioon, oliko tilaisuus so-
velias vai ei, kuten äskettäin erään höyrylaivan koetusmatkalla,
minkä vuoksi osakunta päätti lausua muille sellaisen toivomuk-
sen, että kansallislaululle osoitettaisiin suurempaa pieteettiä ja vain
juhlatilaisuuksissa sitä laulettaisiin. Pohjalaisten esiintymistä
täysin ymmärtääksemme tulee muistaa, että heidän keskuudes-
saan tämä laulu esitettiin ensimmäisen kerran, ei tosin vielä Pa-
ciuksen säveltämänä, mutta katsoivat pohjalaiset tässäkin sävel-
asussa itsensä kansallislaulumme etuoikeutetuiksi vaalihoiksi.

Länsisuomalaisessa Osakunnassa asiasta 5/5 keskusteltaessa
inspehtori nähtävästi yhtyi pohjalaisten mielipiteeseen. Tämän
ohessa hän esitti suotavaksi että suomalaisilla muiden kansojen ta-
paan olisi monarkille omistettu laulu. Useimmat osakuntalaiset oli-
vat sitä mieltä, että kansallislaulua voitiin laulaa tarvitsematta
 muita edellytyksiä, kuin että mielet olivat sitä laulettaessa juhla-
lisessa vireessä. Äänestyksen tuloksena hyväksyttiin siis, että
lauluun oli suhtauduttava suurella pieteetillä (»hållas i mycken

helgd»), mutta oltiin samalla sitä mieltä, ettei sen laulamista ollut rajoitettava vain juhlallisiin tilaisuuksiin.

Keskustelussa sen sijaan sivuutettiin inspehtorin esitys suuriruhtinaan kunniaksi sepitettävästä laulusta, joten kuraattori katsoi asiakseen johdattaa mielipiteiden vaihdon siihenkin seikkaan. Useat puheenvuoron käyttäjistä olivat tosin inspehtorin kannalla, mutta täytyi asiasta kuitenkin äänestää, jolloin enemmistö yhtyi inspehtorin mielipiteeseen. Tarvinnee tuskin mainita, että länsisuomalaisten täten suunnittelema suuriruhtinaan laulu jäi vain hurskaaksi toivomukseksi.

Myttyyn menneestä suunnitelmasta puhuttaessa kerrottakoon vielä toisestakin samanlaisesta, joka sekin lankeaa Topeliuksen tiliin. Kokouksessa 23/2 1871, jolloin oli esitetty eräs huvittava tilapäisjulkaisu, inspehtori mainitsi ajatuksesta, joka oli juuri singahtanut hänen mieleensä. Olisi itsekullekin osakuntalaiselle mieluistaa vastaisuudessa omistaa jokin reaalinen muisto ylioppilasajastaan. Erittäin sopivana sellaisena hän suosittelee painettua valikoimaa osakunnan lehdissä olleista kirjoituksista. Painos saisi olla aivan pieni ja vain osakunnan jäsenille varattava sekä samalla halpa. Jos osakunta harkitsisi ajatuksen hyväksi, olisi asetettava toimikunta toteuttamaan valintaa. Osakunta kuitenkin ei ollut kypsä asiaa käsittelemään, joten se pantiin ilman keskustelua pöydälle. Tämä merkitsi samalla Topeliuksen ajatuksen hautaamista.

Olemme tähän saakka tarkastaneet länsisuomalaisten ylioppilaiden tekemisiä ja jättämisiä, mikäli ne liittyvät osakunnan omakohtaisiin harrastuksiin. Mutta ylioppilaspolitiikkaa on aina harrastettu myös ulkopuolella osakuntahuoneistojen piirin, ja niin oli suuressa määrin laita varsinkin Topeliuksen inspehtorikaudella. Venäläisen virkavallan edustajien loukatessa isänmaallisia tunteitamme, ylioppilaspiirit herkimmin tunsivat itsensä sa-

tutetuiksi ja ryhtyivät mielenosoituksiin, joilla oli siis poliittista kärkeä ja jollaisten mielenosoitusten kaiku kantoi toisinaan valtaistuimen juurelle saakka. Niin tapahtui myös Topeliuksen aikana, ja eräs sellainen päätti hänen inspehtorikautensa.

Ensimmäisellä kerralla kohdistui mielenosoitus maan kenraalikuvernööriin, kreivi N. A. Adlerbergiin, joka ei aluksi ollut täällä suosittu. Porilaissyntyinen ylioppilas E. O. Stenberg oli sepittänyt hänestä runon, joka tuli yleisesti tunnetuksi. Talvella 1869 ylioppilaiden laulaessa sitä Oopperakellarissa, vastavalmistuneen uuden teatteritalon ravintolassa, tuli asia virallisen huomion esineeksi. Kokouksessa, joka pidettiin 10/2 1869, Topeliuksen tuli inspehtorina lausua varoittava sana osakunnalle. Hän huomautti sovittavaan tapaansa, miten ylioppilasvuosina suhtaudutaan liian kevyesti erinäisiin asioihin, joihin myöhemmällä iällä taas suhtaudutaan ehkä liiankin vakavasti. Voidaan laulaa lasinäätä toveripiirissä hyvinkin repäisevä laulu eikä siitä ole mainittavia seurauksia. Mutta jos sama laulu esitetään julkisella paikalla ja naamioidulla tavalla, silloin tällaiset ilonpuuskat saavat toisia mittoja, vallankin kun kohdistaudutaan virkamieheen, joka on hallitsijan lähin edustaja maassamme. Tällöin ei ilonpitoa enää tulkita ylioppilaiden kannalta, vaan siinä nähdään hallitusta vastaan suuntautuva mielenosoitus ja sellainen voi johtaa ikäviin selkkauksiin yhtä pienistä syistä kuin esim. vuosina 1851 ja 1857. Inspehtori tahtoi sentähden varoittaa osakuntalaisia panemasta yliopistoa vaaroille alttiiksi. Eritoten hän kääntyi nuorempien jäsenten puoleen pyytäen, etteivät ottaisi sellaisiin mielenosoituksiin osaa ja samalla yleensä välttäisivät ravintolaelämää, joka monessa suhteessa voi viedä arveluttaviin seurauksiin.

Kuraattori huomautti tämän lisäksi, miten Oopperakellarissa oli viime aikoina lauantai-illat remuttu tavalla, jollainen ei sopi-

nut ylioppilaille. Moinen meno oli kaikkialla herättänyt kummastusta, sillä sellainen oli ennenkuulumatonta. Kuraattorin tietojen mukaan mellastaneista osa oli länsisuomalaisia ylioppilaita, joten hän esitti osakunnan harkittavaksi ja päätettäväksi, että sopimatomaan käyttöön syyllystyneet pysyisivät poissa Oopperakellarin lauantai-illoista, ettei enää tapahtuisi ikävyyksiä.

Tekemättä erikoista päätöstä, osakunta tyytyi vain ilmaisemaan mielipahansa tapahtuneen johdosta. Samassa kokouksessa ja seuraavassa pykälässä asia sai vielä odottamattoman peräkaneeitin. Osakunnan sanomalehden jatkoksi puheenlaisen runon katumaton tekijä, civis Stenberg esitti humoristiseen tapaan laatimansa selostuksen kohtauksesta, joka hänellä oli äskettäin ollut runonsa vuoksi yliopiston rehtorin kanssa. Inspehtori huomautti tämän johdosta, että civis Stenberg oli käsittänyt asian sen iloiselta puolelta, mutta hän huomautti samalla, ettei sen vakava puoli saisi jäädä unohtukseen.

Kuukauden perästä eli 6/3 sattui varoituksista huolimatta Oopperakellarissa jälleen mielenosoitus, kun muutamat ylioppilaat ryhtyivät viheltämään ja meluamaan soittokunnan esittäessä Venäjän kansallishymniä. Osakunnan seuraavassa kokouksessa kuraattori lausui tapahtuneen johdosta valittelunsa, johon osakunta yksimielisesti yhtyi, ja pahoitteli osakunnan lehtien kevyttä tapaa kosketella maamme arimpia kysymyksiä. Inspehtori myös virkansa puolesta kokouksessa 17/3 huomautti ikävästä tapahtumasta, samalla kun hän ilmaisi tyytyväisyytensä siitä, että osakuntalaiset olivat omasta aloitteestaan edellisessä kokouksessa jo lausuneet paheksumisensa. Rehtorin toimeksiannon johdosta hän kuitenkin pyysi luetteloa niistä osakuntalaisista, jotka olivat olleet puheenalaisessa tilaisuudessa. Tällöin 33 jäsentä eli noin kolmasosa koko osakunnasta ilmoittautui, mikä seikka todistaa

uuden ravintolan lauantai-iltojen suuresta vetovoimasta. Mukana oli myös suomenmielistä ylioppilasainesta, sillä senkin myötävaikutuksella ja suomalaista näytelmää esittäen oli kerätty varoja uuden teatterin hyväksi, jolta siis odotettiin palveluksia myös suomenkielisellet näyttämötaiteelle.

Varsinaisen mielenosoituksen tapahtuessa ei osakuntalaisia ollut kuin kymmenisen henkeä läsnä eikä heistä kukaan liene ottanut siihen osaa. Inspektori toivoi, että osakunta olisi lähettänyt rehtorille otteen edellisen kokouksen pöytäkirjasta, jossa se oli lausunut mielenosoituksesta yksimielisen valittelunsa. Näin aulis ei osakunta kuitenkaan ollut mutta suostui sen sijaan antamaan inspektorille tämän pyytämän otteen.

Tapahtuneiden mielenosoitusten johdosta kutsuttiin vähän myöhemmin osakuntien inspektorit ja kuraattorit sijaiskansleri, vhra v. Kothenin luo, ja saivat he tällöin tehtäväkseen esittää osakunnille keisarin tyytymättömyyden Oopperakellarin tapahtumien johdosta. Keisari toivoi ylioppilaiden muistavan, että vaikka yliopisto ei suoraan kuulunutkaan kenraalikuvernöörin alaisuuteen, hän kuitenkin oli maan ylin viranhaltija, jonka alaisuudessa olivat kaikki virka- ja palveluslaitokset.

Uutta poliittista mielenosoitusta peljättiin Savokarjalaisen Osakunnan vuosijuhlassa 1870, johon tilaisuuteen oli kutsuttu vieraaksi painohallituksen puheenjohtaja, prof. A. E. Arppe. Sijaiskansleri v. Kothen ennakolta varoitti osakuntia mielenosoituksellisesta esiintymisestä mainittua henkilöä kohtaan. Sellaista ei liioin tapahtunutkaan, mutta ainakaan Länsisuomalaisen Osakunnan edustajat eivät katsoneet voivansa olla hänen läsnäolonsa vuoksi mukana savokarjalaisten vuosijuhlassa.

Keväällä 1871 ylioppilaiden tunteet kuohahtivat poliittiseen mielenosoitukseen, jonka seuraukset muodostuivat kohtalokkaiksi.

Finlands Allmänna Tidningissä oli 8/4 kirjoitus, jossa loukkauksella tavalla perusteltiin virallista kieltoa järjestää keräys patsaan pystyttämiseksi Suomen sodan sankarin C. W. Malmin hautausmaalle. Kirjoituksesta vimmastuneina ylioppilaat 15/4 järjestivät pimeään tullen kissannaukujaiset lehden toimittajan, prof. A. Fr. Nordqvistin asunnolla, jonka ikkunoitakin samalla rikottiin. Seuraavana päivänä, joka oli sunnuntai, pidettiin Länsisuomalaisen Osakunnan ylimääräinen kokous, jossa Topeliuksen oli taas luettava lakia osakuntalaisille. Hän sanoi opettajien täysin ymmärtävän nuorison tunteet puheenalaista kirjoitusta luettaessa. Ei johdu mieleenkään heidän moittia ylioppilaita siitä, että he olivat käsittäneet virallisen lehden kirjoituksen, kuten sen luultavasti koko maassamme olivat käsittäneet sekä vanhat että nuoret. Mutta vaikka tästä seikasta oltiinkin samaa mieltä, täytyi sitä enemmän valittaa tapaa, millä ylioppilaat olivat ilmaisseet tunteensa. Kissannaukujaiset, kuten Topelius vakuutti, olivat tähän aikaan kaikissa sivistysmaissa vajoamassa alhaisen menettelytavaksi. Nuorison, joka ihaili miehuutta ja kunniaa, tuli huomata raukkamaiseksi kätkeytyä yön hämärään ja sen turvissa ahdistaa kodin rauhaa, jonka tuli olla kenen tahansa ihmisen kohdalta loukkaamaton.

Inspektori oli saanut määräyksen esittää osakunnalle kaksi kysymystä, nimittäin: 1) ottaako se asian kurinpidollisesti käsiteltäväseen ja 2) kehoittaako se siinä tapauksessa mielenosoittajia itse ilmoittautumaan. Tämä luettelo oli jätettävä rehtorille.

Tahtomatta läsnäolollaan painostaa osakuntaa inspektori poistui, kun hän oli ilmoituksensa tehnyt, ja jätti asian käsittelyn kuuraattorin hoidettavaksi. Osakunta katsoi tällöin, että sen jäseniä, enempää kuin muitakaan kansalaisia ei voitu pakottaa itse ilmoittautumaan, joten tässä vaiheessa se ei saattanut ryhtyä asiaan.

Asiaa käsiteltiin viikon kuluessa vielä kolmessa kokouksessa, joista tärkeimmän pöytäkirjaa ei koskaan kirjoitettu puhtaaksi. Osakunta suostui sovelluttamaan niiden rankaisemiseksi, jotka olivat tehneet itsensä syypäiksi ikkunain kivittämiseen, eroittamis-oikeuttaan mutta muille antamaan vain varoituksen. Jäsentensä nimiä se ei kuitenkaan suostunut rehtorille ilmoittamaan, ennen kuin tulisi ajankohta tuomioiden täytäntöönpanoa varten.

Asia sai kuitenkin kohta sellaisen käänteen, että mielenosoittajat itse ilmoittautuivat, jotta yliopisto säästyisi sulkemiselta, sillä sellainenkin uhka oli jo olemassa. Heitä oli kaikkiaan n. 100 ylioppilasta ja näistä länsisuomalaisia 28, joukossa m.m. tulevat professorit O. M. Reuter, M. G. Schybergson ja R. Tigerstedt. Rangaistukseksi tuomittiin asianomaiset 4—5 kuukaudeksi erotettaviksi yliopistosta.

Samana keväänä päättyi inspehtorin kolmivuotiskausi. Osakunta lausui kokouksessaan 6/5 yksimielisenä toivomuksenaan haluavansa saada prof. Topeliuksen uudestaan inspehtorikseen. Niin ei kuitenkaan käynyt. Sijaiskansleri ei ollut tyytyväinen hänen otteisiinsa puheenalaisen mielenosoituksen selvittelyssä ja muutenkin epäili runoilijoiden sopivaisuutta nuorison johtajiksi, joten häntä ei siis nimitetty uudestaan.

Osakunta saattoi syystäkin katsoa tällöin menettäneensä paljon. Paitsi osakunnassa Topelius oli tullut sen jäsenille läheiseksi myös siten, että hänen vieraanvarainen kotinsa, joka Kaisaniemeen antaen sijaitsi Mikonkadun 22:ssa, oli heille avoin. Tänne kokoonnuttiin tavallisesti joka toinen viikko viettämään iltaa vaihtelevin ohjelmin, unohtamatta myöskään kirjallisia harrastuksia.

Osakunta päätti seuraavana syksynä 21/9 1871 Rafael Hertzbergin ehdotuksesta maalauttaa Topeliuksen muotokuvan E. J. Löfgrenillä, joka länsisuomalainen taiteilija oli usein nähty kun-

niavieras osakunnan vuosijuhlissa. Kuva valmistui vuoden perästä ja maksoi Smk. 400: — silloista rahaa. (P. kirja 14/11 1872)

Vuosijuhliinsa osakunta sai Topeliuksen säännöllisesti keskuuteensa niin kauan kuin hän asui Helsingissä. Koivuniemestään hän tuli myös osakunnan kesäjuhlaan, jonka se vietti 15/7 1890 yliopiston perustamisen 250-vuotismuiston johdosta. Juhla-julkaisuun hän antoi historianfilosofiaa käsittelevän kirjoituksen »Det providentiela i verldshistorien». Osakunnan kunniajäseneksi hän valittiin vuonna 1887 yhdessä professorien K. K. Tigerstedtin ja J. A. J. Pippingsköldin kanssa.

II.

OTTO E. A. HJELT

(1871—1883).

Topeliuksen jälkeen nimitettiin Länsisuomalaisen Osakunnan inspehtoriksi lääketieteen alalla ansioitunut professori Otto E. A. Hjelt, joka oli länsisuomalaista syntyperää ja lukeutui suomenmielisten maltilliseen siipeen. Ensimmäisen kerran hän oli läsnä 21/9 1871 pidetyssä kokouksessa. Esittäytyessään osakunnalle hän valitti menetystä, joka oli sitä kohdannut, kun olosuhteiden vuoksi se ei enää voinut saada Topeliusta inspehtorikseen. Samalla hän muutamain miettein viittasi kriittilliseen ajankohtaan, jossa hän ryhtyi osakunnan inspehtoriksi.

Ensimmäisenä tehtävänään hänen tuli ilmoittaa edellä kerrotun mielenosoituselkkauksen lopputilitys, joka raskaana kohdistui opiskelevaan nuorisoon. Sijaiskanslerin kirjelmän mukaan ylioppilaskunnalta kiellettiin kokoontumisoikeus ja sen taloudellisten asioiden hoito oli jätettävä osakuntainväliselle delegatiolle,

jonka esityslista oli kulloinkin ennakolta jätettävä rehtorille. Hänellä ja sijaiskanslerilla oli oikeus käydä osakuntien kokouksissa, ja kuraattorin tuli tehdä niistä ilmoitus sekä sijaiskanslerille että rehtorille, jolla oli oikeus kokousten kieltämiseen. Osakuntien oli annettava ilmi jäsenensä, jotka muualla tai muulloin koontuivat pohtimaan osakuntakokouksille kuuluvia asioita. Lisäksi oli keisari suvainnut muistuttaa akateemiselle nuorisolle, että sen vastaisesta käyttäytymisestä jäi riippumaan, säilytettiin sille suodut etuisuudet ja oikeudet vai tultaisiinko niitä vieläkin supistamaan.

Tällaiseen menettelyyn ei enää vastaisuudessa ollut aihetta, joten Länsisuomalaisen Osakunnan elämä saattoi sujua ilman poliittisia häiriöitä. Topeliuksen eroaminen osakunnan johdosta merkitsi kuitenkin sille laskukautta, joka osaltaan johtui myös siitäkin, että kuraattori K. F. Ignatiuksen jätettyä syyslukukauden 1870 päättyessä paikkansa, ruotsinmielisten piiristä valitulla uudella kuraattorilla, maisteri E. Grönvikillä ei ollut samaa kokeisuutta ja kokoamiskykyä kuin hänen edeltäjällään. Uusi inspehtori, joka oli siis tavallaan kuin työnnetty osakunnan johtoon, samalla kun hän suhtautui korrektisti johdettavaansa nuorisoon, ei tahtonut sekaantua sen harrastuksiin, joten se jäi liiankin paljon oman onnensa varaan ja ilman herätteitä ja aloitteita inspehtorin taholta.

Yksipuolisuutta ja laimenevaa suuntaa aiheutti osakunnalle sekin, että suomenmieliset joutuivat siellä toistaiseksi pahasti alakynteen. Ruotsinkieliseltä taholta ei enää Snellmanin herättämä liike saanut käännyttäisiä, joten oli odotettava uutta toimivaa väkeä suomenkielisistä kodeista, sikäli kuin pääasiassa suomalaiset koulut sitä kykenivät tuottamaan. Samoin kuin koko maassamme suomalaisuuden asia joutui myös osakunnassa 1870-lu-

vulla kokemaan takatalvea. Länsisuomalainen Osakunta suuntautui suuressa määrin kulkemaan näinä vuosina Uusmaalaisen Osakunnan vanavedessä.

Niinpä Länsisuomalainen Osakunta suhtautui kielteisesti Pohjalaisen Osakunnan helmikuussa 1873 tekemään ehdotukseen laulajien lähettämisestä keräämään varoja suomalaisen alkeisopiston hyväksi. Myöskään osakunta Uusmaalaisen Osakunnan esimerkkiä seuraten ei suostunut vuonna 1878 viettämään yhteistä Runeberg-juhlaa.

Erikoisen maininnan ansaitsee vuodelta 1879 muuan kiista, joka sekin kuuluu vähäisenä lisänä suomalaisuuden historiaan. Turussa pidettiin 19/3 kokous täydellisen suomenkielisen lyseon aikaansaamiseksi paikkakunnalle, johon tilaisuuteen osakunta edellisenä päivänä pitämässään kokouksessa päätti jäsenensä Kosti Vehasen ehdotuksesta lähettää sähkösanoman. Samalla hyväksyttiin sen sanamuodoksi tällainen intomielen purkaus, jossa tyyllillisesti saattaa olla hieman toivomisen varaa: »Riemun tunteet sykkivät rinnoissamme, kun Aurankin rannoille avaamme syntyvän opin aarteitten lähteen, josta uutta virkistystä virtailee Länsi-Suomen saloille, uutta eloa sen kansalle. Eläköön jalo isänmaallinen yrityksenne!» Seuraavassa kokouksessa R. Tigertedt, joka monien vuosien kuluessa oli osakunnan innokkaimpia jäseniä, ilmaisi vastalauseensa sähkösanoman johdosta, koska hänen mielestään siinä ei oltu tietävinään sivistyksestä, jota Turussa oli jaettu ruotsinkielellä. Hänen mielestään osakunta ei olisi lähettänyt sellaista sähkösanomaa, jos se olisi täysin käsitänyt sen sisällön. Niinpä hän esitti, että osakunta lähettäisi oikaisun Åbo Posteniin ja eräisiin muihin lehtiin, koska sähkösanoma ja erittäin sen ruotsinkielinen käännös voitiin siis ymmärtää väärin. Oikaisussa oli todettava osakunnan tarkoituksena

olleen ilmaista ilo, että myöskin suomalainen oppilaitos saataisiin aikaan. Kuraattori, joksi 1878 tuli M. G. Schybergson, oli oikein vastaan, koska sähkösanomaa ei voitu tulkita muuten kuin vastalausujan tarkoittaman ajatuksen mukaan. Äänestyksessä kuitenkin Tigerstedtin ehdotus voitti 16 äänellä 12 vastaan, joten sähkösanomaa päätettiin siis selityksellä parantaa. Oikaisua ei kuitenkaan lähetetty, sillä seuraavassa kokouksessa, jossa inspehtorikin oli läsnä, hänen veljenpoikansa Hj. Hjeltin ehdotuksesta osakunta ilman äänestystä kumosi edellisen päätöksensä. Tuskin erehtyynee, jos otaksuu inspehtorin vaikuttaneen tähän tulokseen.

1880-lukua lähestyttäessä osakunnan suomenmielisten lukumäärä oli lisääntynyt niin paljon, että he taas alkoivat saada äänensä kuuluville. Niinpä he katsoivat syksyllä 1879 voivansa ottaa osakunnan pöytäkirjakielen tarkistettavaksi, ehdottaen pöytäkirjojen laatimista sekä suomeksi että ruotsiksi. Kokouksessaan 7/10 asia joutui ratkaisevaan käsittelyyn, jolloin suomenmieliset vedoten vanhaan länsisuomalaiseen traditioon vaativat molempien kielten tasa-arvoa. Heidän mielestään oli epäkohta, kun siitä huolimatta, että keskustelut tapahtuivat suureksi osaksi suomenkielellä, pöytäkirja laadittiin vain ruotsiksi. Ehdotusta vastaan puhuivat m.m. kuraattorin veli E. Schybergson ja R. Tigerstedt, jotka pitivät ehdotettua menettelytapaa epäkäytännöllisenä ja pelkäsivät lisääntyviä kustannuksia. Äänestyksessä oli 54 myötä ja 54 vastaan. Kuraattorin ääni ratkaisi, joten ehdotus raukesi. Kantaansa hän perusteli sillä, että niin tärkeä muutos vaati ehdotonta ja ratkaisevaa enemmistöä. Suomenmieliset ryhtyivät toimenpiteisiin sellaisen hankkimiseksi, joten kolmen viikon kuluttua sama asia pantiin uudestaan vireille. Lopullinen ratkaiseva käsittely tapahtui 28/10 pidetyssä kokouksessa, jossa jäseniä oli 130 eli enemmän kuin missään aikaisemmassa. Inspehtori oli

myös läsnä valvomassa asian käsittelyä. Lyhyen keskustelun jälkeen käytiin äänestämään, jolloin ensin hyljättiin 67 äänellä 60 vastaan Martin Wegeliuksen välittävä ehdotus, jonka mukaan pöytäkirjakielenä olisi ruotsi, kuten siihenkin saakka, mutta liitettäisiin oheen suomenkielinen käännös. Lopuksi suomenmielisten 67 äänellä 62 vastaan päätettiin heidän ehdotuksensa mukaan, että pöytäkirjoja laaditaan kaksi alkuperäistä kappaletta, joista toinen suomeksi ja toinen ruotsiksi. Vastalauseeseen yhtyivät m.m. R. Tigerstedt, F. Elfving, Martin Wegelius ja L. W. Fagerlund. Huolimatta inspehtorin läsnäolosta ei äänestys suoriutunut aivan häiriöittä, koska täytyi asettaa kurinpitotoimikunta ja myöhemmin inspehtorin oli annettava varoitus parille kiivastuneelle osakuntalaiselle.

Kuten jo aikaisemmin olemme maininneet, venäläisvastaisia mielenosoituksia ei Hjeltin inspehtorikaudella tapahtunut, ellemme tällaiseksi katso vuonna 1873 sattunutta pientä kahakkaa ylioppilaiden ja venäläisten upseerien välillä, mistä seikasta inspehtorin oli 4/3 lausuttava varoitus. Länsisuomalaisten venäläisanti-patioista todistaa kyllä sekin, että osakunta 28/1 1879 päätti R. Tigerstedtin ehdotuksesta lausua paheksumisensa, kun ylioppilastalo oli äskettäin vuokrattu venäläiselle yleisölle naamiaisia varten.

Politiitista sävyä oli myös eräiden osakuntalaisten esiintymisessä maan prokuraattoria ja v.t. sijaiskansleria, prof. J. Ph. Palménia kohtaan, joka esiintyminen kuitenkin tapahtui suljettujen ovien takana. Palmén oli länsisuomalainen ja satakuntalaisten ehdokas vanhan Länsisuomalaisen Osakunnan ensimmäiseksi ku-raattoriksi, joksi kuitenkin tuli S. G. Elmgren. Länsisuomalaisena merkkimiehenä hän oli säännöllisesti kutsuvieraana osakunnan vuosijuhlissa, kun vuonna 1875 osakunnan yllätti oppositio,

joka ei halunnut häntä kutsuttavaksi vuosijuhlaan. Kahdessa peräkkäisessä kokouksessa vastustusryhmä vei tahtonsa voittoon. Vasta ylimääräisessä kokouksessa 17/3 saatiin aikaan päätös hänen kutsumistaan varten. Vastalauseesta, joka liitettiin tämän kokouksen pöytäkirjaan, käy selville syntyneen opposition syyt. Siinä mainitaan kieltäytymisen aiheeksi Palménin suhtautuminen vuoden 1871 kissannaukujaisista langetettuihin tuomioihin. Kuten aikaisemmin on mainittu, tuomittiin osanottajat 4—5 kuu-kauden ajaksi karkoitettaviksi yliopistosta. Jos relegatiopäätös olisi astunut voimaan tavallisuuden mukaan heti eli 6/5, jolloin tuomiot langetettiin, olisi karkoitusaika päättynyt syyslukukauden alkuun ja mielenosoittajat päässeet jatkamaan lukujaan säännöllisessä järjestyksessä. Sijaiskansleri v. Kothern kuitenkin kovensi tuomioita, mihin toimenpiteeseen hänellä kyllä on oikeus, lisäämällä määräyksen, jonka mukaan karkoitusaika luettiin vasta 1/9 1871 eli seuraavan syyslukukauden alusta. Yliopiston statuuttien mukaan taas, jos varakansleri kovensi tuomiota, oli asia alistettava kanslerille. Niin ei kuitenkaan tällöin tapahtunut. Tyytymättöminä siis varakanslerin, vhra C. v. Kothernin menette-lyyn 75 syytettyä vetosi tuomiostaan prokuraattoriin. Palmén antoi valituksen raueta, mikä seikka herätti eräissä piireissä paha verta. Kun eräät lehdet kiinnittivät asiaan huomiota ja julkaisivat puheenalaisen valituksen ja päätöksen, prokuraattori kääntyi painohallituksen puoleen vaatien selitystä lehdistä, jotka olivat julkaisseet mainitut asiakirjat. Helsingfors Dagbladia lie-nee tällöin erikoisemmin kovistettu ja väitettiin sellaistaikin, että yliopistoa koskevissa asioissa se ei olisi saanut edes julkaista otetta maan perustuslaeista. Siksi vastalauseessa, joka liitettiin Länsisuomalaisen Osakunnan pöytäkirjaan, esitettiin sellainen käsi-tys, että Palmén oli prokuraattorina ankarampi kuin painohalli-

tus ja oli muka rinnastettavissa kahteen muuhun suuruuteen vuodelta 1871: Nordqvistiin ja v. Kotheniin.

Lisäksi vastalauseessa mainittiin, että Palmén tultuaan v. Kotenin jälkeen v.t. sijaiskansleriksi oli järjestänyt ylioppilaille kutsuja, joissa oli pitänyt monta puhetta ja niiden joukossa kiistanalaisia. Kerran hän oli katsonut asiakseen esittää, millaisissa huveissa ylioppilaiden sopii käydä ja millaisissa ei. Lisäksi hän olisi kerran sanonut, että keisari oli viime aikoina ollut tyytyväinen ylioppilaiden levolliseen käyttäytymiseen. Vastalausujain mielestä tällaiset puheet eivät olleet onnistuneita. Vaikka Palménin kutsuissa olikin länsisuomalaisia ylioppilaita enemmän kuin muita, eivät vastalausijat katsoneet voivansa tinkiä kannastaan ja suostua kutsumaan Paimenia osakunnan vuosijuhlaan.

Palménin kutsumisen puolesta näyttää semminkin vaikuttaneen osakunnan silloinen sihteeri, porilainen F. W. Gustafsson. Vastalauseen johdosta hän merkitsi pöytäkirjaan, että osakunnalla on ollut ennenkin tapana nähdä prokuraattori Palménia vuosijuhlavieraanaan. Tunteamatta asioita tarkoin, voitaneen kuitenkin olla sitä mieltä, että Palménia ei voida syyttää laittomuudesta, joten osakunnalla ei ole aihetta katkaista hänen suhteensa perinnäistä tapaa.

Seuraavina vuosina Palmén kutsuttiin vieraaksi, kunnes taas 11/3 1879 täytyi asiasta äänestää, ja 37 äänellä 25 vastaan häntä ei kutsuttu vuosijuhlaan. Vastustusryhmä kantaansa perustellakseen viittasi edellä selostettuun vastalauseeseen vuodelta 1875. Kaikesta päättäen oli sen menettelyyn syynä osaltaan sekin, että Paimenin poika E. G. Palmen oli äskettäin Kirjallisessa Kuukauslehdessä julkaissut Helsingfors Dagbladin liberalismia kirpeästi arvostelevan kirjoituksen ja sillä satuttanut ruotsinmielisiä piirejä. Suhde kuitenkin muuttui paremmaksi, kun Paimenin vai-

kutuksesta ylioppilasnuoriso sai vuonna 1881 takaisin oikeutensa, jotka se kymmenen vuotta aikaisemmin oli menettänyt.

Kielipoliittista tähdäntää lienee ollut hivenen verran myös sillä mielenosoituksella, joka tapahtui, kun Helsingissä marraskuun 17, 18 ja 19 pp:nä 1876 Uudessa Teatterissa esitettiin Straussin operetia »Yölepakko». Siinä oli jotakin silloista sovinnasta moraalitunnetta loukkaavaa, mikä aiheutti suomenmielisten katsojien ja varsinkin ylioppilaiden taholta välitöntä harmittelua, joka 19/11 sai mielenosoituksen luonteen. Sen muodot eivät liene olleet varsin häiritsevää laatua, mutta katsoen yleisöön ja paikkaan asiasta paisui suuri numero. Heti seuraavana päivänä eli 20/11 v.t. sijaiskansleri kääntyi yliopiston rehtorin, prof. Topeliuksen puoleen kehoittaen häntä varoittamaan ylioppilaita heidän sopimattomasta esiintymisestään. Samoin hän taivutti kuvernöörin kieltämään operetin enemmän esittämisen.

Turvautumatta inspektorien välitykseen, kuten tavallista oli, Topelius, joka 19/11 oli ollut teatterissa palauttamassa ylioppilaita järjestykseen, kirjelmällään itse vetosi ylioppilaisiin. Siinä hän aluksi lausui ankaran arvostelun mainitusta operetista, sillä sen siveetön sisältö hänen mielestään ylitti rajat, joihin oli siihen saakka totuttu näyttämön kevyissä tuotteissa. Sen sijaan että tekele olisi jätetty häpeään ja unhoon, osa katsojista, joiden joukossa oli ylioppilaita, ryhtyi meluavaan esiintymiseen, mikä muodostui mielenosoitukseksi ja toisten katselijain oikeuksien loukkaukseksi. Vaikka vaikuttimet, jotka aiheuttivat puheenalaisen esiintymisen, olivat saaneet erilaisen tulkinnan, Topelius katsoi olevansa oikeutettu näkemään ne kaikesta huolimatta toisiksi kuin kappaleen laadusta johtuneiksi. Hän ei voinut valittaa sitä, että oikeudentunne johtaa ylioppilaiden toimintaa, mutta sen tulee johtaa sitä järkevästi. Muoto, jossa sellaisenaan oikea tunne nyt on esiinty-

nyt, oli yhtä ehdottomasti hyljättävä kuin hyödytön. Jos ylioppilas tahtoo, että häntä pidetään vapaana ja ajattelevana kansalaisena, täytyy hänen alistua tällaisen kansalaisen ensimmäiseen velvollisuuteen, joka kieltää häntä asettamasta käsitystään oikeasta lakiin ja tapaan perustuvan yhteiskunnan yleisen järjestyksen yläpuolelle. Ylioppilasnuorison ei sovi missään ja vähimmin maan pääkaupungissa esiintyä tahdikkuudenneuvojana tai tyrkyttää vanhemmille kansalaisille omia käsityksiään ohjenuoraksi. Silloinkin kun tämä nuoriso nousee vääräksi ja valheeksi katsoomaansa vastaan, tulee sen alistua vallitsevaan järjestykseen ja sivistyksen aseihin eikä villillä melulla taistella totuus voittoon.

Lisäksi Topeliuksen kirjelmässä mainittiin, että hänelle tehdyn ilmoituksen mukaan olisivat ylioppilashenkilöt kohdelleet kadulla loukkaavasti paria ruotsinmaalaista näyttelijätärtä, jotka olivat näyttämöllä vain täyttäneet velvollisuutensa. Osakuntien tuli kunnia-asianaan huolehtia, ettei vieraan maan kansalaisten loukkauksesta lankea ylioppilaille häpeää.

Kokouksessa, jossa kirjelmä esitettiin, inspektori oli läsnä, mutta hänellä ei ollut sen johdosta lisättävää. Osakunta puolestaan vakuutti, ettei kukaan sen jäsenistä ollut loukannut mainittuja henkilöitä. Asiasta oli kuitenkin pohtimista syyslukukauden loppuun, ja viimeksi osakuntainvälinen keskustelu keskittyi tapaan, jolla eräät lehdet olivat jupakasta kirjoittaneet ja syyttäneet ylioppilaskunnan suomenmielistä osaa, väittäen mielenosoittajien siveellisyyden varjoa käyttäen purkaneen sapeasta mieltään ruotsalaista teatteria kohtaan. Ryhmätaisteluksi muuttuneena asia vihdoinkin poistui päiväjärjestyksestä.

Puolueyhymityksen varassa käytiin näinä vuosina myös eräs monivaiheinen kuvariita, johon tosin ei osakunnan inspektori, prof. Hjelt sekaantunut mutta johon sitä enemmän liittyy hänen

edeltäjänsä, prof. Z. Topeliuksen nimi. Länsisuomalaista Osakuntaa läheltä koskevana se tämän lisäksi ansaitsee tulla mainituksi.

Taiteen edistämistä oli jo vanhastaan katsottu ylioppilaiden asiaksi, ja niinpä aikoinaan ylioppilaiden aloitteesta pantiin toimeen keräys, jolla hankittiin ja yliopistolle lahjoitettiin taidehistoriaallisesti kuuluisa Laokoon-ryhmä. Tällä veistoksella pantiin alku yliopiston veistuskokoelmalle, ja Suomen Taideyhdistyksen perustaminen myös liittyy tähän lahjoitukseen. Kotimaista taidetta ylioppilaspiirit jatkuvastikin harrastivat sen eri muodoissa, ja valtakunnan olivat tällöin kansalliset piirteet nuorison sydäntä lähellä. Tällaiseen kansalliseen taideharrastukseen luottaen Z. Topelius marraskuussa 1873 jätti osakuntainväliselle delegatiolle, joka ylioppilaskunnan ollessa vailla kokoontumisoikeutta hoiti sen taloutta, kirjelmän, jossa hän ehdotti sille ylioppilaskunnan laskuun ostettavaksi R. W. Ekmanin maalaaman suuren taulun »Väinämöinen». Taiteilija oli samana vuonna kuollut ja jättänyt turvattomaksi ottotyttärensä, jonka hyväksi taulun hinta Smk. 2.000: — oli lankeava. Oston helpottamista varten oli Ottilia Meurman, sittemmin rva Silfverstolpe, jättänyt Topeliukselle tarkoitukseen käytettäväksi Smk. 250: —. Kun tarjotun maalauksen taiteellisesta arvosta oltiin eri mieltä, ja se oli Tukholman taidenäytelyssä vuonna 1866 saanut osakseen kriittistä suhtautumista, delegatio ei katsonut voivansa ratkaista ostokysymystä ennenkuin se oli saanut taulusta lausunnon asiantuntijoilta. Näistä F. Berndtson, F. Cygnaeus, A. H. Dahlström, S. Falckman ja C. Sjöstrand antoivat epäsuopean lausunnon ja olivat myös sitä mieltä, ettei ylioppilastalossa ollut niin suurelle taululle soveliaista seinätillaa. B. Reinhold taas katsoi, että taulu oli pyydetyn hinnan arvoinen. Z. Topelius puolestaan oli empi-

mättä ostamisen kannalla, sillä taulu voitiin sijoittaa ylioppilastalon musiikkisaliin. Asiantuntijain lausuntoon vedoten delegationen enemmistö oli ostamista vastaan, ja samalle kannalle Länsisuomalaisen Osakunnan suuri enemmistö asettui kokouksessaan 31/1 1874. Asia ei kuitenkaan rauennut tähän, sillä Pohjalais-Osakunta, kuten maisteri Eliel Aspelin (-Haapkylä) oli ehdottanut, päätti kääntyä osakuntien puoleen, jotta ne yhteisesti ostaisivat Ekmanin taulun. Länsisuomalainen Osakunta kokouksessaan 14/2 ei katsonut olevan syytä uuteen kannanottoon, ja samaa mieltä olivat muutkin eteläiset osakunnat, Uusmaaalainen ja Viipurilainen Osakunta. Kun asia oli vielä samassa kuussa uudelleen esillä delegatiossa, mainittujen osakuntien edustajat olivat ostoa vastaan, pohjalaiset, hämäläiset ja savokarjalaiset eli siis pohjoiset osakunnat taas sitä puolsivat. Kun äänestyksen tulos oli niin muodoin 3 osakuntaa 3 vastaan, delegatio päätti jättää asian ratkaistavaksi osakunnittain tapahtuvalla yleisellä äänestyksellä. Länsisuomalaisessa Osakunnassa äänestettäessä 28/2 oli 75 vastaan ja 6 myötä. Vielä tässä vaiheessa pohjoisten osakuntien kuraattorit Eliel Aspelin, J. J. F. Perander ja Julius Krohn vetosivat laajalla kirjelmällä oston hyväksi eteläisiin osakuntiin. Länsisuomalainen Osakunta kokouksessaan 7/3 päätti edelleen pysyä hylkävällä kannallaan. Osakunnan kokouksessa 14/3, johon mennessä poissaolevien jäsenten mielipide oli otettu kirjeenvaihdolla selvälle, ilmoitettiin, että lopullisesti tulos oli 102 ääntä 19 vastaan. Koko ylioppilaskunnassa tulos ratkesi siten, että 334 vastusti ja 94 puolsi ostoa, jolloin on huomattava, että Pohjalais- sekä Hämäläis-Osakunta eivät katsoneet voivansa ottaa äänestykseen lainkaan osaa. Kun siis tätä tietä ei taulun hankkiminen käynyt päinsä, Pohjalais-Osakunta oli päättänyt yhteisesti Hämäläis-Osakunnan

ja Savokarjalaisen Osakunnan kanssa ostaa taulun ja lahjoittaa sen ylioppilaskunnalle

Topeliuksesta, joka oli ostokysymyksen virittänyt, ei ollut mieleen ratkaisu, jonka se tällöin sai ylioppilaskunnassa ja Länsisuomalaisessa Osakunnassa. Tämän huomaa selvästi hänen runostaan »Robert Wilhelm Ekman», joka sisältyy vuonna 1874 ilmestyneeseen osakunnan julkaisuun »Lännetär» V. Topeliuksen runo on jonkinlainen Ekmanin elämäkerta, jossa luodaan katsaus hänen taiteilijakehitykseensä ja erikoisesti viivytään hänen kalevalaisissa aiheissaan. Runon asenne on poleeminen, ja Topelius vetoaa siinä jälkimaailmaan:

»Jag jäfvar dagens vrånga dom och släkten,
Som sta för närä meningarnas split.
Jag vädjar till den tid, när morgonväkten
Af efterverlden glömt båd' hat och nit,
När det, som nu förhäfves, varder ringa,
När det, som nu förtrampas, vexer stort».

Pohjoiset osakunnat toteuttivat aikomuksensa ja ostivat Ekmanin taulun, jolle eteläiset osakunnat eivät suostuneet edes luovuttamaan ylioppilastalosta paikkaa. Delegatio kuitenkin syksyllä 1877 katsoi voivansa ottaa taulun vastaan, mikä myönnytys aiheutti eteläisten osakuntien vastalauseen 10/11. Länsisuomalainen Osakunta yhtyi siihen 13/11 32 äänellä 12 vastaan. A. O. Heikelin vaatiessa seuraavassa kokouksessa uutta äänestystä asiasta, oli vastaan 34 ja kannattamassa 24. Taulukiistan käsittely tapahtui siis sekä ylioppilaskunnassa että yksityisissä osakunnissa varsinaisesti kielirajoja noudattaen. Monien vaiheiden jälkeen siten R. W. Ekmanin taulu sai paikkansa ylioppilastalon musiikkisalissa, kuten Topelius oli ehdottanut.

Edellä on esitetty sivistyshistoriallisesti tärkeimmät piirteet prof. Hjeltin inspehtorikaudelta, jonka hallitsevana piirteenä oli osakunnan sisäisen elämän köyhtyminen Topeliuksen aikoihin verrattuna. Laimeuden parantamiseksi toisinaan muisteltiin Topeliuksen keinoja, mutta sanottaviin tuloksiin ei päästy. Pakollisesta toimitusvelvollisuudesta kuitenkin luovuttiin heti, kun Topelius oli jättänyt osakunnan. Osakunnan käsinkirjoitettu lehti »Veritas et Jocus», joka oli saanut melkein puhtaasti ruotsinkielisen leiman, ilmestyi sentään säännöllisesti, kun taas suomenkielisen »Muurahaisen» ilmestyminen 1870-luvun keskivaiheilla lakkasi muutamiksi vuosiksi. Lähinnä R. Tigerstedtin harrastusta on kiittäminen, että osakunnan julkaisua »Lännetärtä» ilmestyi numerot V—VII, johon sarja vuonna 1882 päättyi. Osakunnan inspehtori, prof Hjelt antoi kuhunkin kolmeen numeroon tieteellisen tutkielman.

Kevätlukukaudella 1883 prof. Hjelt luopui inspehtorin toimesta. Samalla kun hän tästä teki osakunnalle 20/2 ilmoituksen, hän piti lukuisasti kokoontuneille osakuntalaisille jäähyväispuheen, joka merkittiin pöytäkirjaan. Ainoana laajahkona lausuntona, jonka hänen inspehtorikautensa historia tuntee, lienee muutama viittaus sen sisältöön paikallaan.

Aluksi siinä mainitaan vaikeasta ajankohdasta, jolloin hän vuonna 1871 nimitettiin Länsisuomalaisen Osakunnan inspehtoriksi. Toimeen hän joutui vastoin tahtoaan. Lääketieteen professorina ja toimivana lääkärinä häntä epäilytti tällöin myös sekin seikka, että hän monien puuhiensa vuoksi jäisi vieraaksi nuorison harrastuksille. Alusta alkaen päätti hän antaa osakunnan niin paljon kuin mahdollista kehittää itsehallintoaan ja itseäänämis-oikeuttaan. Omasta puolestaan hän halusi asettua ystävällisen neuvonantajan asemaan. Kuluneella inspehtorikaudella oli hä-

nen ja osakunnan välillä vallinnut luottamuksellinen ja hyvä suhde, joten eroaminen oli hänestä haikeata. Missään tapauksessa hän ei kuitenkaan olisi voinut enää kauan olla inspehtorina, koska hän lähestyi ikää, jolloin hän saisi siirtyä yksityiselämän lepoon.

Lopuksi hän kehoitti osakuntaa muistamaan, että yksimieliisyys on voimaa. Sentähden tulisi jättää hedelmättömät kiistat tietoisena siitä, että päivän polttavien kiistojen takana on elämän vakavuus ja totuuden vaatimus.

Todellakaan ei osakunnan ja sen inspehtorin välistä suhdetta hänen n. 12 vuotta käsittävän toimikautensa aikana mikään epä-sopu häirinnyt. Jotakin toivomisen varaa se kuitenkin lienee jättänyt, kun osakunta ei tätä monivuotista inspehtoriaan, joka saavutti julkisuudessa varsin huomattavan ja kunnioitetun aseman, kutsunut myöhemminkään kunniajäsenekseen.

III.

J. A. J. PIPPINGSKÖLD

(1883—1884).

Prof. Hjeltin jäähyväiskokous, jossa hän varoitti osakuntaa hedelmättömästä kinastelusta, päättyi vieläpä sekin sellaiseen. Osakunnan oli näet esitettävä toivomus, kenet se haluaisi uudeksi inspehtorikseen. Kun tästä asiasta, jota käsittelemään ryhdyttäessä prof. Hjelt oli poistunut kokouksesta, ei oltu selvästi mainittu ilmoituksessa, suomenmieliset ehdottivat, että toivomuksen lausuminen lykättäisiin seuraavaan kokoukseen. Ruotsinmieliset olivat tätä vastaan, ja kuraattori heihin yhtyen kielsi lykkäyksen eikä sallinut siis edes siitä äänestettävän. Kantaansa hän perusteli sillä, että osakunta ei voinut olla ilman inspehtoria ja että

eroava inspehtori, joka oli kokousilmoituksen sepittänyt, oli halunnut asian tässä kokouksessa ratkaistavaksi. Menettelytapa oli joka tapauksessa outo, sillä osakunnan säännöt eivät tunteneet tällaista lykkäysoikeuden kieltämistä, joten suomenmielisten vastalause kuraattorin omavaltaisen tulkinnan johdosta on ymmärrettävissä.

Osakunnan toivomus oli siis ilmaistava, ja asiasta äänestettäessä lääketieteen professori J. A. J. Pippingsköld sai 59 ääntä, kun taas hänen vastaehdokkaansa, entisen inspehtorin poika, prof. Edvard Hjelt sai 50 ääntä. Jälkimmäinen oli aikaisemmin ollut suomenmielisten ehdokkaana kuraattoriksi vuonna 1881, jolloin 3/5 kuitenkin M. G. Schybergson hänet voitti, saaden 97 äänestäjän kannatuksen, kun taas Hjeltillä oli 36 kannattajaa puolelleen.

Prof. Pippingsköldin hyväksi lieene vaikuttanut sekin seikka, että hän oli jo aikaisemmin osoittanut osakuntaa kohtaan harrastusta tallettamalla sen lainarahastoon vuonna 1881 Smk. 1,000: —, jonka koroilla oli palkittava osakuntalaisten sepittämiä ranskan- tai englanninkielisiä tutkielmia. Kun osakuntalaisten keskuudessa ei ollut riittävästi harrastusta tällaisiin tutkielmiin, oli vuonna 1883 tarjottava lahjoittajalle takaisin summan korkoja, joita hän ei kuitenkaan suostunut ottamaan vaan ilmaisi olevansa suostuvainen siihenkin, että korkovaroilla palkittaisiin vaikkapa käännöksiä.

Prof. Pippingsköldin inspehtorikausi ei kyennyt jättämään mainittavia jälkiä osakunnan aikakirjoihin, sillä se päättyi lyhyeen, jo seuraavana vuonna. Hänet valittiin tällöin lääketieteellisen tiedekunnan dekaaniksi, minkä vuoksi hän katsoi olevansa velvollinen eroamaan inspehtorin toimesta, koska akateeminen tapa ei pitänyt sopivana, että dekaani toimisi samalla myös inspehtorina.

Ennenkuin prof. Pippingsköld oli vielä ryhtynyt dekaaniksi,

hän otti osakunnalta jäähyväiset. Tässä tilaisuudessa 23/9 1884 hän ilmoitti osakunnalle lahjoittavansa Smk. 1,000: —, jotka oli tallettanut sen lainarahastoon. Lahjoituksesta oli muodostettava erikoinen rahasto, jonka koroilla palkitaan ranskan- ja englanninkielellä sepitettäviä kirjoituksia. Suomen- ja ruotsinkielen harrastus oli hänen mielestään siksi vankalla pohjalla, ettei niiden edistäminen tarvinnut hänen tukeaan. Sitävastoin länsimaisten kulttuurikielten opetteleminen oli meillä suuresti laiminlyöty, joten hän tahtoi asettaa osakunnan tehtäväksi edistää näiden kielten, varsinkin englannin taidon leviämistä. Tämän harrastuksen kannustamiseksi hän oli tehnyt lahjoituksensa, josta muodostunut rahasto Länsisuomalaisen Osakunnan lopettaessa toimintansa jaettiin tytörosakuntien kesken ja tällöin myös Satakuntalainen Osakunta sai sen hallussa olevan n.s. Pippingsköldin rahaston kantavarat.

Kun länsisuomalainen Osakunta 3/5 vuonna 1887 valitsi ensimmäiset kunniajäsenensä, oli kolmen valitun joukossa myös prof. Pippingsköld. Ihmisenä hän varmaan oli miesten parhaita, päättäen hänen suurista ihmisystävällisistä lahjoituksistaan sekä siitäkin, että hän ei pitänyt suotavana kukkaiskunnioituksen tuhlamista haudallaan, minkä vuoksi Länsisuomalainen Osakunta hänen kuoltuaan 1892 käytti seppeleistä säästyneen erän silloisen katotilanteen takia hädänalaisiksi joutuneiden avustamiseksi.

IV.

M. G. SCHYBERGSON

(1884—1901).

Kun Länsisuomalaisen Osakunnan tuli 30/9 1884 lausua toimuksensa, kenet se haluaisi uudeksi inspehtorikseen, oli taas-

kin turvauduttava äänestykseen, jolloin suomenmielisten ehdokas, prof. Edvard Hjelt sai 45 ääntä ja prof. M. G. Schybergson 77 ääntä. Lähetystöön, joka saattoi osakunnan toivomuksen sijaiskanslerin tietoon, valittiin m.m. silloinen lääk. kand. Hj. Nordling, jonka nimen tapaa näinä vuosina usein osakunnan pöytäkirjoista.

Uudella inspektorilla, joksi nimitettiin siis prof. Schybergson, oli runsain määrin osakuntakokemusta, joten hän epäilemättä oli ansioitunein pääsemään osakunnan johtoon. Hän oli kuulunut ahkerana ja harrastavana jäsenenä Länsisuomalaiseen Osakuntaan sen perustamisesta saakka ja oli ehtinyt olla kaikissa mahdollisissa osakunnan luottamustoimissa, viimeksi kuraattorina 6 vuotta. Tuskin voidaan sanoa, että hän olisi tällöin edustanut jyrkintä ruotsinmielisyyttä, mutta hän oli esiintynyt joka tapauksessa siksi selvästi puoluemiehenä, että osakunnan suomenmielisten täyttä luottamusta hän ei milloinkaan nauttinut pitkänä inspektorikautenaan, jonka päättyminen vihdoinkin aiheutui sekin tämän luottamuksen puutteesta.

Hankauksellinen suhde, joka vallitsi hänen inspehtorikaudellaan kielipuolueiden välillä, vaikeutti tuloksellista toimintaa. Jotakin jälkeä sentään syntyi, varsinkin kansanvalistuspyrintöjen alalla. Niinpä jatkuvasti otettiin osaa luentotoimintaan, jota osakunnat järjestivät pääkaupungin yleisölle ja joka luentotoiminta 1880-luvun lopulla vilkastuneena tarkoitti lähinnä työläispiirien valistamista. Niinpä osakunnan kokouksessa 17/2 1891 ilmoitettiin työväen opintokursseilla olevan 440 osanottajaa, joten opettajavoimista alkoi olla puutetta. Kurssitoimintaa harjoitettiin varsinaisesti sunnuntaisin, jolloin tarkoitukseen oli parhaiten saatavissa kokoushuoneita. Tällöinkin niitä saatiin käytettäväksi aamupäivisin, mikä seikka antoi Heikki Renvallille aiheen 24/11 1891 esittää, että kurssien pitäminen lopetettaisiin, ellei niitä voitaisi järjestää sopivampaan aikaan. Osakunta ei kuitenkaan tähän

suostunut, ja inspehtori Schybergson näkyy tunnustuksen sanoin kannustaneen osakuntalaisia jatkamaan edelleen opetustoimintaansa. Myös taloudellinen puoli kävi yhä vaikeammaksi, kuten ilmenee osakunnan pöytäkirjasta 31/1 1893. Kun lisäksi sopivan opetussuojan saanti kävi entistä hankalammaksi, osakunta päätti kokouksessaan 25/9 1894 lopettaa työväelle järjestämänsä luentokurssit. Päätökseen vaikutti sekin seikka, että pääkaupungin työväelle oli ilmennyt tilaisuuksia saada muuallakin kansalaisopetusta.

Osakunnan kansanvalistusharrastus oli varhaisimpina aikoina kohdistunut siis pääkaupunkilaisyleisön opettamiseen. Osakunnan avustukseen koetettiin myös vedota sen valistustyön hyväksi, jota ylioppilaiden taholta harjoitettiin Helsingin läheistön suomalaisseuduilla. Ylioppilasyhdistys Suomalainen Nuija katsoi velvollisuudekseen johtaa ja tukea tätä valistustyötä, jossa länsisuomalainen ylioppilas K. A. Brander (=Paloheimo) näyttää olleen innokkaasti mukana. Osakunnan puoluesuhteista johtuen oli kuitenkin vaikeata saada sitä avustamaan puheenalaista valistustoimintaa, jossa helposti voitiin nähdä hyökkäävää suomenmielisyttä. Samoihin aikoihin osakunnassa herättiin huomaamaan, että sillä oli velvollisuuksia ennen kaikkea kotimaakuntansa valistuspyrintöjen tukemiseksi. Sama käsitys pääsi osakuntien keskuudessa laajemminkin vallalle, kuten todistaa kuraattorien neuvottelukokous, jossa 6/11 1888 pidetyn osakuntakokouksen mukaan erityisesti kiinnitettiin huomiota kotiseudulliseen valistustyöhön.

Niinpä tästä puolin Länsisuomalainen Osakunta entistä enemmän alkoi toimia tällä pohjalla. Verrattain auliisti se myönsi varoja luentotoiminnan tukemiseksi ensin suomalaisissa kunnissa ja sittemmin myös ruotsinkielisissä seuduissa, korvaten luennoitsijoiden matkakulut. Samoin avustettiin kirjastoja ja tähän tarkoi-

tukseen käytettiin myös Smk. 500: —, jotka prof. F. Elfving, entinen harras länsisuomalainen, oli virkaanastujaispäivänään 1892 osakunnalle lahjoittanut kansanvalistustyön hyväksi. Luento-toiminnan ja kirjastoliikkeen vaatiessa yhä enemmän huomiota osakseen, osakunta 25/9 1894 päätti asettaa vakinaisen kansanvalistustoimikunnan huolehtimaan näistä ja muista laajentuvista tehtävistä.

Kun Länsi-Suomessa asuu suomen- ja ruotsinkielistä rahvasta, osakunnan oli vaikeata virallisena laitoksena täysin määrin ja täysin tasapuolisesti huolehtia kummankin kieliryhmän sivistystarpeista, joten oli luonnollista, että osakunnan suomenkieliset ja ruotsinkieliset jäsenet keskuudessaan ryhtyvät täydentämään osakunnan kansanvalistustyötä omakielistensä piirissä. Tätä työtä johtamaan soveltuivat osakunnan keskuuteen syntyneet puolueyhdistykset Länsisuomalaiset Suomenmieliset ja Västfinska Stammen, jotka tekivät varsin paljon kiertävien kyläkirjastojen hyväksi ja toimivat kansanopistojen aikaansaamiseksi, kun taas osakunta matka-apurahoja myöntäen koetti saada niille päteviä johtajavoimia. Täten syntyi Länsi-Suomen kansanopisto Huittisiin vuonna 1892 ja Hämeenkyrön kirkkoherran J. H. Ilvosen aloitteesta jo 2/4 1895 pohdittiin mahdollisuuksia Pohjois-Satakunnan kansanopiston perustamiseksi.

Kotiseutuun kohdistuvan kansanvalistustyön ohella harrastettiin myös kotiseutututkimuksen elvyttämistä, jota varten myönnettiin apurahoja. Tällaisten tutkimusten painattamista varten perustettiin uusi julkaisusarja »Länsi-Suomi», jota vuonna 1890 ilmestyi numerot I—V. Kun samana vuonna osakunta julkaisi vielä yliopiston 250-vuotisjuhlan johdosta kirjasen, joutui se kiinnittämään näihin julkaisuihin Smk. 3,500: — silloista rahaa. »Länsi-Suomea» ilmestyi vuonna 1897 vielä VI eli viimeinen osa. Julkaisun kukin nide käsittää vain yhden tai kaksi tutkimusta.

Osakunnan käsinkirjoitetut sanomalehdet viettivät 1880-luvulla kituvaa elämää, joten 8/11 1887 jo esitettiin niiden lakkauttamista. Siihen ei kuitenkaan suostuttu. Vihdoin vuoden 1890 tienoilla ne itsestään lakkasivat, kunnes 25/11 1895 ne päätettiin herrättää henkiin. Suomenkielinen lehti sai tällöin nimekseen »Vapaa Muurahainen», koska se sai ilmestyä sensuroimattomana, kun taas »Veritas et Jocus» tarkoitettiin toimitettavaksi suurempaa vastuunalaisuutta noudattaen.

Kuten jo aikaisemmin on tullut mainituksi, kielipuolueiden taistelu toi haitallista hankausta osakunnan toimintaan, katkerottaen jäsenten keskinäisiä suhteita ja häiriten myös inspehtorin arvovaltaa. Prof. Schybergsonin inspehtorikauden alkaessa suomenmieliset olivat vähemmistönä, mutta mitä pitemmälle 1880-luku kului, sitä enemmän heidän asemansa parani ja lujittui. Tämä käy ilmi vallankin, jos seuraamme kuraattorien valintaa. Kun 5/11 1884 valittiin Schybergsonille seuraaja, ei puolueyhitys ollut selvä, joten valittu Rudolf Erenius sai 91 ääntä ja F. Elfving 88. Kun 29/9 1886 toimitettiin vaali, tuli valituksi L. W. Fagerlund, Ahvenanmaan nykyinen maaherra, 95 äänellä, suomenmielisten ehdokkaan A. H. Kallion saadessa 76 ääntä. Vihdoin 4/10 1887 suomenmieliset voittivat vaalissa, jolloin E. N. Setälä sai 112 ääntä ja C. von Bonsdorff 110 ääntä. Kolmivuotiskauden kuluttua olivat 7/10 1890 puolueiden ehdokkaat jälleen samat, mutta Setälän voitto entistä varmempi, sillä tällöin oli hänellä 149 kannattajaa, kun taas v. Bonsdorffilla oli vain 81. Suomenmielisten voitot jatkuivat edelleen, joten 25/4 1893 heidän ehdokkaansa K. A. Brander (=Paloheimo) sai 140 ääntä ja v. Bonsdorff 116 ääntä. Kun Brander ei enää kuulunut osakuntaan, joten hänen vaaliaan ei vahvistettu, oli 17/10 toimitettava uusintavaali, jossa valituksi tuli Arthur H. Hjelt 143 äänellä, vastaehdokkaan v. Bonsdorffin saadessa 142 ääntä. Vielä seuraavallakin kerralla 6/10 1896 suo-

menmieliset määräisivät kuraattorin, joksi tuli J. W. Hummelin (=Havulinna) 120 äänellä, kun taas K. L. Tallqvist sai 73 ääntä. Kun jälleen kolmivuotiskauden kuluttua 1899 oli toimitettava vaali, ruotsinmieliset yllättävällä tavalla hankkivat itselleen enemmistön ja saivat ehdokkaansa kuraattoriksi, kuten lähemmin esitetään myöhemmässä yhteydessä.

Voimansa kasvaessa suomenmieliset kävivät yhä aktiivisemmiksi ja pyrkivät painamaan yhä selvemmin oman leimansa osakuntaelämään. Kun siis osakunnan pöytäkirjat vuodesta 1879 oli laadittu suomeksi ja ruotsiksi ja sittemmin 1880-lopulta vuoroin suomeksi ja ruotsiksi, J. Uoti 25/11 1892 ehdotti ne laadittaviksi vain suomenkielellä. Seuraavassa kokouksessa äänestettäessä ehdotus sai 91 kannattavaa ääntä, kun taas 111 sitä vastusti. Vastustavaan enemmistöön kuului myös eräitä osakunnan suomenmielisiä ja niiden joukossa myös kuraattori Setälä. Suomenkielisten kesken aiheutui tästä perheriitaa, joka kantautui myös osakunnan kuuluville. Kokouksessa 24/1 1893, jolloin mainittu hylkäävä päätös tarkistettiin, kuraattori, johon oli kohdistettu syytöksiä, antoi pöytäkirjaan laajan kirjallisen lausunnon kantansa valaisemiseksi. Kun Viipurilainen Osakunta, jonka esimerkkiin oli vedottu, äskettäin oli siirtynyt kaksikielisistä pöytäkirjoista yksinomaan suomalaisiin pöytäkirjoihin, sai tämä selityksensä ja oikeutuksensa siitä, että mainitussa osakunnassa ei enää keskusteluissakaan käytetty ruotsia. Kun sitävastoin Länsisuomalaisessa Osakunnassa melkoinen vähemmistö oli ruotsinkielisiä, tasapuolisuus vaati pysymään entisessä käytännössä.

Vuosijuhlassa isänmaalle pidettävä puhe aiheutti 3/3 1896 keskustelua, kun K. R. Kares ehdotti, että se vastoin toimikunnan ehdotusta pidettäisiin suomeksi sekä sillä kerralla että aina vastaisuudessa. Kun Kares oli seuraavassa kokouksessa vielä ehdotustaan puolustanut jyrkkään tapaansa, joka sai G. Mattssonin huomauttamaan, ettei ehdotuksen tekijä ottanut huomioon toisten

tunteita, osakunta kävi äänestämään, jolloin valtava enemmistö oli sovinnon kannalla ja antoi ruotsinkielen pitää sillä kertaa vuoronsa.

Parin vuoden perästä uudestaan jouduttiin kielikiistaan, kun Yrjö Jahnsson 8/2 1898 alusti keskustelukysymyksen silloisista puolueoloistamme. Lähtökohdaksi hän otti osakunnan ruotsinmielisten jäsenten toimittaman »Hälsning tili Västra Finlands svenska allmoge», jossa oli väitetty suomalaisuuden uhkaavan ruotsinkielisten oikeuksia ja siten hänen mielestään esitetty väärin suomalaisuuden pyrintöjä. Asiasta riitti keskustelua ainakin viiteen kokoukseen, kunnes osakunta 15/3 kävi tekemään päätöstä asiasta, joka oli keskustelun aiheuttanut. Hyväksyen A. R. Niemen ehdottaman sanamuodon osakunta katsoi, että suomalainen puolue ei ollut sellainen, kuin miksi se oli mainitussa kirjoituksessa kuvattu. Paheksumislausunnon lisäksi osakunta antoi varoituksen julkaisun toimittajille. Ruotsinmieliset, joiden puolesta G. Mattsson esiintyi asialliseen ja tyyneen tapaansa, eivät ottaneet osaa äänestykseen, koska eivät katsoneet asian kuuluvan osakunnan päätäntävaltaan. Lisäksi G. Mattsson vastalauseessaan edelleen väitti, että suomenkielisten päivälehtien lausunnot antoivat aiheutta sellaiseen olettamukseen, mikä kiistanalaisessa julkaisussa oli esitetty ruotsinmielisten käsityksenä. Myös osakunnan inspehtori liitti kirjallisen vastalauseen, koska se oli ryhtynyt tuomariksi asiassa, joka ei kuulunut sen kurinpitoon. Keskustelu olisi hänen mielestään saanut olla vastauksena kysymykseen.

Osakuntaelämän täten häiriytyessä puoluetistelusta ja ruotsinmielisten jäädessä niissä alakynteen, heidän taholtaan ryhdyttiin suunnittelemaan Länsisuomalaisen Osakunnan jakamista. Näistä jakohankkeista on tässä julkaisusarjassa (»Satakunta» II V. I. Oksanen: »Miten nykyinen Satakuntalainen Osakunta on syntynyt») yksityiskohtainen esitys, mutta kun siitä puuttuu eräs

asian varhaisimmista vaiheista, lieenee muutama sana niistä tässä paikallaan. Civis Renvall esitti 29/3 1887 ensimmäisen kerran osakunnan jakamista, vedoten tällöin sen suuruuteen ja siitä johtuvaan vaikeuteen pitää sen keskuudessa yllä toverihenkeä, jonka lisääntyvä sotatilanne uhkasi kokonaan hävittää. Seuraavassa kokouksessa 5/4 asiasta keskusteltiin pätkälti, ja halusi alustaja komitean asettamista asian jatkuvaa pohtimista varten. E. N. Setälä, joka seuraavana syksynä valittiin osakunnan kuraattoriksi, johti vastustusryhmää, joka halusi ilman enempää käsittelyä saattaa kysymyksen päiväjärjestyksestä. Tämä kanta voitti äänestyskässä, saaden 59 ääntä 49 vastaan. Tähän ei asia kuitenkaan vielä jäänyt, sillä George Granfelt esitti 19/4 samana vuonna, että osakunta jakautuisi osakuntakerhoihin, joita yhdistämässä olisi kuten ennenkin Länsisuomalainen Osakunta. Hänen ehdotukseensa kuului myös toimikunnan asettaminen asian jatkuvaa käsitte-lyä varten. Ruotsinmielisiä olikin kokouksessa riittävästi ehdotusta kannattamassa, joten se tuli päätökseksi. Yllätyksiltä turvautuakseen ruotsinmieliset saivat aikaan senkin, että asia julistettiin kiireelliseksi ja päätös tarkistettiin heti. Toimikunta asetettiin seuraavassa kokouksessa 26/4, ja 3/5 se esitti osakunnan hyväksi mietintönsä, jossa asetuttiin ehdotettujen osakuntakerhojen kannalle. Jakopäätös tässä muodossaan hyväksyttiin 58 äänellä 52 vastaan. Se ei kuitenkaan vienyt lopulliseen tulokseen, sillä suomenmielisten valituksen johdosta, johon myös yliopiston rehtori yhtyi, v. t. sijaiskansleri J. Ph. Palmén 16/11 1887 kumosi osakunnan päätöksen yliopistolliseen järjestysmuotoon soveltumattomana.

Tuloksettomaksi muodostui myös jakoehdotus, joka tehtiin 16/4 1890 osakunnalle kirjallisesti ruotsinmielisten taholta ja joka ehdotus oli tehty paitsi ruotsiksi myös suomeksi. Asia pantiin pöydälle seuraavaan kokoukseen, jolloin 22/4 jakoehdotus hyljät-

tiin. Muutaman vuoden perästä sama asia jälleen tuli päiväjärjestykseen ja ovat sen vaiheet siitä lähtien edellä mainitussa kirjoituksessa kuvatut, joten niihin ei ole tässä syytä kajota. Mainitakoon vain, että tämä vireillepano tapahtui 6/11 1894. Ehdotusta asettuivat tällöin kannattamaan inspektori, prof. Schybergson ja kuraattori, tri Hjelt. Inspektorin mielestä oli viimeinkin aika ottaa asia käsiteltäväksi, koska osakunta oli vuosi vuodelta kasvanut siinä määrin, että se oli kurinpidollisessa suhteessa vaikea hoitaa. Lisäksi inspektori katsoi hetken soveliaaksi, kun yliopiston rehtori oli syyslukukauden avajaispuheessa suositellut suurimpien osakuntien jakamista, ajatellen tällöin epäilemättä myös Länsisuomalaista Osakuntaa. Kun suomenmieliset olivat halunneet asian lykkäämistä, inspektori asettui tätä vaatimusta vastaan, koska asia oli hänen mielestään kiireellinen. Toimikunta asetettiin ja asia palasi osakuntaan, joka ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa tehnyt myönteistä ratkaisua eikä myöhemminkään Schybergsonin inspehtorikaudella.

Tällaisia puoluekiistoja käytäessä osakunnan suomenmielisten taholta ilmeni yhä selvempää vastarintaa inspektoria itseään kohtaan. Niinpä hän 7/11 1893 osakunnan kokouksessa ilmaisi tyytymättömyytensä sen johdosta, että muutamat osakuntalaiset olivat julkisesti Uudessa Suomettaressa 4/11 esiintyneet häntä vastaan. Samoin hän 20/10 1896 katsoi tulleen loukatuksi osakunnan sanomalehdessä, jonka vuoksi lausui varoituksen sen toimittajalle. Kun osakunta 5/11 1897 päätti laskea seppeleen S. G. Elmgrenin haudalle ja tehtävä aiottiin uskoa inspektorille, Väinö Borg (= Kivilinna) asettui empivälle kannalle, koska hänen mielestään inspektori ei voinut puheessaan esittää Elmgrenin ansioita suomalaisuuden hyväksi. Tehtävä kuitenkin uskottiin inspektorille, kun osakunnan edustajan asiana ei ollut esiintyä koko isänmaan puolesta, vaan seppeleen laskeminen vanhan Länsisuoma-

laisen Osakunnan kuraattorin haudalle. Samainen osakuntalainen myös teki kerran myöhemmin sellaisen esityksen, että osakunnan olisi saatava prof. Schybergsonin tilalle uusi inspehtori. Asiano-
mainen kuitenkin kielsi ottamasta Borgin lausuntoa pöytäkirjaan.¹⁾

Välien täydellisen särkymisen aiheutti G. Mattssonin valitseminen osakunnan kuraattoriksi. J. W. Hummelinin (=Havulinna) kolmivuotiskauden päättyessä oli osakunnan 24/10 1899 valittava kuraattorinsa, joksi suomenmieliset aikoivat entistä toimenhaltijaa, kun taas ruotsinmielisten ehdokkaana oli G. Mattsson. Vaalitulaisuudesta ruotsinmieliset järjestivät yllätyksen turvatakseen ehdokkaansa valituksi tulemisen. He haalivat tätä vaalitulaisuutta varten osakunnan kirjoihin polyteknillisestä opistosta ja maaseudulta useita kymmeniä uusia jäseniä, joilla ei ollut aikomustakaan jatkaa yliopistossa opintoja. Suomenmielisten johtava kiistamies Yrjö Jahnsson halusi, että uudet jäsenet otettaisiin osakunnan yhteyteen vasta, kun kuraattorin vaali oli suoritettu. Inspehtori keskeytti Jahnssonin esityksen ja vaati, että uudet jäsenet oli otettava osakuntaan kokouksen esityslistan määräämässä järjestyksessä. Suomenmielisistä poistui tällöin suurin osa kokouksesta. Heidän keskuudestaan oli kuulunut epäselvä alashuuto, joka kuulosti samalta kuin »ulos», joten väärinkäsitys johti suomenmielisten poistumiseen.²⁾ Inspehtori katsoi tällaisen menettelyn loukkaukseksi itseään kohtaan ja piti menettelyä sitäkin valitettavampana, kun hän piti kiinni tavallisista muodoista uusia jäseniä otettaessa eikä näitä muotoja vastaan koskaan aikaisemmin oltu huomautettu. Osakuntaan otettiin siis uusiksi jäseniksi ruotsinmielisten tilapäiseen tarkoitukseen rekrytoimat ylioppilaat.

Kun oli tämän jälkeen ryhdyttävä valitsemaan kuraattoria, Jahnsson esitti vaalin lykkäämistä seuraavan lukukauden al-

¹⁾ Pääjohtaja Hannes Ryömän tiedonanto.

²⁾ Samoin.

kuun. Tässä kokouksessa tapahtuva vaali ei tyydyttäisi osakunnan todellista enemmistöä vaan tulisi Jahnssonin mielestä kylvämään yhä suurempaa epäsupua osakuntalaisten kesken. Turhaan hän vetosi »historian tuomioon», sillä inspehtori ei suostunut myöntämään edes 1/2 tunnin lykkäystä, jota Jahnsson pyysi viime tingassa saadakseen suomenmieliset kokoon.

Valituksi tuli tällöin maisteri ja insinööri G. Mattsson, joka sai ruotsinmielisten 147 ääntä, suomenmielisten pysyessä tyyten poissa äänestyksestä. He tyytyivät liittämään vastalauseensa ja valittivat vaalista rehtorille. Muodollisen oikeuden kannalta katsoen epäilemättä inspehtoria ei voitu syyttää vaalitilaisuudessa noudatetusta menettelystä. Kuitenkin täytyy sanoa, että hän tuli avustaneeksi keinotekoista menettelyä ja teki siten itsensä myötäsyylliseksi ruotsinmielisten sotajuoneen, joten suomenmielisten katkeroituminen on ymmärrettävissä. Heidän valituksensa ei tietenkään voinut johtaa vaalin kumoamiseen. Sovittelun vuoksi kuitenkin rehtorin esityksestä v.t. sijaiskansleri Th. Rein vahvisti vaalin siinä muodossa, että Mattsson, joka puuttuvan lisensiaattitutkinnon takia ei voinut tulla nimitetyksi vakinaiseksi kuraattoriksi, saisi olla v.t kuraattorina toistaiseksi ja enintään 3 vuotta, joten osakunnalla oli oikeus vastoin tavallisuutta toimittaa ennen kolmi-vuotiskauden päättymistä uusi vaali vakinaisen kuraattorin valitsemiseksi. Tähän myönnytykseen liittyi kuitenkin sellainen ehto, ettei uusintavaalia saisi toimittaa sopimattomana ajankohdana.

G. Mattsson ryhtyi hoitamaan tointa ja hänen miellyttävä ja lahjakas henkilöllisyytensä toi uutta tuulahdusta osakuntaelämään. Esitelmiä ruvettiin taas säännöllisesti pitämään, joten kokouksiin saatiin entistä enemmän sisältöä. Uuden kuraattorin suhde suomenmielisiin osakuntalaisiin oli korrekti. Heidän miellissään kyti kuitenkin tyytymättämyyttä, koska he eivät voineet

pitää oikeana, että osakunnan sekä inspehtori että kuraattori olivat ruotsinmielisten eli siis vähemmistön keskuudesta. Niinpä suomenmieliset päättivät käyttää hyväkseen osakunnalle suotua oikeutta uusintavaalin toimittamiseen, josta Heikki Ojansuu 3/4 1900 teki esityksen. Asia pantiin pöydälle seuraavaan kokoukseen, johon molemmat ryhmät olivat mobilisoineet joukkonsa. Kun kuraattori oli tavallaan jäävi käsittelemään kysymystä ja inspehtori oli ulkomailla, oli kuraattorin pyynnöstä rehtori määrännyt prof. C. von Bonsdorffin johtamaan kokousta. Hän sanoi saaneensa inspehtorilta kaksikin sähkösanomaa, joista toisen kokouspäivänä ja joissa tämä pyysi asian lykkäämistä, kunnes hän palaisi kotimaahan. Ruotsinmieliset, joiden edustaja oli käynyt v.t. sijaiskanslerin luona, tiesivät myös hänen toivovan asian lykkäämistä inspehtorin paluuseen. Heikki Ojansuu oli myös sitä mieltä että oli kiinnitettävä huomiota inspehtorin toivomukseen ja vaali lykättävä, mihin myös suostuttiin. Vaalipäiväksi määrättiin 30/4 eli vapun aatto, koska vappuna, jolle vakinainen kokouspäivä sattui, ei ollut tapana pitää kokouksia.

Osakuntaa ei kuitenkaan 30/4 kutsuttu koolle ylimääräiseen kokoukseen, joten osakunnan suomenmielisen enemmistön 10/4 päättämä uusintavaali jäi suorittamatta. Inspehtori, vedoten hänelle ja kuraattorille suotuun oikeuteen määrätä ylimääräisten kokousten kutumisesta, oli käyttänyt tätä oikeutta hyväkseen ja jättänyt mainittuna päivänä ylimääräisen kokouksen pitämättä, koska mikään kiireellinen asianhaara ei sellaista vaatinut. Osakunnan kokouksessa 8/5 inspehtori ilmaisi tyytymättömyytensä tapahtuneen johdosta kaksinkin ottein. Ensin hän moitti Yrjö Jahnssonia sopimattomasta esiintymisestä kuraattoria kohtaan ja huomautti Jahnssonin rikkoneen hänelle antamansa lupauksen olla kuluvan lukukauden aikana vaikuttamatta uusintavaalin toimittamiseksi. Toisessa yhteydessä inspehtori laajasti selosti suhtau-

tumistaan uusintavaaliin. Ylimääräistä kokousta ei oltu häneltä pyydetty eikä hän olisi sellaiseen suostunutkaan, koska sellaiseen ei ollut aihetta. Lisäksi hän valitti, että Jahnsson, joka oli käynyt rehtorin puheilla ja tiesi hänenkin halunneen vaalin lykkäämistä, ei ollut tästä ilmoittanut osakunnalle, joka siitä sai tietää vasta rehtorin kirjelmästä 24/4. Rehtori oli ollut tällaisesta menettelystä pahoillaan, koska »tällainen vaikeneminen seikasta, jolla kenties olisi ollut vaikutusta asian ratkaisuun, ei ollut puhdasta peiliä». Inspehtorin ilmoituksen mukaan uusintavaali oli siltä lukukaudelta raukeava, koska vuonna 1891 sattuneen ennakkotapauksen mukaan lukukauden lopussa tapahtunutta kuraattorinvaalia sijaiskansleri ei vahvistanut. Lopuksi hän ilmoitti asian johdosta kääntyvänsä v.t. sijaiskanslerin puoleen ja esittävänsä huolehtumissensa osakuntaelämän saamasta kehityksestä.

Inspehtori toteutti tämän lupauksensa ja kääntyi v.t. sijaiskanslerin puoleen. Kirjelmässään 5/11 1900 v.t. sijaiskansleri katsoi, että osakunta oli päättänyt ryhtyä uusintavaaliin sopimattomaan aikaan, kun inspehtori oli ulkomailla. Muutenkaan hänen mielestään ei enemmistö ollut asian vaiheissa osoittanut inspehtoriaan kohtaan arvontantoa, jollaiseen se oli velvollinen. Kirjelmä päättyi sellaiseen toivomukseen, että osakunta jakautuisi.

Samassa yhteydessä, kun mainittu kirjelmä osakunnalle 6/11 esitettiin, inspehtori lausui sovittavia sanoja ja vakuutti, että kaikki osakuntalaiset voisivat luottaa kuraattorinsa tyyneyteen ja tasapuolisuuteen. Tässä suhteessa ei liioin pettymystä koettu, päättäen siitäkin, että kolmivuotiskauden kuluttua umpeen osakunta 11/11 1902 valitsi G. Mattssonin uudestaan kuraattoriksi, hänen saadessaan 99 ääntä vain 1 hajaaänen joutuessa Heikki Ojansuulle.

Sitävästoin osakunnan suomenmielisen enemmistön suhde inspehtoriin jätti edelleen toivomisen varaa. Heidän taholtaan alkoi

käydä yhä äänekkäämmäksi toivomus, että osakunnan olisi saatava uusi inspehtori, joka olisi suomenmielinen. Tämän toivomuksensa he saattoivat määräävien yliopiston viranomaisten tietoon. Osakunnan rauhoittamista ajatellen viranomaiset kallistivat korvansa tälle toivomukselle, joten inspehtorin kolmivuotiskauden päättyessä 1901 prof. Schybergsonia ei enää nimitetty Länsi-suomalaisen Osakunnan inspehtoriksi.

V.

E. N. SETÄLÄ

(1901—1904).

Prof. M. G. Schybergsonin jälkeen nimitettiin Länsisuomalaisen Osakunnan inspehtoriksi prof. E. N. Setälä, osakunnan entinen harras jäsen ja kuraattori. Osakunnan suomenmielisten taholta oli nimenomaan toivottu hänen nimittämistään inspehtoriksi, mutta nimittämistapa ei tyydyttänyt heitäkään. Käytäntö oli näet vakiinnuttanut kirjoittamattomaksi säännöksi sellaisen tavan, että osakunnat saivat ennen nimittämistä ilmaista toivomuksensa, kenen ne halusivat inspehtöriseen. Tästä tavasta poiketen Länsi-suomalaisen Osakunnan virallista mielipidettä ei kuultu, kun oli inspehtorin nimityksestä kysymys.

Myöhemmin kävi selville, että yliopiston rehtori, ennen kuin hän teki v.t. sijaiskanslerille esityksen inspehtorin nimittämisestä, oli kevätlukukauden 1901 päättyessä kääntynyt osakunnan viranomaisten puoleen, pyytäen osakuntaa nimeämään ehdokkaansa. Kun tämä tapahtui vasta toukokuussa, jolloin osakuntalaisista osa oli jo poistunut kaupungista, eivät inspehtori ja kuraattori, sillä yksissä neuvoin he varmaankin toimivat, kutsuneet osakuntaa

koolle ja esittäneet sille asiaa, joten osakunnan toivomus, kenet se halusi inspehtorikseen, jäi kuulematta.

Tilanne oli siis hieman kiusallinen, kun uusi inspehtori syksyllä esittäytyi osakunnalle. Kokouksessa 1/10 laaditun pöytäkirjan mukaan kuraattori lausuessaan uuden inspehtorin tervetulleeksi mainitsi osakunnan tunteneen tyydytystä, että prof. Setälä, kunnioittaen tavan vahvistamaa oikeutta, oli alistanut osakunnan päätettäväksi, tahtoiko se pitää hänet inspehtorinaan vai olisiko sillä muita toivomuksia tässä suhteessa. Nimityksen lopputulokseen ei osakunnalla tietenkään ollut jo hienotunteisuusyistä huomauttamista, mutta osakunnan ruotsinmieliset ja heihin yhtyen osakunnan kuraattori tahtoivat ilmaista v.t. sijaiskanslerille valituksensa nimittämistavan periaatteellisesta puolesta, koska katsoivat osakunnan toivomusoikeuden tulleen loukatuksi ja tahtoivat vastaisuuden varalta estää tällaisen tavan toistumista.

Asia oli herättänyt laajemmallakin taholla ja nimenomaan ruotsinmielisellä taholla jonkinlaista huomiota, minkä vuoksi v.t. sijaiskansleri, prof. Th. Rein katsoi tarpeelliseksi julkaista Huvudstadsbladetiä 27/9 1901 selityksen menettelynsä valaisemiseksi ja torjua väitteen, että osakunnan oikeutta olisi tahdottu loukata. Tyytyen täten saatuun selitykseen osakunnan suomenmieliset olivat sitä mieltä, ettei ollut syytä lähettää v.t. sijaiskanslerille valituskirjelmää. Kokouksessa 8/10 suomenmieliset sanelivat 45 äänellä 20 vastaan päätökseksi, että vaikka osakunta mielellään olisi nähnyt, että sillä olisi ennen nimittämistä ollut tilaisuus ilmaista mielipiteensä, osakunta ei kuitenkaan tahtonut ryhtyä tarkemmin tutkimaan, missä määrin erinäiset viranomaiset olivat tähän syytä ja antoi, saatuaan v.t. sijaiskanslerin julkisen selityksen, ehdotuksen raueta. Ruotsinmieliset merkitsivät ratkaisun johdosta vastalauseensa. Asian tultua täten käsitellyksi loppuun, uusi inspehtori 22/10 ilmaisi sovittavaan tapaan käsityk-

sensä puheenalaisesta nimittämistavasta. Kun kaikki viranomaiset niin yliopiston kuin osakunnankin taholta olivat toimineet parasta tarkoittaen, katsoi hän ymmärrettäväksi, ettei osakunnan enemmistö halunnut yhtyä vähemmistön tarkoittamaan pahesumismuotoon. Oli valitettavaa, että tällainen mieltenkuuhu oli puhjennut hetkellä, jolloin osakunnan tuli sovussa järjestää asiansa pesäeroa varten ja jolloin uudet iskut olivat uhkaamassa niin toista kuin toistakin maamme kielipuoluetta.

Venäläinen vaara, johon näillä sanoilla viitattiin, oli todella uhkaava, sillä elettiin Bobrikovin pahinta sortokautta. Ylioppilasnuoriso ei tähän vaaraan suhtautunut välinpitämättömästi. Niinpä Länsisuomalaisen Osakunnan kansanvalistustyö näinä vuosina tarkoitti isänmaallisen valistuksen tehostamista, jotta sortotoimenpiteiden luonne ja vaara oivallettaisiin myös rahvaan piirissä. Niinpä osakunta otti kustantaakseen ja levittääkseen maakuntaan 15,000 kpl. julkaisua »Maanomistusolot Venäjällä». Samantapaisista asioista osakuntalaiset luennoivat kotiseuduillaan sekä koettivat mielialaa terästä esitelmöimällä sellaisesta aiheesta kuin »Vänrikki Stoolin tarinain» sankareista. Lisäksi sai luentotoiminta Helsingissä uutta vauhtia ja voimaa. Ylioppilasnuorison ja valveutuneen työväestön suhteet olivat näinä vaaran vuosina lähemmät kuin milloinkaan muulloin.

Ylioppilaiden valistustoiminta herätti venäläisen virkavallan edustajien huomiota, joten he tahtoivat sitä yliopiston taholta valvottavaksi. Niinpä inspehtori sai velvollisuudekseen 10/12 1901 ilmoittaa osakunnalle, että jos ylioppilaat alkavan joululoman aikana panisivat toimeen juhlallisuuksia, oli niistä tehtävä ilmoitus rehtorille. Todennäköisesti ylioppilaat eivät olleet halukkaita alistumaan tällaiseen määräykseen, koska rehtorin oli huomautettava samasta asiasta vielä kirjelmällään, joka 25/2 1902 esitettiin osakunnalle ja jossa erikoisesti teroitettiin laiminlyönnin haitallisia

seurauksia yksityisille ylioppilaille ja kansanvalistustyölle sellaisenaan. Tähänkään eivät toimenpiteet kuitenkaan vielä rajoittuneet. Niinpä inspehtori sai tehtäväkseen 27/1 1903 ilmoittaa osakunnalle, että kenraalikuvernööri viitaten asetukseen 2/7 1900 vaati alistettavaksi omaan lopulliseen harkintaansa myönnytykset, jotka rehtori antoi julkisten esitelmien pitämiseen. Kun rehtori ei kuitenkaan halunnut joutua tällaiseen riippuvaisuussuhteeseen, esitti hän toivomuksenaan, että ikävyyksien välttämiseksi hänelle ei toistaiseksi tehtäisi puheenalaisia ilmoituksia.

Kenraalikuvernöörin ja yliopistoviranomaisten välit tästä ja muista syistä kiristymistään kiristyivät, joten tiedettiin odottaa v.t. sijaiskanslerin, prof. Th. Reinin erottamista toimestaan. Länsisuomalainen Osakunta päätti 24/3 1903 eron tapahduttua kutsua hänet kunniajäsenekseen. Asiasta pääsi julkisuuteen ennen aikaisesti tietoja, joten inspehtori jätti 31/3 osakunnan harkittavaksi, oliko tämän vuoksi syytä hänet kutsua jo heti kunniajäseneksi. Kun koeäänestys ei antanut yksimielistä tulosta, päätettiin asia lykätä. Odotettavissa ollut ero tapahtui kuitenkin pian sen jälkeen, joten osakunta ylimääräisessä kokouksessaan 6/4 päätti toteuttaa kunniajäseneksi kutsumisen ja valitsi sitä varten lähetystön. Seuraavana päivänä pidetyssä varsinaisessa kokouksessa inspehtori selosti lähetystön käyntiä ja jätti pöytäkirjaan liitettäväksi puheen, jolla hän lähetystön johtajana kutsui valtioneuvos Th. Reinin osakunnan kunniajäseneksi. Sellaisia oli osakunnalla ollut aikaisemmin siis kolme ja olivat he jo kaikki menneet malle. Th. Rein, josta kansalaisansioittensa perusteella tuli osakunnan viimeinen kunniajäsen, oli länsisuomalaista juurta sikäli, että hänen äitinsä oli Turun tienoilta ja oli lapsena omin silmin nähnyt Lemun taistelun.

Samana keväänä, jolloin osakunta valitsi Th. Reinin kunniajäsenekseen, ilmeni toisellakin tavalla länsisuomalaisten ylioppi-

laiden herkkä isänmaallinen mieli ja luottamus kansanvalistustyön tehoon. Toukokuussa 1903 levisi näet julkisuuteen tietoja puuhailuista, joissa osakunnan jäsen, maisteri F. Nuupala liikkui Tyrvään seuduilla keräten nimiä kenraalikuvernöörille jätettävään hämäräperäiseen adressiin. Lukukauden jo päättyessä hänen asiansa joutui kurinpidolliseen käsittelyyn, ja ylimääräisessä kokouksessa 25/5 päätettiin F. Nuupala erotettavaksi osakunnan yhteydestä 2 vuodeksi, ankarin tuomio, minkä Länsisuomalaisen Osakunnan historia tuntee. Lisäksi kustannettiin lähetystö Tyrvääseen perehtymään tilanteeseen ja samalla valittiin erikoinen komitea lisätyin määrärahoihin toimimaan kansanvalistuksen kohottamiseksi Tyrväässä ja sen naapuripitäjissä. Sittemmin ilmeni, että tilanne ei ollutkaan siksi huolestuttava, kuin miksi se oli kuviteltu ensimmäisten häivyttävien uutisten valossa. Osakunta saattoi siis 3/6 päättää, ettei tarvittukaan erityistä kansanvalistustoimikuntaa Tyrväättä varten, vaan voitiin tyytyä siellä asuvien ylioppilaiden suoritettavaksi aikaisemmin määrättyyn kesäloman ohjelmaan, sillä kenraalikuvernöörin kielloista huolimatta tai paremminkin sen uhalla osakunnan kansanvalistustyö näinä vuosina oli jatkuvasti käynnissä. Kun maisteri Nuupala erottamismääräyksestä huolimatta ilmestyi syksyllä Helsinkiin, joutui hän tekemisiin yliopiston viranomaisien kanssa ja samalla ilmeni, että hänen puuhansa olivat syynä keittoman harhatekoja.

Samassa puheessaan, jolla prof. Setälä toimeen astuttuaan selvitti nimitystapaansa ja kehoitti osakuntalaisia keskinäiseen sovintoon, mainitsi hän tähän velvoittavana syynä paitsi valtiollista uhanalaisuutta myös senkin seikan, että osakunta oli hankkiutumassa pesäeroon. Osakunnan jakautuminen oli jo siis tällöin tietty asia, vaikka suomenmielisten jäsenten vastustava kanta

lykkäsikin sitä, kunnes vihdoin yliopiston viranomaiset päättivät osakunnan jakamisen tapahtuvaksi.

Länsisuomalainen Osakunta muistutti siis prof. Setälän inspehtorikaudella hajautuvaa leiriä, joten on luonnollista, että mihinkään uusiin ja suurisuuntaisiin aloitteisiin ei riittänyt harastusta ja voimia. Kun siis monien kiistojen jälkeen Länsisuomalainen Osakunta oli vuoden 1904 alusta jakautuva, oli osakunnan viimeinen tehtävä toimittaa talonsa. Tällöin Hannes Ryömä 13/10 1903 ehdotti, että osakunta vielä jakautumattomana ollessaan ryhtyisi toimenpiteisiin varmentakseen historiansa. Osakunta tosin teki myönteisen päätöksen, mutta ei enää ehtinyt asiaa lopullisesti käsittelemään eikä liioin jakovaltuuskunta, joka asetettiin osakunnan viimeisessä vakinaisessa kokouksessa 8/12 1903, saanut asiaa päätökseen.

Satakuntalainen Osakunta alkoi toimintansa kevätlukukauden 1904 alusta, ja prof. Setälä oli v.t. inspehtorina, kunnes osakunnan toivomuksesta nimitettiin vakinaiseksi toimenhaltijaksi Länsisuomalaisen Osakunnan entinen jäsen, prof. Joos. J. Mikkola, jonka pitkä ja hedelmällinen inspehtorikausi päättyen helmikuussa 1931 siis jo sekin on siirtynyt historian piiriin.

L. I. K a u k a m a a

Karvian pitäjän asutuksen synty perimätiedon valossa.

Kansanrunoutemme keräys viime vuosisadan ensi puoliskolla nosti kansan suussa eläneen ja kulkeneen perimätiedon kunniaan. Tosin tämä koski pääasiassa runontaitoa, johon huomio Lönnrotista lähtien ensi sijassa kohdistui. Historiallinenkin muistitieto kuitenkin huomattiin. Vanhat kirjailijat ja historiankirjoittajat olivat teoksissaan jo ennenkin maininneet joitakin merkillisiä asioita, joita kansan puheessa tuli esiin. Mutta ne olivat olleet vain ohimeneviä mainintoja, joihin ei suurta huomiota kiinnitetty. Arkailtiin esittämästä oppimattoman kansan puheita, koska tietellisyys siitä olisi kärsinyt. Mutta kun kansamme runoaarteet tulivat tunnetuiksi ja arvossapidetyiksi, kiinnitti historiallinenkin perimätieto yhtäkkiä monen huomiota.

Tätä perimätietoa ei kuitenkaan koskaan ole kerätty aivan tarkoin talteen. Ei ole kiinnitetty tarpeeksi huomiota suuremman alueen, esim. pitäjän, koko tietoon, vaan tyydytty vain esittämään jonkun harvan kertojan muistin sisältö. Tällä alalla kuitenkin kunkin kertojan subjektiivinen panos merkitsee tavattoman paljon. Jos kohta suusta suuhun kulkeutunut tiedon pääosa onkin sama, jokin ratkaiseva kohta samanlainen, jotkin tärkeät sanat tarkalleen samat, on kukin kertoja suurimpaan osaan kuitenkin antanut oman värityksensä. Hän on kuulemansa ta-

junnut omalla tavallaan, osaa sen välittää toiselle myös vain omalla tavallaan. Hänen maailmansa on useinkin rajoittunut vain yhteen ainoaan kylään. Mutta kertomuksen oleellinen osa on kuitenkin hämmästyttävän yhtäläinen kaikilla kertojilla.

Että tällaisessa joltakin suuremmalta alueelta kerätyssä perimätiedossa on yhtenäinen kanta-aines, joka on erinomaisen selväpiirteinen, sen toivon voivani osoittaa, kun tässä kirjoitelmassa tarkastan Karvian pitäjän asutuksen syntyä pitäjän asukkaiden muistitiedon valossa. Tämän perimätiedon olen kesällä v. 1930 kerännyt ja kirjoittanut muistiin sellaisena kuin tuon syrjäisen pitäjän mainiot kertojaukot sen esittivät, siis kunkin kertoman erikseen ja mahdollisimman tarkasti. Tässä kirjoitelmassa ikäänkuin kokoon oleellisen heidän kertomastaan, esitän pääsisällyksen jättämällä pois kaikki lisäpiirteet. Onko tällä perimätiedolla mitään arvoa, onko sillä mitään merkitystä historiantutkimukselle, sitä en tässä ryhdy sen enempää ratkaisemaan, koska asiakirjatiedot jätän syrjään.

Kansa mainitsee yleisesti asutusasioista puheen tullen, että »Kaalssonni» on niistä kirjoittanut kirjan. Tällä he tarkoittavat Jämijärven kappalaisen Wilh. C a r s s o n i n ¹⁾ v. 1871 julkaisemaa kirjaa »Entinen Ikalinen. Historiallinen kertomus Ikalisten, Parkanon ja Kankaanpään pitäjistä.»²⁾ Tämä kirja, jonka kansa koko Pohjois-Satakunnassa yleisesti tuntee, on varsin tärkeä, sillä sen perusteella näemme, onko Carlsson tuntenut kansan muistitietoa sekä mitä kansa vuorostaan on saanut suuresti viljelemästään Carlssonin kirjasta. Carlsson näyttää keränneen — joko itse tai muiden välityksellä — Karviastakin muistitietoa, sillä hän

¹⁾ Jämijärvellä kuulin viime kesänä Carlssonista seuraavan muistitiedon: »Kaalssonni» oli historiansa kirjoittanut pappilaan kuuluvassa Papinsaassa, jonne hän oli useasti vetäytynyt moneksi päiväksi.

²⁾ Kirja on Suom. Kirj. Seuran Toimituksien 47. osan 4. vihko.

mainitsee heti Karviasta puhumaan ruvetessaan,¹⁾ että kaukaa katsoen luulisi »Kyläkarvialla» ja Merikarvialla (Sastmolalla) »olleen jonkun likisemmän yhteyden, mutta siihen ei löydä vähintäkään syytä, eikä *kansan puhekaan mitään semmoista sisällä.*»²⁾ Tästä voisi päätellä, että hän on tuntenut kansan muistitietoa ainakin jonkin verran. Loppukatsauksessa palaan vielä tähän kysymykseen. Katsokaammepa nyt, mitä hän tietää Karvian asutuksen alusta.

Hän päättelee ensiksi, että merikarvialaiset ovat »Savolais-tani Suupohjalais-alkuperää». Kyläkarvian asujamet, »jotka varmaanki eivät ole hämäläisiä, jota sekä mustaverisempi muotonsa ja erinomattain myös puheenpartensa todistaa, ovat ihan nähtävästi myös pohjaselta puolelta sen kankaan ylitse, joka Satakunnan Suupohjasta eroittaa samonneet nykyiseen Saran kylään Karvia-järven syrjälle». He ovat »niinkuin yleisesti luullaanki», savolaisheimoa, Viitasaaren ja Saarijärven tienoilta tulleita, koska savolaisia on muuallekin Satakuntaan tullut. »Mutta saattaa myös olla tosi, että osaksi Pohjalaisiakin on Karvialle ynnä Savolaisten kanssa tullut.» — »Karvian kulmalle pohjoiselta puolen siirtyneitten ensimmäisiä istunta-asuntoja ei kuitenkaan nähdä kirjoissa ennenkuin 1634, eikä silloinkaan vielä muuta kuin yksi talo, »Karvia», sanotun järven itäisellä rannalla, joka torppariksi kirjoitetaan». Vv:n 1734—97 välillä tapahtui sitten toinen asukkaiden siirtyminen »joko pohjan puolelta tahi etelästä päin, joka viimeinen onki todenmukaisempi», sentakia että pitäjän eteläpään useimmat uudet talot silloin syntyivät. — Tässä pääpiirteet Carlssonin tiedoista.

Mutta jo ennen Carlssonin kirjan ilmestymistä oli Karviasta

¹⁾ Esitys Karviasta on kirjan sivuilla 46—47.

²⁾ Kaikki tässä kirjoitelmassa esiintyvät kursivoinnit ovat allekirjoittaneen.

todella kerätty ja muistiin merkitty asutushistoriaa koskevaa perimätietoa. Runonkerääjä B. A. Paldani näet kulkiessaan v. 1852 pitäjässä vanhaa runoutta keräämässä merkitsi myöskin paperille kuulemiaan asutuskertomuksia. Paldani näyttää olleen tarkkasilmäinen kerääjä, sillä hänen matkakertomuksensa on monessa suhteessa huomiota ansaitseva. Tämä kertomus on ollut piilossa aina vuoteen 1904, jolloin A. R. Niemi sen julkaisi.¹⁾ Siksipä ei Carlssonkaan ole sitä tuntenut. Koska on mielenkiintoista ja valaisevaa verrata lähes 80 vuotta myöhemmin kerättyjä tietoja Paldanin muistiinpanemiin, esitän hänen kertomuksestaan eräitä tärkeimpiä Karvian asutusta koskevia kohtia.²⁾

»Kantti ja Iso-Karvia on siis vanhempia taloja koko paikkunnilla, mutta uudemmat talot ovat saaneet asujamensa mikä mistä, kuka kusta. Käkelän ja Mattilan talohin ovat asujammet tulleet Hämeen Kyröstä saman nimisistä taloista ja onkin siellä tään nimiset talot yhdessä kylässä». Sitten P. kertoo tarun suolanhausta ja Murhinevasta. — »Yleisesti näillä paikoilla luullaan, että peri Karviolainen on toisesta suvusta kuin Suomalainen, tietystikki Lappalainen, vaikka eivät sukulaisuuttansa Lappalaisesta juuri omista————Korteessa ja Sarassa, jotka ovat taloja länsi puolella Karvianjärveä, puhuttiin ennen senlaista suomea, että sitä oli muitten kyläläisten vaikea ymmärtää————» — »Suomijärven ensimmäisen asujammen sanottiin olevan toisesta kansakunnasta kun Suomalaiset, luultavasti lappalaisia eli mustalaisia.»

¹⁾ B. A. Paldanin kertomus runonkeruumatkaltansa Satakunnassa talvella 1851—52 (A. R. Niemi: Runonkerääjiemme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle. H:ki 1904. Suom. Kirj. Seuran Toimituksia 109. osa).

²⁾ M.t. ss. 150—54.

Kansan muistissa vielä tarkasti säilyneet kertomukset pitäjän asutuksen synnystä ovat hyvin selväpiirteiset. Huomattava seikka on, että yleensä vain miehet ovat säilyttäneet tämän muistitiedon. Naiset eivät ole tässä mietiskelyä ja ajattelua edellyttävässä perimätiedon vaalimisessa läheskään miehiin verrattavissa. Heitä ovat kiinnostaneet vain asiat, joihin liittyy ulkonaisia menoja, kuten esim. taikatemppuja y.m.

Muistitiedon mukaan on pitäjä saanut asutuksensa kahdelta pääsuunnalta, joista toinen on tarkoin määrätty, toinen sensijaan ensi silmäyksellä näyttää aivan epämääräiseltä. Useimpien kertojen varma vastaus kysymykseen, mistä ensimmäiset asukkaat ovat Karviaan tulleet, oli: Merikarvialta, jonka mukaan Karvia-kin sitten sai nimensä. Tätä muistitietoa tavataan eri puolilla ympäri pitäjän. Ensimmäinen paikka, johon nämä tulokkaat asettuivat, oli Iso-Karvia Karvianjärven itäpuolella. Tämä paikka esiintyy joko ainoana tai joka tapauksessa yhtenä ensimmäisistä asutuista paikoista. Sitä puhutellaankin useimmiten erikoisella nimellä: »vanha tontti», »tontinmäki», »Vanhan Karvian tontti».

Toinen suunta, josta asutus perimätiedon mukaan on tullut, määritellään käsitteellä *etelämaat*. Tästä esiintyy seuraavia muotoja: asukkaat ovat tulleet etelänmaista, etelämaasta, etelästä päin. Paikka, johon nämä vaeltajat ovat asettuneet, on useimmiten Iso-Karvia, »vanha tontti». Vanhimpina tämän rinnalla mainitaan myös Suomijärvi, Partala, Saranmäki, Suomilammi, y.m.

Ensi näkemältä tämä käsite »etelämaat» tuntuu epämääräiseltä. Mitä kansa tarkoittaa »etelämaat»-nimellä? Eräät kertojat ovat antaneet viittauksen, mistä päin sitä voi etsiä. Jo Kallionien 93-vuotias vaari sanoi, että ensimmäiset etelästä tulleet asukkaat toivat asuntojensa kivet veneellä. He olivat siis ilmeisestikin saapuneet vesireittejä pitkin. Suomilammin isäntä (s.

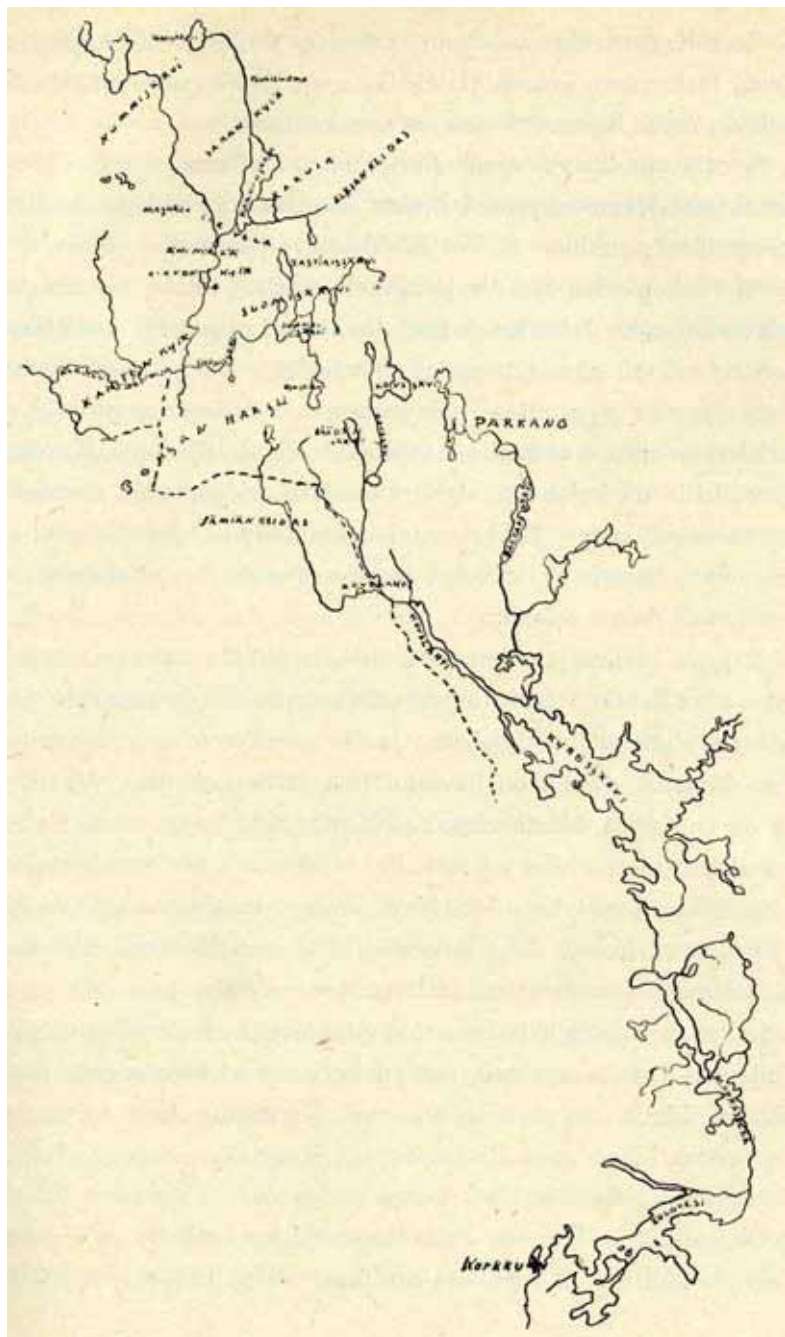
1858) kertoi asutuksen saaneen alkunsa siten, että eräs isä oli tuonut kaksi poikaa, pannut toisen Kovelahteen (Ikaalisissa), toisen Karvianmäkeen ja sanonut: »Kyllä niillä hyvät paikat on, mutta on liian lähellä toisiaan.» Tässä kertomuksessa on yhteys Kovelahden ja Karvian välillä siis ilmeinen. Mutta vielä selvemmin on lausuttu »etelän» sijaitsemispaikka, kun 79-vuotias Majahalme kertoi, että »Kirkkojärvelle oli kaksi miestä tullut kalastahan etelästä päin. Venehellä ne ensin tulivat Kovelahdelle.» Epäilemättä »etelämaat» ovat etsittävässä sen suuren vesireitin varsilta tai takaa, jonka muodostavat Kyrösjärvi — Hämeenkyrön Kirkkojärvi—Mahnalanselkä—Jokijärvi—Kulovesi. Että näin on asianlaita, että kansan tietoisuudessa »etelämaat» ovat juuri Hämeenkyrön ja Karkun tienoita, todistaa sitovasti Niskalan vaarin kertomus, että ennen oli Pohjanmaalta kuljettu kirkossa »etelämailla Karkuh». Vaari kuului pitäjän tietorikkaimpiin ukkoihin, ja niinpä kävinkin häntä useamman kerran tapaamassa. Kerran puhe taas kääntyi vanhoihin kirkkomatkoihin, ja tällöin vaari kertoi samaisen muistitiedon,¹⁾ mutta nyt hän Karkun sijasta puhui Kyröstä. Hän siis sekoitti Karkun ja Kyrön toisiinsa. Tämähän jos mikään tukee sitä päätelmää, että »etelämailla» käsitettiin juuri Ikaalisten—Karkun vesireittien varsilla olevia maita. — Muistitiedon mukaan ensimmäiset asukkaat tulivat veneellä Kovelahden pohjaan. Pitkä Kovelahdihan on kuin Kyrösjärven ojennettu käsivarsi suoraan Karviaa kohden! Lisäksi kertoivat Majahalmeen ja Lahden vanhat ukot Ikaalisiin ennen vanhaan kuljetun tietä, joka meni Rastiaisjärveltä Suomi järven ja Oja-järven kautta Laholuomalle ja siitä eteenpäin nykyisen maantien suuntaan, vähän sitä lännempää. Nykyinen maantie menee aivan Kovelahden pohjukkaan. Mainittu vanha tie oli entiseen

¹⁾ Tarkemmin selostettuna edempänä s. 76.

aikaan ei vain talvi-, vaan myös suvitie, jota voi hevosellakin päästä ajamaan. Kaikki siis viittaa siihen, että Kovelahden ja Karvianjärven välillä oli jo varhain yhteys.

Huomiota ansaitsee Juha Joensuun — 46-vuotiaan miehen, joka tietonsa oli oppinut isältään ja tämän vanhemmilta — kertomus asutuksen synnystä. Hän mainitsi Karvianjärven olleen *karkkulaisten* kalaveden. Tontinmäellä oli ollut niitten kalapuoti. Kuvailtuaan tätä hän kertoi edelleen, että sitten tuli joki-varsille asukkaita, jotka myös elivät kalastuksella. Ne tulivat etelästä päin. Ja välittömästi tähän hän lisäsi, että »pohjaseen päin karkkulaiset eivät ole menneet, tämän suurimman järven ympärille ne ovat kotiutuneet, *sillä joet siitä pohjaseen laskevat jo pohjaseen päin*». Kertoja siis yhdisti Karkun ja »etelän» sekä asetti asutuksen tulon etelään laskevien vesireittien yhteyteen, kun Karvianjärven pohjoispuolella oleva vedenjakaja sensijaan pysähdytti sen enemmän leviämisen pohjoista kohti. Mikä vaikuuttava perustelu kansanmiehen suusta!

Tämä Joensuun kertomus on yksinäinen suorastaan Karkkuun ja karkkulaisten nimeen liittynyt asutuksen synnyn selitys. Sensijaan on monta kertomusta, joiden mukaan asutusta on tullut »etelämaan» suunnalta Ikaalisista tai Hämeenkyröstä. Mainitsen ensiksi muutamia Ikaalisiin liittyviä tietoja. Pietari Soutaja (86-vuotias) Sarvelankylästä kertoi ensimmäisen asukkaan Rastiaisjärvelle tulleen vesiä myöten Ikaalisista. Taas kohtaa meitä maininta vesireitistä! Rastiaisjärven näimme lisäksi jo mainitun vanhan Kovalahteen johtaneen tien yhteydessä. — Ämmälän kylän nimi liittyy myös Ikaalisista tulleisiin ensimmäisiin ihmisiin, kahteen perheeseen. Kummankin päämiehet olivat nykyiseen Ämmälän kylään päästyään kuolleet, mutta »ämmät» eivät olleet vaipuneet epätoivoon, vaan olivat ruvenneet asumaan paikkaa »eläen kalastaen ja linnustaen». Siitä kylä sai nimensä.

— Ison-Karviankin sanotaan saaneen asukkaansa Ikaalisista. Sieltä, tarkemmin sanoen Heiskalasta, on Kiikan isännän muistin mukaan myös Saran talo saanut asukkaansa.

Kyröläisiin liittyy monia kertomuksia. Joonas Lahti (75-v.) kertoi, että Hämeenkyrön Uskelan Mattilasta ja Käkelästä olivat ensimmäiset asukkaat tulleet Kirkkojärven rannalle. Näin syntyivät Kirkonkylän Mattila ja Käkelä nimiset talot. Kyröläisten kalavesi oli ollut Jalasjärven puolella oleva Luopajarvi, josta Ilmajoen rovasti oli riidellyt puolet pois heiltä. Hongonjoen Rynkässissä on ollut kyröläisten laidunmaa. Niskalan vaarin (79-v.) mukaan pitäjän ensimmäiset asukkaat olivat kalastajia Kyröstä. Kyröläisillä oli kalahaminat Kirkko- ja Karvianjärven partaalla, edellisessä nykyisen Erkkilän talon kohdalla. — Kyröläisistä on siis monta mainintaa säilynyt kansan muistissa. Edempänä on syytä vielä palata asiaan.

Kansan perimätieto kertoo näinollen pitäjän saaneen asutuksensa alun kahdelta pääsuunnalta: Merikarvialta ja »etelämaista», joka on yhdistettävä Ikaalisten ja Hämeenkyrön suuriin vesiteihin. Mutta tässähän on havaittavissa selvä ristiriita! Merikarvia on lounaassa, Hämeenkyrö etelässä! Kuinka on selitettävissä asutuksen tulleen näin eri tahoilta? Tähänkin saamme kertojien muistitiedosta selityksen. Varsinkin eräs tarina antaa aihetta johdopäätösten tekoon. Juha Salonen (92-vuotias) Koskipäältä kertoi ensimmäisten ihmisten tulleen Merikarvialta Isoon-Karviaan ja jatkoi: »Kalamaja paloi sitten ja koivu kasvoi perustuksille. *Kun uusi asutus taas tuli*, saatiin koivusta viisikymmentä paria vihtoja. Kauan se oli ollut autiona. Kanttiin olivat toiset tulleet; nämä kaksi ovat alkueräset täs Karviah». Santeri Tuohiluoma (60 v.) Sarankylästä kertoi ensimmäisten ihmisten tulleen Merikarvialta ja tehneen kalasaunan Saran kalliolle ja Vanhan Karvian tontille. Kun toiset asukkaat sitten tulivat, oli Isossa-

Karviassa ollut muurinperustalla iso koivu. »On *kuin olisi asutus hävinnyt.*»

Nämä kaksi kertomusta suuresta koivusta ovat hyvin yhtenäiset. Kertojat ovat eri puolilta pitäjää, mutta molemmat selittävät ensimmäisten ihmisten tulleen Merikarvialta, asutuksen sitten hävinneen ja uuden syntyvän. Tämä väliaika oli kansan käsityksen mukaan niin pitkä, että mahtava koivu oli ehtinyt kasvaa entisen kalamajan paikalle. Tämä koivu ei luonnollisesti-kaan ole mikään tarkka ajan mittaaaja, se on kansan mielikuvituksessa saanut samanlaisen aseman kuin kuuluisa iso tammi vanhoissa runoissa. Mutta se on kuitenkin tärkeä piirre huomioon otettavaksi, sillä suuren koivun erottamat ihmiset ovat ilmeisesti kuuluneet *eri asutuskauteen, eri asutuserrostumaan*, joista perimätiedon mukaisesti Merikarvialta tullut oli vanhempi. Sellaisistakin kertomuksista, joissa koivua ei mainita, on erotettavissa nuo kaksi jaksoa. Joonas Lahti kertoo ensimmäisten ihmisten tulleen Merikarvialta, mutta lisää ennen pitkää, että Kirkkojärven rannalle ensimmäiset asukkaat ovat tulleet Hämeenkyröstä. Samoin tekee 80-vuotias Jaako Kivelä. Hän kertoi: »Ensimmäiset asukkaat tulivat Merikarvialta »vanhalle tontille»————

Mattilan talo Kirkonkylässä on seuraavia asutuksia, sinne asukkaat ovat tulleet Hämeenkyrön Mattilasta». Nämä kertomukset antavat aiheen tehdä sen johtopäätöksen, että kansan perimätiedon mukaan ensimmäinen asutus on tullut Merikarvialta, mutta joko sitten kokonaan hävinnyt tai ainakin heikontunut ja saanut sitten lisäainesta sen suuren vesireitin suunnalta, joka halkaisee Ikaalisten ja Hämeenkyrön pitäjät. Tältä suunnalta on tullut toinen asutus, joka on jäänyt vallitsevaksi. Merikarvialta mainitaan yleisesti perustetun vain Ison-Karvian, kun sensijaan kyröläistä alkuperää on monissa nykyisissä taloissa.

Mikä tässä asutuksen syntyhistoriansa erikoisesti kiinnittää

huomiota, on se, ettei Pohjanmaata ollenkaan mainita asukkaitten alkukotina. Ainoa maininta on Kauhajoen rajakylästä Kauhahuomankylästä ja siinäkin Pohjanmaa Ikaalisten ja Merikarvian yhteydessä. Pohjoiseen suuntaan tällä siirtymishistorialla ei siis ole mitään kosketuksia. Yksinäisiä ovat myös ne maininnat, joitten mukaan ensimmäiset asukkaat ovat tulleet Pälkäneeltä, Lempäälästä tai vain »idästä».

Erottamattomasti asutuksen tuloon liittyvät sitten kertomukset siitä, mitä kansaa nämä tulokkaat olivat. Kaikki kertojat selettävät, että ensimmäiset ihmiset olivat kalastajia, joita kalarikkaat järvet houkuttelivat. Olivatpa merikarvialaisetkin maltta-
neet lähteä sisävesien saalista pyydystämään. Sattuvasti Juha Salonen sanoikin heistä, että »ne ovat tulleet merta edemmä kalaan, sillä Karvianjärvi oli merikarvialaisten kalavesi.» Nämä ihmiset rakensivat *kalasaunan* (josta myös käytetään nimitystä kalamaja, saunamökki eli -kotus, kalapuori, aitta, havokota ja hakokotus). Näitä kalasaunoja kansa on kuvaillut mielessään nelinurkkaisiksi kivien päällä seisoviksi hirsirakennuksiksi, joitten tekemisessä ei sahaa oltu käytetty yhtään avuksi. Nurkat olivat hyvin pitkät. Useat kertojat vakuuttivat nähneensäkin niitä vielä varsinkin tuolla »vanhalla tontilla». Kalastajat asuivat niissä vain kesän muuttaakseen talveksi pois. Pikkupiirteenä näitten kesäisten kalamiesten elämästä esitetään suolanhakutarina, joka liittyy Murhinevan nimeen. Suola oli välttämätön tarveaine, sillä kalat muuten mätänivät. Kirkkojärven rannalle oli tullut kaksi veljestä kalastamaan, mutta suola oli jäänyt Kovelahden päähän. Toinen lähti sitä hakemaan, mutta viipyi niin kauan, että kalat alkoivat mädätä. Toinen silloin vihastuksissaan lähti vastaan ja kun kohtasi veljen ison kiven juurella nevalla, tappoi tämän. Tästä neva sai nimekseen Murhineva.

Kansa on tietoisesti tehnyt eron tämän »kesäretkiin» ra joit-

tuneen asutuksen ja pysyvän, vakinaisen välillä. Juha Joensuu kertoi: »Ensin ne kalastelivat vain kesäisin. Sitten tuli jokivar-sille asukkaita, jotka myös elivät kalastuksella. Ne tulivat ete-lästä päin». Perimätiedosta saa sen käsityksen, että tämä asutus alkoi vakiintua, kun maanviljelykseen ryhdyttiin. Asukkaat anas-tivat laajoja alueita ja olivat toisilleen hyvin kateellisia. Muisti-tiedon perusteella voi »rekonstruoida» suuria maa-alueita, jotka ovat kuuluneet yksille ja samoille omistajille. Edellä on jo mai-nittu, mitenkä kyröläisillä oli taloja Karviassa, kalavesi Jalasjär-vellä ja laidunmaa Hongonjoella. Mutta ennen pitkää saavat Karviaan vakinaiset asettuneet asukkaatkin itselleen anastetuksi laajoja alueita. Vanhin asuttu paikka ja sittemmin ensimmäi-nen talo Iso-Karvia omisti nykyisten Otavan, Mustakosken ja Tuohiluoman maat. Nämä talot ovat syntyneet Isosta-Karviasta. Toisten mukaan Karvia ja Suomijärvi olivat niin mahtavat, että raja niiden välillä kävi Suomijärven kylästä Hormasaareen Kar-vianjärvessä. Erään kertojan mukaan nämä olivatkin pitäjän vanhimmat asutut paikat. Että silloiset Ison-Karvian asukkaat tarvitsivat suuria alueita, todistaa jo tuo kertomus isästä, joka pani toisen poikansa asumaan Kovelahdelle, toisen Karvianmä-keen, ja valitti näiden asuvan liian lähellä toisiaan.

Erittäin mahtava maanomistaja oli ollut mies, joka teki asu-muksensa Karvianjärven rannalle, siihen paikkaan, missä vielä seisoo n.s. *Krevoilan kivi*, s.o. nykyisen Rouniston kohdalle. Tä-män nimen kuulin ensi kerran Virvelin tietorikkailta miehiltä, Ottolta (43-v.) ja Niilolta (34-v.). He kertoivat näet, että ete-lämaasta oli tullut mies ja nainen ja tehnyt saunan tuon mainitun kiven juurelle. Kysyessäni tarkemmin tuosta mielenkiintoisesta kivistä, huomasin, että siitä ei pitäjässä yleensä tiedetty mitään. Vasta Hermann Airola (69-vuotias) Sarvelankylästä tunsu nimen ja tiesi kertoa siihen vielä paljon lisää. Hän esitti näet, että Noor-

markusta Finpyyn kylästä Krevon talosta eräs asukas oli tullut kalastelemaan Karvianjärvelle. Mies teki saunan kiven luo, jota nyt sanotaan Krevoilan kiveksi. Mutta Airolan tiedot eivät tähän loppuneet. Hän kertoi lisäksi, että suuren Alkkian keitaan keskellä sydänmaassa on *Krevon mäki* ja sen alusta *Krevon neva* (Krevoilan kiveltä n. 10 km itään). Sarvelankylästä 2 km länttä kohden taas on *Krevonneva*, »jossa sillä asukkaalla sanotaan olleen luhdan.» Kertojan isoisän isän aikana oli sitä vielä niitetty, mutta nyt se on metsistynyt. Nämä samannimiset paikat Airola siis yhdisti tuon entisen mahtavan miehen maiksi. Emme voikaan epäillä, etteivätkö nuo Krevon nimen säilyttäneet paikat olisi jätteitä muinaisesta erämaaomistuksesta.

Mutta tämä nimi johtaa meidät vielä laajempiin havaintoihin ja päätelmiin. Airola mainitsi tuon uudisasukkaan tulleen Noormarkusta Finpyyn kylästä. Kun kysyin, mistä hän tietää sen juuri sieltä tulleen, vastasi hän, että siellä on vieläkin Krevon talo. Tämä viittaus johtaakin aivan oikeille jäljille. Finpyyn kylässä on todella Kreku niminen talo. Mutta tähänkään meidän ei vielä tarvitse pysähtyä. K. Killinen on näet kirjassaan »Kiinteitä muinaisjäännöksiä Ulvilan kihlakunnassa»¹⁾ esittänyt myöskin asutuskertomuksia. Niinpä hän on Noormarkunkin pitäjältä niitä maininnut. Linaan seuraavan kappaleen hänen esityksensä²⁾: »Joki varrella Sauvakosken vierillä oli ennen Karkkulaisten niittua. Kerran tuli 'niittua tekemään' Kreku-nimisestä talosta Karkun ja Wesilahden rajamailta, Krekun pojat Kainu ja Paavo, heidän sisarensa Liisu ynnä piika ja renki.» — Sitten tuli veljeksille riita, ja Paavo jätti Kainuun ja piian kosken rannalle.

¹⁾ K. Killinen: Kiinteitä muinaisjäännöksiä Ulvilan kihlakunnassa. Luetellut K. Killinen 1878. (Sarjassa Bidrag tili kändedom af Finlands natur och folk. 33. vihko. Helsinki 1880).

²⁾ Kirjan ss. 144—45.

Kainu vannoi, ettei hän koskaan mene kotiinsa, vaan lähti etsimään uutta asuinpaikkaa. Hän löysikin sellaisen »Norrmarkun paikoilla, joen etelä-puolella». Talo sai nimen Kreku vanhan kodin mukaan. Kreku niminen niittu on myös vielä Sauvakoskella. Kylä sai perustajansa mukaan nimen »Kainun kylä», mutta ruotsalaiset rupesivat sitä myöhemmin kutsumaan Finbyksi.

Löydämme siis Finpyyn kylästä Kreku nimisen talon, mikä on Karvian Kreko ¹⁾ nimen kanssa identtinen. Voimme vallan hyvin kuvitella mielessämme, että Finpyyn Kreku talosta lähti mies kalastamaan pohjoiseen päin, mielistyi suureen kalarikkaaseen järveen, rakensi saunan sen partaalle ja alkoi viljellä maata laajentaen omistuksensa vähä vähältä yhä mahtavammaksi. Vanhan kotitalon mukaan sai uusi asuinpaikkakin nimensä. Mutta mikä on tärkeintä: tämänkin eräomistajan ja uudisasukkaan alkujuuret ovat löydettävissä — eri pitäjien kansan perimätiedot yhdistämällä — Karkusta, siis »etelämailta», josta asutus yleensäkin tuli. Aivan vakuuttamalla vakuuttaen tuo tulos pyrkii esiin joka kertomuksesta. Karkku asutuksen alkupisteenä häämöttää monien kerrostumienkin pohjalta. Joudumme yhä uudestaan ihmettelemään sitä uskollisuutta, jolla kansa on vanhaa muistitietoaan vaalinut.

Perimätieto siis kertoo suurista maa-alueista, jotka ovat kuuluneet jollekin mahtavalle miehelle. Epäilemättä nämä tiedot kuvastavat erämaitten anastuksen aikaa ja vakinaisen asutuksen syntyhetkeä. Näistä ensimmäisistä asukkaista kerrotaan monia pikkupiirteitä, mitenkä he hiihtelivät »oiohmain» toistensa luokse selässä peuran- tai hirvenreisi tulijaisiksi. Lihaa ei paljon kypsytetty. Asunnon nurkassa oli »kiviriitta», jossa sitä vähän »kuorutettiin ja kälvättihin.»

¹⁾ Karviassa en kuullut Kreko nominatiivia, nimi esiintyi aina genetivissä, paitsi asuinpaikan nimessä Krevoila.

Karvian vanhimista asukkaista kansa käytti yleisesti nimeä *karviaiset*. Kysyessäni tunnetaanko jotakin nimeä erämaan kävijöille sain yleensä kieltävän vastauksen. Kun pitäjän vanhimmalta asukkaalta 93-vuotiaalta Jooseppi Kallioniemeltä tiedustelin, tunnetaanko sellaista nimeä kuin eräke, vastasi muistinsa jo suurimmaksi osaksi menettänyt ukko, että »ne, jotka erämailla kulki, olivat *eräköiset*.» Kun välillä oli muusta puhuttu, lausui ukko: »*Erikoiset* olivat myös kuokkineet pienen peltotilkun.» Tietorikas Niskalan vaari sanoi tuntevansa eräköiset nimen ja rinnasti sen karviaiset nimeen: »Eräköiset eli karviaiset olivat ensimmäiset asukkaat nimeltään.» Vaikka tällaisiin nimiin, jotka kertoja kysyttäessä sanoo tuntevansa, ei ole paljon luottamista, voi niissä jokin vanha muistitieto piillä. Tähän samaan yhteyteen asettaisin myös seuraavan Juha Salosen omasta aloitteestaan lausuman: »———nämä kaksi (nim. Iso-Karvia ja Kantti) ovat *alkueräset* täs Karviah.»

Asutushistorian yhteyteen kuuluu vielä eräs perimätieto, koska kansa asutuksen synnystä puhuttaessa aina muistaa sen mainita. Tarkoitin kertomusta vanhimista kirkkomatkoista. Karviassa on niistä säilynyt monta pikkupiirrettä. Ensimmäinen kirkko, jossa Karviasta oli käyty, oli Karkun kirkko. Näistä kertomuksista on jo monasti mainitun Niskalan vaarin esittämä parhaita. Hän mainitsi: »Pohjanmaalta kuljettiin ennen kirkoh etelämailla Karkuh.» ¹⁾ Tämän kirkossakäynnin hän yhdisti kahteen paikannimeen ja niihin liittyviin tarinoihin, mitkä varmaankin ovat muistoja joiltakin sellaisilta ammin tehdyiltä retkiltä. Hän kertoi näin: »Tie kulki varpeita ²⁾ pitkin *Pyhänmaan* ja *Kirkkosalon* läpi». Pyhamaan mäki oli siitä saanut nimensä, että eräs akka oli siinä tällaisella retkellä kuollut ja *haudattu sii-*

¹⁾ Vrt. s. 67.

²⁾ Varvet = metsämaa, jota käytetään karjanlaitumena.

hen. Vaari mainitsi, että mäessä kasvoi ennen vanha honka, jossa oli vanha vuosiluku. Tämän hongan juurella akka oli kuollut. — Kirkkosalo taas oli vaarin mukaan saanut nimensä siitä, että siinä oltiin »pidätöksellä» ja syötiin evästä »kun siinä oli suurempi mäki.» Nämä nimet siis kuvastaisivat vielä ikivanhan kirkkotien suuntaa. On hämmästyttävää, mitenkä nuo paikannimet ovat kansan muistissa pysyneet monia vuosisatoja juuri näihin Karkun kirkkomatkoihin yhdistettyinä.

Karkun kirkkomatkoihin liittyy kaksi tarinaa. Ensimmäinen kertoo, että Ämmäsaareen¹⁾ Karvianjärvessä on haudattu parikolme »ämmää». Juha Salonen sanoi tämän hautauksen syyksi: »————kun ei tullut menehen Karkkuhun asti.» Tässä siis on viittaus siihen, että ruumiitkin vietiin Karkun kirkkomaahan. Joonas Yli-Kauhaluoma (75-vuotias) kuvaili tätä matkaa: »Vanhin tie kulki Hämeenkankaan likellä. Koko väli veisattiin, ja viinapullo oli käsissä.» Se käsitys, että ruumiit todella vietiin tuon suunnattoman pitkän taipaleen Karkkuun saakka ja että tätä matkaa lyhennettiin veisuulla ja ryypiskelyllä, oli muutenkin hyvin yleinen pitäjäläisissä. — Toinen Karkussa käyntiin liittyvä kertomus on seuraavanlainen: Kun kummi meni lasta viemään ristille, niin hän papin kysymykseen: »Missä lapsi on?» vastasi: »Tuolla se pitelee härkää portin takana.»

Nämä kaksi Karkussa käyntiin liittyvää hyvin yleistä tarinaa ovat sangen huomattavat. Niissä on säilynyt ikivanhoja piirteitä, jotka hyvin kuvastavaat oloja sinä aikana, jolloin kirkkomatka oli niin tavattoman pitkä. Juuri nuo seikat, että ruumiita oli pakko haudata välille — esimerkiksi vuodenaikoina, jolloin oli hyvin vaikea kulkea varpeita ja suoportaita pitkin tai silloin kuin joku sattui matkalla kuolemaan — ja se, että kastaminen tapahtui

¹⁾ Nimelle on toinenkin selitys, johon en tässä yhteydessä puutu.

vasta silloin kuin kastettava jo härkää piteli, ovat nähdäkseni erittäin suuriarvoisia todistuksia kirjoja tuntemattoman kansan uskollisesta muistikyvystä. Tällä asutushistorian alalla on huomattavissa sama suurenmoinen asiatietojen ja pikkupiirteiden rikkaus kuin vanhan kansanrunoutemme alalla. Mistä historialliset lähteet eivät tiedä kertoa, siitä kansan muisti esittää aivan yksityiskohtiakin!

Lopuksi olisi vielä tarkastettava, mitä eroavaisuuksia on edellisen esityksen ja Karvian asutuksen syntyä ennen muistiinpanneiden miesten tietojen välillä. Lisäksi olisi ratkaistava, mitä kansa on oppinut Carlssonin historiasta. Tässä kohden on runonkerääjä Paldani suuren kiitoksen ansaitseva, sillä on mielenkiintoista saada verrata edellä esitettyä perimätietoa hänen 80 vuotta sitten muistiinpanemaansa.

Mitä Carlssonin vaikutukseen tulee, on se peräti vähäinen, aivan oudostuttavan vähäinen. Carlsson selittää karvialaiset savolais- ja pohjalaissyntyisiksi, mainitsee, ettei Merikarvialla ja Karvialla kansan puheenkaan mukaan ole mitään yhteyttä. Kansan perimätieto ei mainitse Pohjanmaata vahingossakaan asutuksen alkukotina, saati sitten Savoa, mutta asettaa Merikarvian ja Karvian sensijaan hyvin läheisiin kosketuksiin toistensa kanssa. Ei ole mahdollista, että kansa olisi Carlssonin kirjasta äkännyt tuon Merikarvian ja Karvian välisen yhteyden (jonka Carlsson kieltää), vaan on pikemminkin oletettavaa, että Carlsson on sangen puutteellisesti, jos ollenkaan, tutustunut perimätietoon. Sitä todistaa sekin, että Carlsson mainitsee pohjalaisten samonneen nykyiseen Saran kylään. Tätä ei perimätieto tunne vanhimmaksi asutuksi paikaksi, jos kohta se vanhimpien joukossa mainitaankin.

Iso-Karvia on säännöllisesti pitäjän vanhin asuttu paikka, mitä Carlssonin arkistotiedotkin tukevat. Ei voi myöskään ajatella, että Iso-Karvia nimi olisi vasta Carlssonilta saatu vanhimman talon nimeksi, sillä Paldani mainitsee jo 20 vuotta ennen häntä tämän vanhimmaksi. Carlsson ei myöskään tunne tuota »vanha tontti» nimeä. Mutta eräs seikka hänen esityksessään on huomattava. Hän mainitsee vv:n 1734—97 välillä pitäjään tulleen toisen asutuskerrostuman, nähtävästi etelästä päin. Tämähän vastaa täysin sitä tulosta — vuosiluvut kun jätämme huomioon ottamatta — jonka kansan perimätiedon tutkimuksesta saimme. Ehkä kansa onkin oppinut tämän piirteen Carlssonilta? Lisäksi ei Paldanikaan mainitse mitään tällaisesta, esittää vain Käkelän ja Mattilan talojen kyröläisperäisen asutuksen.

Tätä vastaan olisi kuitenkin huomautettava, että jo nimi »etelämaat» viittaa omintakeiseen mielikuvaan eikä mihinkään uuteen lainaan. Ja sitten on kansan tietoisuudessa »etelämailla» aivan määrätty paikkansa, ainakin tarkoin määriteltä suuntansa, josta Carlsson ei puhu mitään. Kun »etelämaat» vielä yhdistetään Karkun kirkkomatkoihin, on nimen vanhemmuus ilmeinen. »Etelämaat» on elänyt pitkät ajat kansan mielikuvituksessa mahtavana, rikkaana seutuna, joka on asuttanut erämaat ja jossa myös on ollut sivistyksen kehto, kirkko.

Carlssonin tiedot nojautuvat ilmeisesti lähdetutkimuksiin, kun kansan perimätieto sensijaan lienee ollut hänelle tuntematonta. Hänen kirjansa ei ole antanut mitään oleellisesti uutta kansalle, jos vain pidämme silmällä asutushistoriaa. Kansa on edelleenkin kertonut isiltään ja vaareiltaan kuulemiaan tarinoita ensimmäisten ihmisten tulosta Karvian saloille.

Paldanin kertomuksessa on eräs kohta, johon vielä on syytä kiinnittää huomiota. Se on tuo kohta, missä hän puhuu »peri karviolaisen olevan lappalaissukua.» Kun viime kesänä tiedus-

telin, onko ennen vanhaan puhuttu lappalaisista, sain aina vastauksen, joka johti kansanrunouden alalle. Lappalaisia ei ollut pitäjässä asunut, Parkanon puolella sensijaan. Tosin oli muutamia sukuja ja perheitä, joiden kuiskittiin olevan tuota pelättyä ja samalla halveksittua sukua, mutta mistään yhtenäisestä lappalaisasutuksesta ei tiedetty. Selvittämättä jää, miksi tiedot lappalaisista, joista Paldani esittää niin mielenkiintoisia piirteitä, ovat 80 vuoden kuluessa melkein jäljettömiin hävinneet.

Yllä selostettua perimätietoa kerätessäni tunsin suurta hämmästystä sen tarkkuuden ja monipuolisuuden johdosta, jolla Karvian asukkaiden nyt elossa oleva vanhin polvi vielä oli säilyttänyt isiltä perimänsä tiedon. Tavaton kiintymys siihen maahan, joka heiltä oli vaatinut kaikki voimat, ennenkuin se lannistui elatusta antamaan, ja pyhäinpalvontaa muistuttava esi-isäin kunnioitus ovat varmaan olleet tähän eniten vaikuttamassa. Rakkaus pitäjän menneisiin vaiheisiin oli heille kirkastanut sellaisen historian tajun, että he olivat valmiit kaikkensa tekemään asian hyväksi, jolla vain autettaisiin kerran unelmasta todellisuudeksi muodostuvaa Pohjois-Satakunnan historian kirjoittamista.

Viljo Alanen

"Satakunnan Lappi".

Entisen Parkanon luonnosta ja varhaisimmasta asutuksesta.

I. MAANTIETEELLINEN KATSAUS.

Entinen Parkano¹⁾ muodostaa Kihniön kera, joka siihen näihin saakka (v:een 1918) on kuulunut, maantieteellisesti harvinaisen eheän kokonaisuuden. Sijaiten Turun ja Porin läänin koillisessa kolkassa, Vaasan ja Hämeen lääneihin rajoittuen sulkee se rajojensa piiriin laajan, noin 1100 km² suuruisen²⁾ vesirikkaan alueen, jonka Suomenselkä ja sen haaraumat pohjoisessa, idässä ja lännessä eroittavat ympärillä olevista seuduista. Tämä alue käsittää Turun ja Porin läänin korkeimmat, keskimäärin 150—200 m merenpinnan yläpuolella olevat seudut³⁾. Pohjoisrajoilla kulkeva, jo mainittu Suomenselkä, eroittaa pitäjän jyrkästi

¹⁾ Parkanon nimi esiintyy vanhimmissa tiedonannoissa muodossa Parckana (v. 1540), sittemmin muodossa Parkana (vv. 1553, 1575, 1630) ja vihdoin Parkano muodossa v. 1656 (Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, sivu 50). — Kansantarina kertoo, että Parkano on saanut nimensä parkatusta kuusesta, jonka sanotaan kasvaneen »Haaroossa» — siinä missä Kirkkojärvestä laskeva joki yhtyy Viinikka jokeen. »Mennään parkakauden luo kalastelemaan», sanoivat kalamiehet, kun oli kyseessä eräretkille lähtö nykyisen Parkanon kirkonkylän tienoille.

²⁾ Parkano on 950 km² ja Kihniö 250 km².

³⁾ Suomen Maantieteellisen Seuran julkaiseman »Suomen Kartaston» mukaan.

Etelä-Pohjanmaasta ¹⁾). Tuskinpa missään koko maassamme onkaan niin jyrkkää rajaa havaittavissa, mitä tulee luontoon, kansan elämään ja tapoihin sekä kielimurteeseen, kuin juuri näillä tienoin. Kun matkustaja kulkee Pohjanmaalle vievää maantietä myöten muutaman kilometrin pituisen, asumattoman ja kolkon veden-

Eräs kruunun uudistila Jaakolankylässä.

¹⁾ Suomenselän vedenjakajaseutua pidettiinkin nähtävästi ennen näillä tienoin »Suomen» pohjoisrajana. Tämän asumattoman seudun eteläpuolella oli varsinainen Suomi-Finland, sen pohjoispuolella »Pohja» — Österbåttnen — Båttnen. Vielä silloin, kun »Kyrö skansen» 1630 luvulla näille tienoin perustettiin, pidettiin seutua tällaisena raja-alueena. Täällä nimittäin katsottiin olevan sopiva paikka pitää silmällä niitä sotilaskarkureita, jotka kulkivat „emillan Finland och Österbåttnen" (Hist. arkisto, osa 8, siv. 325). Alueen rajaseutuluoonteeseen voivat viitata myös täällä esiintyvät Suomi-alkuiset nimet. Sellaisia ovat esim. Suomijärvi ja Suomikoski (Karviassa) ja lisäksi itse Suomenselkä nimi. Vedenjakajaseudulla oleva laaja asumaton seutu sopikin hyvin rajaksi. Vielä myöhään uudella ajallakin oli tämä seutu sinänsä raja-alueena Ilmajoen ja Hämeenkyrön välillä ilman erikoista, tarkkaan määriteltyä rajaviivaa. Erästä v. 1680 tienoilla tehdyn karttaselityksen ilmoituksesta nimittäin näkyy, että mitään varmaa rajaa mainittujen pitäjien välillä ei vielä silloinkaan ollut. (Jaakkola: Pohj. Satak. vanha eräkuulttuuri. Satakunta V, s. 49).

jakajaseudun ja samalla Parkanon rajan yli, huomaa hän heti selänteén pohjoispuolelle tultuaan, että siellä (Jalasjärvellä) aivan toinen maailma avautuu hänen eteensä. Vilkkaan kihniöläisen sijaan astuu siellä yht'äkkiä esiin yksivakainen ja jäyhä, mutta yritteliäs pohjalainen, joka »tuloo» ja »menöö» aivan eri tahdissa ja »teköö» työnsä huomattavasti eri tavalla kuin selänteén eteläpuolella kihniöläinen tai parkanolainen ne »tekasee».

— Itäisillä, Hämeen lääniä vastaan olevilla rajaseuduilla kulkee Suomenselän haarautumina harjunoja etupäässä suunnassa luoteesta kaakkoon eroittaen Parkanon vesistöt Näsijärven vesistöistä. Täällä kulkevat rinnakkain vähäisen matkan päässä toisistaan Seitsemis- ja Liesiharjut, jotka ovat tyypillisiä vierinkiviharjuja. Seitsemisharju paisuu Lamminmäen talon ja Hämeen läänin rajan välisellä matkalla kokolailla mahtavaksikin, olen huomattavasti korkeampi muita lähiseudun maita. Nimensä sanotaan sen saaneen siitä, että sinne näkyy seitsemän eri pitäjän kirkot. Saman harjun arvellaan jatkuvan pitkin Aurejärven nykyistä uomaa pohjoisesta etelään kohottaen kukkulansa saarina järven pinnalle. Kurun puolella oleva Hirvihieden kangas lienee Seitsemisharjun jatkoa. Liesiharju on Seitsemisharjua matalampi ja lyhyempi. Tällaisten harjujen kintereillä kulkevat samansuuntaisina suot, rämeet ja korpinotkot. Kangasmaat jaksavat tavallisesti nousta vain muutamia metrejä näiden seuralaistensa yläpuolelle.¹⁾ Huomattava ero on olemassa tämänkin vedenjakajaseudun itäpuolisen, Kurun hämäläisen heimon ja parkanolaisten välillä sekä kielimurteen että muidenkin seikkain suhteen. — Lännen puolella eroittaa Suomenselän ja Pohjankankaan välinen harjannehaarautuma vesipe-

¹⁾ Kuvaus on Aureen hoitoalueen tarkastusasiakirjoista, jotka koskevat vuosina 1916 ja 1917 toimitettua tarkastustyötä, osa I, s. 46, 47 ja 49. (Tarkastuksen suorittanut metsänhoidon tarkastaja Ad. Lange.)

raisiné suo- ja nevamaineen pitäjän Karviasta. Yhteys tämän pitäjän kanssa on kumminkin ollut verrattain vilkasta ja siitä johtuu, että ero länteen päin ei ole likimainkaan yhtäsuuri kuin pohjoiseen tai itään päin olevien seutujen kanssa. — Etelässä, Ikaalisten pitäjään rajoittuvalla osalla ei tällaisia luonnollisia rajoja ole havaittavissa; päinvastoin Parkano on vesistöjensä kautta elimellisesä yhteydessä tämän pitäjän kanssa. Tämä seikka selittää myöskin sen, että Parkano on ennen ollut yhdistettynä juuri Ikaalisten pitäjään.

Tämä Suomenselän ja sen haarautumien eroittama alue on osittain matalakukkulaista maastoa, joka viettää idän ja lännenpuoleisilta sivustoiltaan keskustaa kohden koko alueen kallistuessa etelään päin. Kiinteän vuoriperän muodostaa n.k. myöhempi Bottninen graniitti. Toisin paikoin pistää tämä vuoriperä alastomina kallioina esiin, mutta useimmiten on metsää enemmän tai vähemmän tällaisiin karuihin vuorenkoluihin tunkeutunut. Erittäin kallioisia ovat idässä esim. Mertuajärven eteläpuolella olevat kangasmaat ja Vuorilammin ympäristö, josta järvestä kalлио nousee äkkijyrkkänä ja mahtavana seinänä kulkien sitten miltei yhtämittäisena harjanteena kaakkoon päin rajan yli Hämeenläänin puolelle. Mainitsemisen ansainnee tässä suhteessa myös Poikkeusjärven pohjoispuolella sijaitseva Iiron vuori ympäristöineen. Varsin mahtava ja yhtäjaksoinen vuoriselänne on muinaisina geoloogisina aikoina ollut Linnanjärven rannalta Pajulahden talon läheltä alkanut, osittain etelään ja osittain kaakkoa kohden kulkenut, noin 2 peninkulman pituinen vuoriselänne, johon todennäköisesti ovat kuuluneet korkeahko Iso-Rounion vuori, Haukivuori ja Koluvuori. Tämän karun selänteen ovat sittemmin vesistöt ja vuoriperäiset maat katkaisseet niin, että siitä on

¹⁾ Edelläni, tark. asiak. I osa, s. 45.

enää yksinäisiä vuoria tai vuoriryhmiä jäljellä.¹⁾ Näillä seuduin olevat kankaat ovat joko erittäin kiviperäisiä tahi puhtaita hiekkokankaita (Isokangas, Sileäkangas y.m.) Parkanon keskusvesistön länsipuolella olevista vuoriseuduista mainittakoon Puoravuori (?), Löytylammin vuoret ja Sikavuoret²⁾ ja Alkianvuori.

Tällä graniittiperustalla olevista irtonaisista maalajeista on moreenimaa yleisin ja tärkein. Toisin paikoin se on karkeampaa, toisin paikoin hienompaa. Pintakerroksissa olevat pyöreät kivet todistavat vesien jääkauden jälkeisinä aikoina näitäkin seutuja huuhdelleen. Siellä, missä moreenisora on karkeampaa ja helpommin vettä läpäisevää, on se vähemmän altista soistumiselle, mutta samalla ravintoköyhää, niin että siellä etupäässä kasvaa vain mäntyjä. Missä moreeni on tiiviimpää ja hienorakenteisempaa, siellä se on ravintorikkaampaa, tarjoten täten kuusellekin sopivaa kasvumaata. Savialueita on verrattain vähän. Laajimmat savialueet ovat Linnanjärven, Kirkkojärven ja Parkanojärven rantamilla. Pienempiä savialueita on myös Kihniöjärven, Sulkuajärven, Kankari- ja Kuivasjärven rannoilla. Jonkunverran esiintyy sitä muuallakin jokien ja järvien rannoilla sekä siellä täällä soiden pohjamaana. Soita ja rämeitä on erittäin runsaasti. Mainittavimmat suot ovat seuraavat: Kihniön takalistolla Sikaneva, itärajoilla Kihniöneva ja Sammattineva, länsipuolella Pohjasneva, joka on Parkanon ja Karvian rajamailla olevan suuren Alkiankeitaan lahdeke. Tämän pari peninkulmaa pitkän keitaan eteläpuolella ovat Saunaneva, Pirttineva ja Pääskynneva sekä Vuori järven tienoilla Sarkinneva, Lapinneva ja Niinineva. Sydänmaalla, pitäjän länsirajoilla ovat Matoneva, Kirjasnevat sekä

¹⁾ Nerkoon hoitoalueen tarkastusasiakirjat vv. 1917—1919, s. 39—40.

²⁾ Parkanon hoitoalueen asiakirjat vv. 1907—1908.

osa Jämiänkeitaasta ¹⁾. Useasti ovat suot kaltevapintaisia, mikä todistaa, että ne ovat syntyneet kangasmaitten soistumisen kautta eikä entisten järvien tai lampien umpeenkasvamisen kautta, jollaista kyllä myös on havaittavissa. Harjumuodostumia, paitsi edellämainittuja, aluetta rajoittavia, on muuallakin runsaasti. Niistä mainittakoon tässä vielä *itäpuolella*, kaakkoa tai etelää kohti kulkevat Mäntylän ja Poikkeusharjut, jotka osaksi levenevät laa-

Kivipellon talo Sydänmaankylässä. Tyypillisesti rakennettu satakuntalainen talo.

jahkoiksi hiekkakentiksi tai kankaiksi. Yhdensuuntaisena Poikkeusharjun kanssa ja noin 3 kilometrin päässä tästä kulkee Sammattiharju²⁾. *Länsipuolella* Parkanon vesistön kulkee toinen harjunoja seuraten yleensä suuntaa luoteesta kaakkoon ja muodostaen sivuilleen pienempiä harjuja kohti Heittolanlahtea Kyrösjärven rannalla. Sivuuttaessaan Vuorijärven työntää se siihen pitkän niemekkeen ja muodostaa pari saarta. Nämä harjut tarjoavat otollisen aseman maanteille ja kujille.

¹⁾ Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, s. 16.

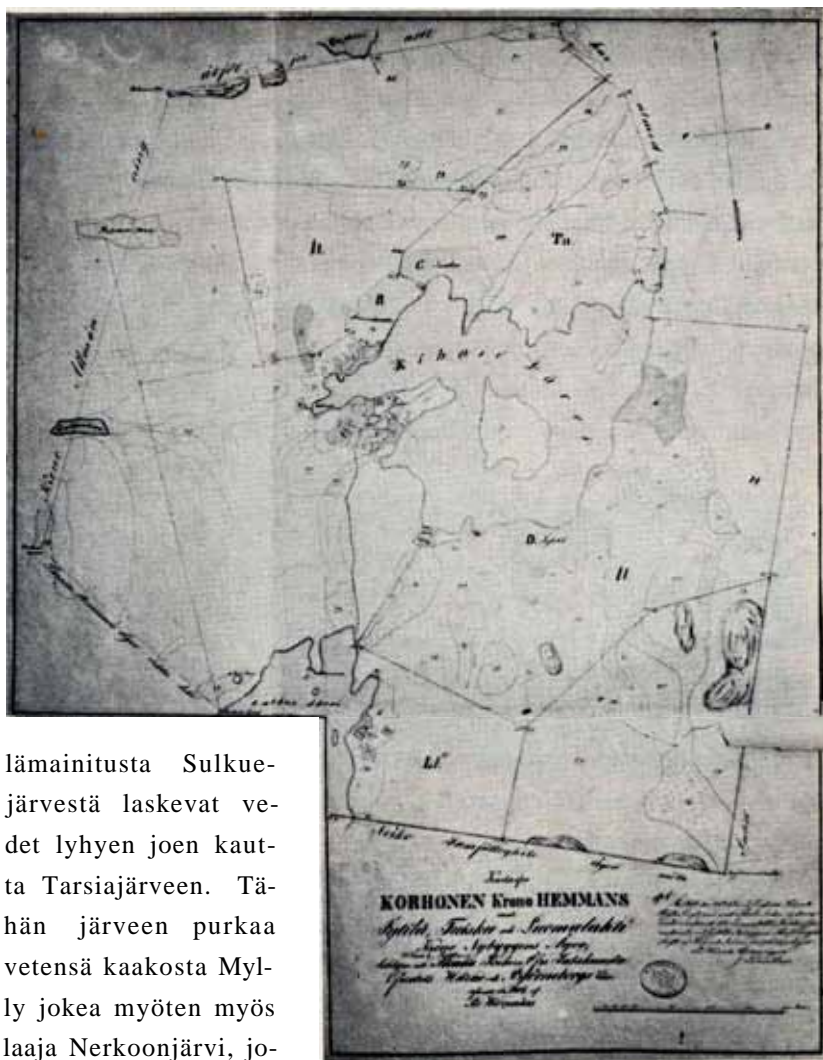
²⁾ Nerkoon hoitoalueen tarkastusasiakirjat vv. 1917—1919, s. 40—43.

Olemme jo edellä maininneet, että maasto kallistuu sivuiltaan keskustaa kohden. Tämä seikka määrää myös Parkanon laajan vesistöverkon rakenteen. Pohjoisesta, idästä ja lännestä laskevat vedet keskustaa kohden ja yhteenkokoontuneina suuntaavat sitten kulkunsa etelää kohti. Kuten vedenjakajaseudut yleensä ovat Parkanonkin vedenjakajilla sijaitsevat rajaseudut hyvin vesiperäisiä rämeikkö- ja suomaita, joista kangasmaat useasti ainoastaan hyvin heikosti pistävät esiin. Siellä täällä vilkkuu pienempiä tai suurempia suosilmäkkeitä, joista suuremmat jo omaksuvat itselleen lammen tai järven nimen. Kun kaikki lammet ja järvet otetaan mukaan, nousee entisen Parkanon järviluku kunnioitettavan suureksi. Wilh. Carsson mainitsee pitäjäkertomuksessaan niitä olevan Parkanossa noin 100 ¹⁾). Tarkastakaamme nyt tätä vesistöä lähemmin.

Pohjoisessa Suomenselän harjanteilla sijaitsee Kihniö- eli Korhosjärvi. Nykyään laskee tämä järvi vetensä Kihniönjoen kautta Seinäjokeen ja tätä myöten edelleen Kyrönjokeen. Ennen on se laskenut vetensä myös etelään päin Sulkuejärveen. Tässä järvessä on siis ennen yhtynyt eteläisen Kyrösjärven vesistön latva pohjoiseen Kyrönjoen vesistöön, millä seikalla näiden seutujen historiassa on kauaskantava merkitys.²⁾ — Kihniönjokeen yhtyvät myös Ojajärven ja Pääjärven vedet. Pohjoiseen päin suuntaa vetensä myös luoteessa sijaitseva, kirkasvetinen Mustajärvi laskien Kyrönjokeen. Edel-

¹⁾ Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, s. 7.

²⁾ Katso kartta sivulla 88. Kartasta selviää, että Kihniöjärven ja Sulkuejärven välinen taival on merkitty yhtäjaksoiseksi suomaaksi. Matka on mittakaavan mukaan noin 800 metriä. Kirjallisuudessa ennen esitetty tiedonanto (Suomen Museo VIII, sivu 8), että matka olisi 100 metriä, on siis erheellinen. Vedenjuoksu eteläänpäin on vielä tulvan aikana mahdollinen kaivetun laskuojan kautta. — Merkillepantava on Sulkuejärven pohjoisen lahdekkeen nimi. Sitä kutsutaan nimittäin Lettotaipaleen lahdeksi. 1500-luvun eräluettelossa mainittu Umpimatka niminen eräkappale, jonka tri J. Jaakkola on päätellyt olevan etsittävässä Sulkuejärven pohjoispuolelta, tarkoittanee juuri tätä aluetta.

lämainitusta Sulkuejärvestä laskevat vedet lyhyen joen kautta Tarsiajärveen. Tähän järveen purkaa vetensä kaakosta Mylly jokea myöten myös laaja Nerkoonjärvi, joka puolestaan kokoaa vesiä useista pikkujärvistä. Näistä huomattavimmat ovat Hirvi-järvi, Lylyjärvi ja Niskoslampi. Tarsiajärvestä laskee vesi Syväjärveen ja sieltä verrattain laajaan ja kaunisrantaiseen Kankarijärveen. Tähän laskee pohjoisesta pienen joen kautta myös Naarmis-

järvi vetensä. Kankarijärvestä laskee vesi Koskelan jokea ja Koskelan koskea myöten Nurmi- eli Linnanjärveen ¹⁾. Tähän keskusjärveen yhdistyy luoteesta toinenkin vesireitti. Tämän vesistön huomattavin järvi, savikkojen ja moreenikumpujen piirittämä Kuivasjärvi, kokoaa vesiä useista pienemmistä järvistä esim. Vatajanjärvestä, Venesjärvestä, Iso Venesjärvestä sekä Pelijär-

Venevalkama Koskelan joen suussa. Tähän saapuivat ennen kirkkoveneet Kankarilta (näkyv. kuvassa kauempana) ja sen pohjoispuolella olevilta vesiltä.

vestä ja laskee sitten Ruonanlammen kautta mainittuun järveen. Leveää, yhteisellä nimellä Kaidoiksi vesiksi kutsuttua uomaa pitkin virtaavat vedet sitten Linnanjärvestä etelää kohden. Ensiksi sivuutetaan tällöin Rännärin koski, sitten Kaitavesi, Pitkäkoski, Savajärvi, Nyrkkääkoski ja Riuttasjärvi. Täältä laskee vesi edelleen kauniin Käenkosken kautta Kairolampiin. Parkanon kirkonkylän kohdille sattuvien Kairokosken, Haapaskosken, Lehtiskos-

¹⁾ Nerkoon hoitoalueen tarkastusasiakirjat vv. 1917—1919, s. 121.

ken ja Turpeuksen kautta rientävät vedet sitten toista *keskus järveä*, Parkanojärveä kohden. Viimemainittuun järveen tulee nimittäin jälleen kokonainen uusi vesireitti luoteesta päin, Maja-, Vuori-, Kana- eli Kirkko- y. m. järvistä, muodostaen tämäkin reitti Parkanon kirkonkylän kohdalla huomattavan (22 m korkean) Kana- eli Pappilankosken putouksen. Tämä reitti yhdistyy

Näköala Parkanon kirkontornista koilliseen. Taustalla Kairolampi, josta vesi virtaa keskustassa näkyvää Viinikkajokea myöten Turpeuksen kautta Parkanojärveen.

edellämainittuun, pohjoisestapäin tulevaan reittiin vähää ennen kuin se laskee Parkanojärveen. Parkanojärvestä laskevat yhdistyneet vedet mutkikkaan, mutta kaunisrantaisten Vääränjoen ja siihen kuuluvien koskien Ahin- ja Kukkurakosken kautta Ky-rösjärveen Ikaalisten puolella.

Paitsi tätä varsinaista *Parkanon vesireittiä*, koskettaa pitäjän alueita pari muutakin pienempää reittiä. Näistä on *Aurejärven vesistö* verrattain huomattava. Aurejärvi, joka sijaitsee nykyisen Parkanon (tällä suunnalla on nimittäin Parkanoon hiljattain liitetty

alueita Kurun pitäjästä, samoin kuin kaakossa Ikaalisten pitäjästä) ja Kurun rajalla saa vesiä Tervajärvestä ja laskee sitten Petäjäjärven kautta Onkilammiin ja sieltä Vahojokea myöten Vahojärveen. Saatuaan vesiä myös Liespuron kautta Liesjärvestä laskee Vahojärvi Tulilammin, Hankalammin sekä välillä olevien jokien kautta Ruojärveen. Tämän pohjoispäähän laskee myös

Näköala Parkanon kirkontornista lounaaseen. Oikealla näkyy osa Kirkkojärveä, josta vesi virtaa keskustassa näkyvän Pappilan salmen läpi Pappilankoskeen.

Peräjärvestä ja Lylyjärvestä alkunsa saapa Sammatinjoki.¹⁾ Ruojärvestä virtaavat vedet sitten Ikaalisten puolella olevien Muureslammin ja Leppäsjarven kautta edellämainittuun, Parkanonjärvestä Kyrösjarveen laskevaan Vääräänjokeen.

Länsiosassa Parkanoa on vähäpätöisempi *Kovesjoen reitti*, joka saa alkunsa Pirttijärvestä ja Kovesjärvestä ja saaden vesiä Häädet-, Kota- y. m. järvistä, laskee vetensä Ikaalisten puolella olevaan Kovelahdi nimiseen Kyrösjarven lahdekkeeseen. Pitäjän

¹⁾ Nerkoon hoitoalueen tarkastusasiakirjat vv. 1917—1919, kappale: Aurejärven vedet.

rajaseuduilla on lisäksi yksityisiä pieniä järviä ja lampia, joiden vedet suuntautuvat mikä minnekin yhdistymättä edellämainittuihin reitteihin. Niimpä esim. lounaiskolkassa olevat pienet Kivi-järvet ja Kortesejärvi laskevat vetensä Jämijokeen Jämijärven puolella.

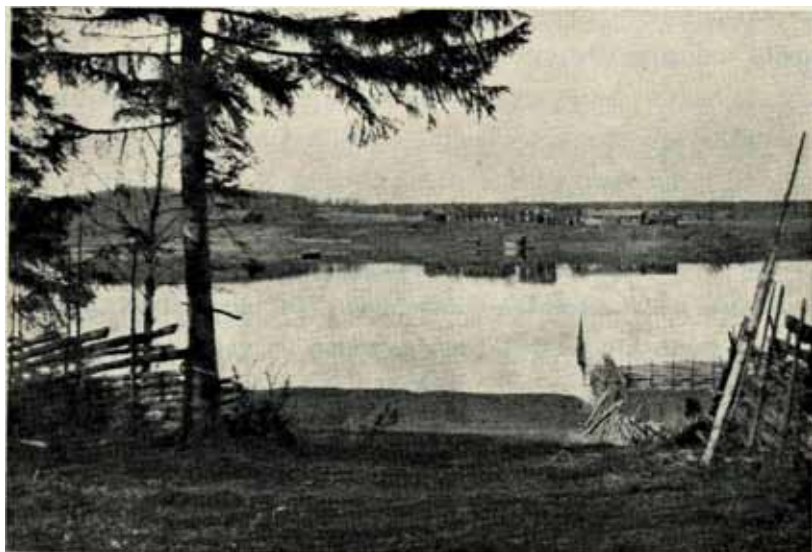
Parkanoa on toisinaan kutsuttu »Satakunnan Lapiksi», ja se on-

Tutunomainen kuva vedenjakajaseudulta.

kin monessa suhteessa sattuva nimitys, sillä Parkanon luonto muistuttaa todella suuressä määrin Lapin luontoa. Alakuloiset silmäkantamattomat nevarämeiköt autioine kallionnyppylöineen, kitukasvuisine metsineen ja varpukasvistoineen muistuttavat Lapin kasviköyhiä alueita. Näin varsinkin vedenjakoseuduilla, ja sellaisiahan ovat kaikki muut Parkanon raja-alueet paitsi eteläinen. Näillä mainituilla seuduilla tarjoaa pitäjä siis ikävän, alakuloisen näyn. Ainoastaan se, jota erämaaseudun autio yksitoikkoisuus vie-

hättää, voi niissä seuduissa tuntea viihtymystä. Mutta Parkano tarjoaa myös toisenlaisia näköaloja. Parkanon valtasuoni sykkii pitäjän keskusviivalla pohjoisesta etelään. Elämä on vesistöjen vaikutuksesta keräynyt tälle linjalle. Niiden ansiosta täällä tarjoutuu matkailijallekin paljon kaunista katseltavaksi. Näillä seuduin näyttää »Satakunnan Lappi» kauneimmat kasvonsa. Mainitsen vain Kan-

Maisema Parkanojärven rannalta.

karin kauniine hiekkarantoiheen ja petäjikköineen Pyhäniemen tienoilla, Linnanjärven Mäntylänharjuineen, Kaitain vesien varret, Parkanon kirkonkylän kohisevien koskien saartamat tienoot, Parkanojärven osittain jo ammoin viljelykselle raivatut rantamaat sekä Vääränjoen seudut jyrkkine rantoiheen ja kauniine poukamineen.

II. ESIHISTORIALLISEN AJAN ASUTUS.

Jo esihistoriallisten aikojen hämärissä on ihmisiä »Satakunnan Lapissakin» liikuscellut. Maisemat ovat silloin olleet suuressa määrin toisenlaiset kuin ne nyt ovat ja millaisiksi ne edellisessä katsauksessa on kuvattu. Vesistöt ovat olleet paljon laajempia silloin kuin nykyään. Monet nykyiset rämeikkö- ja nevamajat ovat olleet läikkyviä järviä tai kuivia kangasmaita tuuheine metsineen. Maan yleinen kohoaminen sekä järvien ja maiden soistuminen, joka yhä vieläkin jatkuu, ovat nämä muutokset aiheuttaneet. Tuntuu kyllä oudolta ajatella, että ihmisiä olisi jo tuhansia vuosia sitten näissä sydänmaissa asunut, kun asukkaita niissä vieläkin on vain harvassa, mutta meidän tulee ottaa huomioon, että elinehdot ovat silloin olleet kokonaan toiset kuin mitä ne ovat meidän aikanamme. Voi olla mahdollista, että seudut, joissa kivikauden, pronssikauden tai varhaisen rautakauden kulttuuri on kukoistanut, ovat nyt asumattomia sydänmaita jä päinvastoin — missä viljapellot nyt laajoina lainehtivat, siellä ei ehkä esihistoriallisina aikoina ollut ainoatakaan ihmistä luonnon koskemattomaa rauhaa häiritsemässä. Jos katselemme esihistoriallisten esineitten löytöpaikoista tehtyä karttaa, näyttää kyllä siltä, että löytöjä on eniten tehty siellä, missä asutus nytkin on tiheämpää. Epäiltävää kumminkin on, antaako tällainen kartta toistaiseksi oikeata kuvaa esihistoriallisten aikojen asutuksesta. Löytöjen runsaus seuduilla, jotka nykyään ovat tiheästi asuttuja, voi olla yksinkertaisesti seuraus siitä, että niillä seuduilla juuri viljelyksen vuoksi on ollut paljon suurempi mahdollisuus löytöjen tekoon kuin harvaan asutuilla tai nyt kokonaan asumattomilla seuduilla. Toinen seikka, joka myös tulee ottaa huomioon, on se, että sydänmaaseuduilla ei muinaisesineille näihin saakka ole annettu niin paljon arvoa, että niitä olisi pantu tallelle. Nytemmin vasta,

kun näiden esineiden kerääjiä on alkanut lii­kuskella syrjäseuduil­lakin, on muinaisesineitä sieltäkin alkanut löytyä — varsinkin kun saatavissa oleva pieni palkkio houkuttelee asukkaita ottamaan niitä talteen. Näin on myöskin nyt tarkastettavana olevan alueen laita. Jos silmäämme Suomen Kartastoon v:lta 1910 liittyviä kartoja esihistoriallisten esineiden löytöpaikoista, saamme sen kä­sityksen, että entisen Parkanon alue on ollut niinä aikoina miltei asumaton. Entisen Parkanon alueelle on nimittäin merkitty ai­noastaan neljä kivikautislöytöä, joista yksi sattuu Parkanon kirkon­kylän, yksi Linnankylän, yksi Kuivasjärvenkylän ja yksi nykyi­sen Kihniön pitäjän osalle. Pronssikaudelta enempää kuin var­hemmalta tai myöhemmältä rautakaudeltakaan ei mainittuun kart­taan ole merkitty ainoatakaan löytöä entisen Parkanon alueelta. Monet seikat viittaavat kumminkin siihen, että seudulla on täy­tyntä olla ainakin kivikaudella paljon huomattavampi asutus kuin mitä ylläolevasta voisi päätellä. Nuo lukemattomat pikku­järvet ja joet, joihin edellä olemme verrattain yksityiskohtaisesti tutustuneet ja joiden tarkka tunteminen onkin tarpeellista, kun on kysymyksessä muinaisen asutuksen tutkiminen — vesistöthän pääasiassa ovat sen suuntautumisen määränneet, ovat tarjon­neet erittäin sopivia riistanpyyntimahdollisuuksia. Pienissä, ahtaissa vesissä on nimittäin paljon helpompi saada kala kiinni alkeellisilla­kin pyydyksillä, sulkulaitteilla y.m. kuin suurissa vesissä. Nämä vesireitit ovat samalla joutuneet sopiviksi teiksi muutakin riis­taa pyydystettäessä. Viime aikoina onkin otettu talteen koko joukko lisää esihistoriallisten aikojen esineitä entisen Parkanon alueelta. Teemme aluksi selkoa niistä, jotka ovat joutuneet mu­seoiden suojiin.

Kansallismuseon kokoelmissa on Parkanosta kuusi kivikautis­löytöä. Näistä kuuluu nähtävästi neljä ensimmäistä niihin, jotka ovat merkityt Suomen kartaston kivikautislöytöjen joukkoon —

päätellen ajasta, milloin ne ovat otetut talteen sekä löytöpaikka-merkinnästä:

Reikäkivi, rakeisen hietakiven kaltaisesta harmaasta kiilleliuskeesta, jotensakin ympyriäinen, 38,5 mm paksu; reikä tehty kiertämällä: 98 X 105 mm kohtisuoraan mitattuna. Esine löydetty Kihniöltä Sulkuejärven rannalta Lielahden talon pellosta kesällä 1897. Museonumero 3537.2.

Vähäinen oikokirves, hiekkakiveä, 93 mm pitkä, 39 mm leveä, 26 mm paksu; laskee loivaan ja hiukan epätasaisesti terälle, josta se on molemmin puolin lohkeillut. Löydetty Kuivasen talon maalta (S.M.Y:n Aikak. VI, siv. 133). Kansak.op. J. Lehtisen stipendiat. kesällä 1880; Ikaalisten kihlak. keräämät S.M.Y:lle 6. 10. 80. N:o 2024.16.

Isonlainen tasataltta, hiekkakiveä, 127 mm pitkä, terä 57 mm leveä (kapenee varrelle), 29 mm paksu; teränlasku pitkä, lopulta viertävä; varsipuolelta ase kuopilla. Löydetty Parkanon Linnankylän Laurikaisen talon pellosta. Kansak.op. J. Lehtisen stipendiat. kesällä 1880. Ikaalisten kihlak. keräämät S.M.Y:lle 6. 10. 80. N:o 2024.15.

Vasarakirves. Pituus 212 mm, leveys 75 mm ja paksuus (r ei jän kohdalta) 45 mm Löytänyt kruununmetsätorppari Juho Vahtila Kairoskesta Parkanon kirkon läheisyydestä. Tullut museoon ylioppilas R. F. Wreden kautta 27. II. 1902. N:o 4046.

Veneenmuotoisen vasarakirveen katkelma. Löytänyt talon isäntä Vilhelm Viinikka Parkanonkylän Sillankorvan vainiosta peltoa kyntäessään. Toht. U. T. Sirelius lunastanut museoon 10. 9. 1913. N:o 6424.1.

Reikäkivi, lattean pyöristetty. Reikä tehty kummaltakin puolelta hakkaamalla. Löydetty Kankarijärven rannasta, Jokipiin talon pellosta 2 kyynärää syvästä. Esineen lahjoittanut op. Kaarlo Yliaho toht. U. T. Sireliuksen kautta 10. 9. 1913. N:o 6425.

Satakunnan Museossa säilytetään seuraavat kolmetoista kivi-esinelöytöä entisen Parkanon alueelta:

Tasataltta. — Löytänyt torppari Kalle Lahdenmäki Linnan kylästä v. 1907 Lahdenmäen uutta peltoa kuokkiessaan. Esine saatu löytäjältä A. Vinterin kautta. N:o 7334.

Kirves, uraliitti-porfyyriittia, lattea, leveäniskaista muistuttava. — Löytänyt torppari Kalle Lahdenmäki Linnankylästä v. 1907 Lahdenmäen uutta peltoa kuokkiessaan. Esine saatu löytäjältä A. Vinterin kautta. N:o 7335.

Kourutaltta, tehty tasataltaksi. — Löytänyt mäkitupalainen Albertiina Juhala Linnankylästä Linnan talon kivipeltoa tehdessään v. 1895. Esine saatu A. Vinterin kautta. N:o 7336.

Hioinkiven puolikas, hietakiveä, suurta kokoa ja kiertäen hängattu. — Löytänyt talollinen Iisakki Urho Parkanonkylästä oman talonsa Rantavainio nimisen pellon ojaan kaivaessaan n. 15 cm syvyydestä v. 1895. Esine saatu lahjaksi löytäjältä A. Vinterin kautta. N:o 9159.

Tasataltan jäännös, sädekiviliusketta. Taltta ollut nelisivuinen ja lattea. Selkälappeella, aseiden keskikohtaa hiukan ylempänä on reunoissa sidelovet, toisella puolen 2 toisella puolen 1. — Säilyttänyt itsellinen Joel Aaltonen Parkanonkylässä kauan aikaa luonaan; lähempiä tietoja puuttuu. Esine saatu A. Vinterin kautta. N:o 9160.

Oikokirves, länsisuomalainen, nelisivuinen ja paksukantainen. — Säilyttänyt talollinen Frans Uotila Parkanonkylästä useita vuosia luonaan; lähempiä tietoja puuttuu. Esine saatu säilyttäjältä A. Vinterin kautta. N:o 9179.

Kourutaltta, sädekiviliusketta, lyhyt ja aivan lattea. — Löytänyt kruununmetsätorppari Johan Piikkilä Kihniön Kankarinkylästä oman torppansa peltotöissä ollessaan v. 1911. Esine saatu lahjaksi löytäjältä A. Vinterin kautta. N:o 9180.

Kaitataltta, sädekiviliusketta (?) pieni, soukka, oikoteräinen, (s.o. teräprofiilissa asean keskilinjassa); poikkileikkaus lavean linsimäinen, hyvin hiottu, kantapää pois murtunut. Terä ehkä hiukan kouru. — Säilyttänyt Jonas Törmä luonaan Kankarin kylässä n. 5Q vuotta; lähempiä tietoja puuttuu. Esine saatu säilyttäjältä A. Vinterin kautta. Nro 9181.

Tasataltta, sädekiviliusketta, lyhyt, lattea, nelisivuinen, pieni ja kaunis. Säilyttänyt kruununmetsätorppari Juho Kokko Parkanon kylässä luonaan 40 vuotta; lähempiä tietoja puuttuu. Esine saatu säilyttäjältä A. Vinterin kautta. N:o 9182.

Tasataltta, kovaa erupt. vuorilajia, jokseenkin iso, kolmion muotoinen; isketty, niukasti hiottu, kyljet terävähköt, epäilemättä varhainen muoto; myöhemmin vuoleskeltu. — Löytänyt eläkemies Jonas Krikula Kankarin kylästä Krikulan talon maalta v. 1894. Esine saatu löytäjältä A. Vinterin kautta. N:o 9183.

Tasataltta, iso, leveä, lattea, kannalle soukkeneva, poikkileikkaus trapezoidinen. — Löytänyt itsellisen poika Lauri Piikkilä Kankarin kylästä Yli-Salomäen talon vanhaa pellonojaa kaivaessaan v. 1912. Esine saatu löytäjältä A. Vinterin kautta. Nro 9184.

Kiviaseen jäännös? — Säilyttänyt torppari S. Kauppila luonaan Linnan kylässä kauan aikaa; lähempiä tietoja puuttuu. Esine saatu säilyttäjältä A. Vinterin kautta. Nro 9194.

Poikkikirves, nelisivuinen, hyvin hiottu (lähinnä Kiukaisten tyyppiä); Esine saatu Nerkoon kylästä A. Vinterin kautta; lähemmät tiedot puuttuvat. Nro 9205.

Hämeen Museossa säilytetään seuraavat kaksi kiviesinelöytöä entisen Parkanon alueelta:

Reikäkivi. — Löytänyt Nestori Mansikka Työjärven ojasta Lapinkylästä; lähemmät tiedot puuttuvat. Nro 970: 9.

Kourutaltta, ostettu Tarsian talon vanhalta isännältä. — G. Paeerin keräyksiä v. 1909; lähemmät tiedot puuttuvat. N:o 571:132.

Linkokivi, hiekkakivistä, löydetty Sydänmaan-kylän Ojajärven talon maalta. Maisteri Sederholm lähettänyt esineen Pietariin (Suomen Muinaism. Yhd. Aikak. VI, siv. 133).

Yksityisten hallussa on myös muutamia esineitä.

Kivikautinen nuija Parkanosta, opettaja Kaarlo Yliahon hallussa Jalasjärvellä. Esineestä on maininta Kansallismuseon topografisessa arkistossa.

Hiomakivi Parkanosta mainitaan löytyvän metsänhoitaja T. J. Blomqvistin yksityiskokoelmassa Tampereella. Kansallismuseon topografisessa arkistossa oleva (M. Ilkan) tiedonanto.

Edellämainittujen museoiden luetteloihin merkittyjen esineiden lisäksi voimme vielä mainita muutamia löytöjä.

Kivitaltan teräkappale, hyvää tekoa, löydetty Parkanonkylän Kanan talon pellosta, joen rannalta, noin 20 vuotta sitten. Esinettä säilytetään mainitussa Kanan talossa.

Kivitaltta, jonka mainitaan muistuttavan kimpihöylän terää, löydettiin Kihniön Kankarinkylän Tarsian talon maalta, hiekkaharjusta, n. 50 cm syvyydestä Kivimäen kiertotietä tehtäessä v. 1929. Löytöpaikalla Tarsiajärven rannalla sanotaan olleen myös hiilimuraa (Aamulehti v. 1929 N:o 279, artikk. »Pakinaa Kihniöltä») ¹⁾. — Taltan kerrotaan nykyään olevan Tuiskun talossa Kihniöllä.

¹⁾ Aamulehden kirjoitelmassa mainitaan löytö tehdyksi Syväjärven rannalta, mutta Tarsian talon nykyinen isäntä osoitti allekirjoittaneelle löytöpaikan olevan Tarsiajärven rannalla. Järvet ovat muuten aivan lähekkäin, kuten kartasta näkyy.

Vasarakirves, reiällinen, sileäksi hiottu, katkennut reiän kohdalta kahdeksi kappaleeksi, löydettiin Laitilan talon maalta peltoa metsään kuokittaessa jo kauan sitten. Löytöpaikka järvenrannalla noin 50 syltä Vatajanjoen suusta pohjoiseen päin. Kirves oh aikoinaan luovutettu op. E. Haimilalle, joka oli aikonut toimittaa sen museoon¹⁾. (Edellämainittujen museo-esineiden joukkoon se ei näytä sisältyvän).

Kivikirveen teräkappale, hiottu, löydetty Vuori järvenkylän Vanhatalon pellosta. Esine luovutettu aikoinaan erälle muinaisesineiden kokoojalle. Tiedot antanut Efraim Vanhatalo, n. 85 v., Parkano, Vuorijärvenkylä.

Ylimalkaisia, hajanaisia tietoja on vielä seuraavista löydöistä. Sydänmaan kylän Yli-Kuusijärven talon maalta, Järvensivu nimisestä pellosta, sanotaan löydetyn mullan alta »teräväksi hiottu, noin 1,5 korttelin mittainen vaajakivi», jota löytäjät olivat arvelleet entisten asukkaitten kirveen asemasta käyttäneen. Samalla löydettiin pienet, huonosti tehdyt »käsinkivet».²⁾ — Kihniön Korhosjärveen pistävältä Lapinniementä — eli Tuiskun niemeltä — kerrotaan myös n. 40 vuotta sitten löydetyn »ukonvaaja».³⁾ — Kihniön Sulkuejärven rannalta mainitsee J. Torvelainen löydetyn »hiljan» (kirjoitus viita 1901) pari reikäkiveä, joista toinen on toimitettu Muinaismuistoyhdistykselle sekä kourutaltan Tarsian talon kotipellolta.⁴⁾ Näistä pari viimeainittua tarkoittanee kumminkin jo edellä toisessa yhteydessä mainittuja

¹⁾ Tiedot mainitun Laitilan talon väeltä. — Talon vanha-isäntä, Antti Laitila, n. 90 v., kertoo myös kuulleen, että niille paikoin, missä löytö tehtiin, olisi haudattu ihmisiä silloin kun kirkkoa ei ollut lähempänä kuin Karkussa. Paikalla onkin kyllä ollut haudentapaisia kuoppia, mutta kertoja arvelee näiden olleen »etelämaalaisen» naurishautoja, — paikalla kun on muinoin ollut suuri huhta. Silloin kun Laitilan talo paikalle tehtiin, kasvoi huhdassa jo suuria tukkipuita.

²⁾ Kertoja Nestori Ala-Kuusijärvi, n. 69 v., Parkano, Sydänmaankylä.

³⁾ Kertoja Sergei Honkala, n. 50 v., Kihniö.

⁴⁾ J. Torvelainen: Parkanon Kihniönperän asutusvaiheista, Suomen Museo VIII, s. 8.

löytöjä. Kysymyksessä nähtävästi Sulkuejärven rannalta löydetty reikäkivi Nro 3537.2 Kansallismuseon kokoelmissa sekä kourutaltta Nro 571.132 Hämeen museossa.

Edellä luettelemamme kivikautisesineet ovat varmaankin ainoastaan vähäinen osa siitä, mitä aikojen kuluessa paikkakunnalta todellisuudessa on löydetty. Esineiden kuljettua jonkun aikaa kädestä käteen on maa voinut saada ne uudelleen haltuunsa.¹⁾ Useat »ukonvaajat» ovat voineet myös loitsijain käsissä hävitä teille tietymättömille. Kun nimittäin kansalta oli kadonnut tieto kiviesineiden alkuperästä, alkoi se luulla näitä yli-inhimillisen työn tuotteiksi. Nähdessään salaman iskevän puun hajalle käsitti se tämän olevan mahdollista vain siten, että »ukkonen» käyttää tähän vaajaa — aivan samoin kuin ihminenkin sitä käyttää puita halkoessaan.²⁾ Näin ollen, koska »ukonvaajan» arveltiin olevan yli-inhimillistä alkuperää, luultiin sen omaavan myös yli-inhimillisiä voimia ja siis olevan erittäin sovelias loitsutarkoituksiin. Hämeenkyrössä kerrotaan erään talon vaarin pitäneen talon maalta löydettyä »ukkosen vajaa» kylvinvakassaan kylvämässä ollessaan. Myöskin kaskenpolton yhteydessä sitä sanotaan mainitulla seudulla käytetyn. Uskottiin, että kun sillä piirtää kolme kertaa kaskeksi aiotun alan ympäri, ei tarvitse pelätä tulen tekevän tuhoja tällä tehdyn piirin ulkopuolella.³⁾

»Ukonvaajan» käyttö loitsutarkoituksiin tulee ilmi myös eräissä valkean kiinniottosanoissa. Loitsu, joka alkaa säkeillä

¹⁾ Vert. J. Torvelainen: Parkanon Kihniönperän asutusvaiheista Suom. Museo, VIII, s. 8.

²⁾ Käsitys esiintyy paitsi Parkanossa myös Ikaalisissa. Vert. J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaism.-Yhd. Aikak., VI, s. 127—128.

³⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaism.-Yhd. Aikak., VI, s. 107.

Tulta iski Ilmamöinen
 Väinämöinen välkytteli
 keskellä merikiviä —,

päättyy sanoihin:

amen kuin olis u k o n k i v i joukos¹⁾.

Varsinaisia kivikauden asuinpaikkalöytöjä savias-tian palasineen ei paikkakunnalta tunneta, mutta kaikesta päät-täen on sellaisia paikkakunnalla ollut. Tyypillinen kivikautinen asuinseutu on mielestäni Tarsian talon tienoo Kihniöllä. Kuten oheenliitetystä karttakuvasta näkyy, sijaitsee talo kapealla kan-naksella Tarsianjärven ja Syväjärven välillä. Näillä tienoin jos missään, olivat sopivat kalastusmahdollisuudet sekä mainituissa että muissa lähellä olevissa kalarikkaissa pikkujärvissä ja niitä yhdistävissä kapeissa luomissa. Tarsiajärven rannalta on löydetty-kin, paitsi edellämainittua kivitalttaa hiilimuran kera, myös jonkinlaisia ehkä kivikauteen viittaavia asuinsijojen jätteitä. Siinä Aamulehden kirjoitelmassa, jossa puhutaan aikaisemmin mainitusta kiviesinelöydöstä, sanotaan nimittäin lisäksi: »Maan omistaja ja muutkin paikkakuntalaiset tietävät lisäksi kertoa jär-ven rannalla tavatun muutamia miespolvia takaperin kodanlattian s.o. kovaksi tallattu likainen maa ja kivistä ladotun lieden jättei-tä. Näitä jätteitä ei nykyään enää ole maanpinnalla tavattavissa, sillä ne ovat joko vajonneet hiekkaan tai ovat ymmärtämättömät ihmiset ne tuhonneet»²⁾. Kun kivikauden asukkaat sijoittuivat mielellään juuri rantahietikoille ja kun mainitun liesipaikan lä-heltä on kivikautisiöytöjäkin tehty, viitannevat edellämainitut tie-dot asuinpaikkalöytöön. Parkanon Sydänmaankylän Kuusijär-

¹⁾ Erään vanhan loitsuviikon mukaan, joka kuuluu op. J. Kannolle Peräseinäjoella. Loitsuviikko on kokonaisuudessaan julkaistu tämän teoksen s. 192—203.

²⁾ »Pakinaa Kihniöltä», kirj. nimim, Sakeus. Aamulehti v. 1929, N:o 279.

ven rannoilla näyttää myös olleen ikivanhaa asutusta. Mainitun Kuusijärven rannalta sanotaan löytyneen ojaa kaivettaessa kekäleitä noin metrin syvyydestä maasta. Löytöpaikalla sanotaan olevan »ruuppa-» eli suomaata, ja tehtiin löytö noin 20 sylen päässä järven rannasta. — Asuinpaikkalöytöihin viittaavat myös luettelossa mainitut, paikkakunnalta löydetyt hioinkivet.

Varsinaista pronssikauden asutusta ei Parkanossa enempää kuin muuallakaan koko ylä-Satakunnassa ole nähtävästi ollut lainkaan, mikäli löytöjen täydellisestä puutteesta — Normarkun kelttilöytöä lukuunottamatta — voi päätellä. Tämän Satakunnan löytöjen edellyttämän pitkän aukon asutusketjussa otaksuu prof. A. M. Tallgren olevan selitettävissä seuraavalla tavalla:

»Voisi otaksua», lausuu hän, »että häviävä kivikauden asuinpaikkakulttuuri on vetäytynyt pohjoiseen Hämeenkankaan taakse, ja että pronssikauden asuinpaikka (?) kulttuurille kai luettava Normarkun keltti on lounaisin haaraus kulttuurista, joka sisä-Suomessa jatkuu samanluontoisena kuin aiemmin kivikaudella, Satakunnassakin, vaikka sisä-Suomenkin asuinpaikkakulttuurin kannattajat jo käyttivät jossain määrin pronssia.

Tässä tapauksessa olisi siis Satakunnan kivikautinen väestö edustanut asuinpaikka- eli kalastajakulttuuria joka syystä tai toisesta vetäytyi sisä-Suomeen v. 1500 vaiheilla e.Kr. Pronssikauden kansa, joka harjoitti maanviljelystä, sen sijaan olisi saapunut muualta v. 800 vaiheilla e.Kr. sattumalta ent. kivikautisen viljelysalueen keskuseudulle.

Tietysti tuollainen asiantila on mahdollinen», jatkaa hän, »ellei ehkä voi todistaa, että kivikausi Satakunnassa on jatkunut nuorempaan pronssikauteen asti ja vasta silloin vähitellen muuttunut pronssikauden viljelyksi. Kivikauden selvittely ei kuitenkaan ole

mahdollinen ilman Satakunnan kivikauden materiaalin perinpohjaista seulomista.»¹⁾)

Pronssikaudesta rautakauteen siirryttäessä on Satakunta yleensä muuhun Suomeen nähden aivan erikoisessa asemassa. Satakunnasta on nimittäin löytöjä sekä esiroomalaiselta että roomalaiselta aikakaudelta, joten voi otaksua asutuksen jatkuneen täällä yhtämittaisesti pronssikaudesta rautakauteen.²⁾) Parkanosta ovat löydöt kumminkin toistaiseksi myös rautakaudelta perin niukat. Rautakauteen voinee kuulua eräs Parkanon Lapinnevan kylässä tehty löytö. Mainitun kylän Rumalan maalla on Harjulammenpakka niminen vähäinen mäentönkämä. Täällä on useita kiukaan raunioita, jotka kuitenkin ovat vallan puretuita. Yhdestä mainitaan löydetyn muutamia raudan tahi oikeammin ruosteen kappaleita, jotka olivat olleet puukkomaisten keihäänkärkien muotoisia vaan hajonneet käsissä.³⁾)

Vuorijärvenkylän Isoviidan maalla, Pirttiluoman haaran salossa, on löydetty runsaasti »viittä jalkaa» korkea kiviraunio, josta hajoitettaessa on löydetty pari kokonaan ruosteensyömää keihäänkärkeä sekä ihmisen sääriluut ja pääkallo. — Saman kylän Vanhantalon maallakin on tavattu samanlaisia kiviraunioita, vaan niistä ei tiedetty mitään löytyneeksi.³⁾)

Kihniön Korhosjärven eli Kihniöjärven luoteiskulmalla, missä Kinnarinlahti tunkeutuu mantereeseen mainitaan hävitetyn peltoja tehtäessä suuri joukko »lapinkiukaita» sekä löydetyn monen-

¹⁾ A. M. Tallgren ja Anna-Lisa Lindelöf: Satakunnan pronssikausi, Suomen Muinaism.-Yhd. Aikak. XXVII, s. 172.

²⁾ Sama teos, s. 171.

³⁾ J. Lehtinen Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Muinaism.-Yhd. Aikak. VI, s. 130—131.

. Vert. myös edellisen teoksen s. 166 ja 194.

laisia esineitä, m.m. avaimen muotoinen esine ruskeasta kiiltävästä metallista.')

Kihniöllä Tarsian talossa ikivanhan aitan²⁾ seinustalla on syvennyksillä varustettu, noin kyynärän mittainen laakakivi. Kaiken todennäköisyyden mukaan on tämä pakanuuden aikuinen uhrikivi.

Tarsian talon vanha aitta.

Nerkoonkylässä olevan ikivanhan Hietasen talon entiseltä asuintontilta, Autiaho nimiseltä paikalta (noin kilometrin pääs-

¹⁾ Juho Torvelainen: Parkanon Kihniönperän asutus vaiheista. Suom. Museo VIII, s. 8—9. — Katso kartta s. 103.

²⁾ Aitan seinään on piirretty vuosiluku 1271. Alunperin on vuosiluku ollut merkittynä kirjainnumeroilla, mutta niistä ei enään saa selkoa. Ilman syömät» syvät uurteet kovassa honkapuussa todistavat kyllä aitan vuosisatoja kestäneestä iästä, mutta on aitta kumminkin epäilemättä myöhempää alkuperää kuin mainittu vuosiluku edellyttäisi.

sä talon nykyiseltä paikalta kaakkoon) kerrotaan myös löydetyn pari syvennyksillä varustettua kivilaattaa. Kertoja itse arveli niiden olleen tuon muinoin rikkaudestaan kuulun Hietasen talon tarunomaisten kupariporttien aluskiviä. Viitaten Tarsian uhrikiveen voinee kumminkin päätellä näiden mahdollisesti kuuluneen samaan luokkaan kuin tämäkin. — Tällaisia kivisyvennyksiä, joita tavataan paitsi Suomessa myös muissa Europan maissa — jopa Europan ulkopuolellakin, on Ruotsista tavattu kivilauden ja pronssikauden hautalöydöistä ja luullaan niiden käytön tämän vuoksi olleen yhteydessä vainajille suoritettujen uhrien kanssa. Ruotsissa tällaisia uhrikiviä mainitaan käytetyn jopa nykyaikoihin asti.¹⁾ Suomessa on uhrikiviä tavattu kaikkiaan parikymmentä kappaletta ja ovat ne nähtävästi kokonaisuudessaan esihistoriallista perua.²⁾ Ne ovat joko luontaisia kiviä tai sellaisia, joissa syvennykset ovat ihmiskäsin muovailtuja. Tarsian uhrikivi kuuluu tähän jälkimmäiseen ryhmään. Olen maininnut tämän rautakauden löytöjen joukossa, koska useimpain maamme uhrikivien arvellaan olevan peruisin tältä ajalta ja koska mitään suoranaista tietoa ei ole siitä, että niitä olisi ainakaan historiallisena aikana tehty.³⁾ Panemme muuten merkille sen seikan, että uhrikivi esiintyy juuri Kihniön perukoilla. Sinne on nimitäin suuntautunut asutusvirtaus Lempäälästä, kuten paikkakunnalla vielä elävät asutustarinat todistavat. Niinpä esim. juuri tuon ikivanhan Hietasen talon ensimmäisten asukkaiden sanotaan tulleen Lempäälästä. Tämä asutusvirtaus, joka sinne on nähtävästi tullut Kurun—Näsijärven reittiä,⁴⁾ on puolestaan välittö-

¹⁾ Oscar Almgren: Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden, s. 50.

²⁾ A. M. Tallgren: Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset, s. 66.

³⁾ Edellinen teos, s. 69.

⁴⁾ Vert. prof. V. Voionmaan tutkimusta: Näsijärven seutujen asutushistoriasta. Tamp. Hist. Seuran julkaisu. I. Tampere.

mästi yhteydessä sen seudun kanssa (Vanajan tienoilla), mistä on löydetty huomattava joukko uhrikiviä pieneltä alueelta, kuten selviää prof. A. M. Tallgrenin piirtämästä uhrikivien löytöpaikkoja esittävästä kartasta.¹⁾ — Pidetään todennäköisenä, että uhrikivet ovat läntisen kulttuurivirtauksen tuotteita, koska suomalais-ugrialaisten kansojen uskonnoissa ei tunneta piirteitä, jotka liittyisivät uhrikuoppiin.²⁾ Käytetty niitä kyllä on meidänkin maassamme uhrিতarkoituksiin. Niinpä on Räisälän uhrikiven juurella olevaan lokeroon ollut tapana uhrata lehmän ensimmäisen pihkamaito ja naisen maito — siis palvonta ollut yhteydessä hedelmällisyyskultin kanssa.³⁾ Tarsian talossa ei perintötieto ole säilyttänyt muistoa siitä, että kiveä olisi uhrিতarkoituksiin käytetty.

Parkanojärven itäpuolella Kellarikankaalla oleva »aarnihauta» voinee myös tässä yhteydessä tulla mainituksi. Tämän kiviröykkiön sanotaan olevan korkeahkolla louhikkoharjanteella noin puolen kilometrin päässä pienestä Karhujärvestä pohjoiseen. Kiviröykkiötä on keskeltä avattu noin parin metrin syvyyteen, mutta pohjaa ei kuulu sittenkään löydetyn, vaan pyöreistä kantokivistä tehty latomus näyttää yhä jatkuvan.⁴⁾

— Kun vielä mainitsemme pari Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvaa soikeata tuluskiveä, ei meillä ole tämän ajan löydöistä enempää kerrottavaa.

I jä i t ä ä n e p ä m ä ä r ä i s i s t ä k i v i r ö y k k i ö i s t ä o n j o muutamia tullut mainituksi. Teemme niistä tässä yhteydessä

¹⁾ A. M. Tallgren: Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset, s. 68.

²⁾ Edell. teos, s. 71.

³⁾ Edell. teos, s. 64 ja 66.

⁴⁾ Kertoja Arvid Lahtinen, n. 55 v., Parkano, Alaskylä. — Jonkun matkan päässä »aarnihaudasta» itä-koilliseen on nevan keskellä kallio, jota kutsutaan Kirkkokallioksi.

vielä lähemmin selkoa, vaikka monet niistä epäilemättä kuuluvatkin historialliseen aikaan.¹⁾

Alaskylässä Mustalahden talon maalla on kaksi hiiden kiuasta. Kerrotaan, että toisesta löydettiin aikoinaan »erittäin merkillinen kivipiippu», jonka molemmin puolin oli ihmisen kuvan muotoiset kaunistukset. Se on kuitenkin joutunut jo aikoja sitten hukkaan.²⁾

»Jättiläisen kiukaita» sanotaan olevan Sydänmaankylän Kortteusjärven itärannalla Talasniemessä, sekä sitä vastapäätä järven toisella rannalla n.k. »Möksän alan» kohdalla.³⁾ Mainitun Kortteusjärven pohjassa Salakosaari nimisellä paikalla sanotaan myös olevan noin 100 metrin mittainen, pari metriä leveä ja kyynärää korkea kiviraunio noin kyynärää syvässä vedenpinnan alla. Kansa sanoo tämän syntyneen siten, että jättiläiset ovat aikoneet tehdä tästä sillan järven toiselle puolelle.³⁾ Sydänmaankylässä, Mettomäen uudistilasta likimain kilometrin päässä lounaaseen on myös jonkinlainen »jättiläisen kiuas». Nytemmin on tehty maantie kivilatomuksen yli, mutta sen läpileikkausta näkee vielä usean metrin pituudelta maantien ojan kohdalla. Sydänmaankylän Kuusijärven itärannalla, Halmelan talon maalla, korkeahkolla louhikkomäellä on niinikään suurehko kivikumpu. Mainittu kivikumpu, joka näyttää kantokivistä tehdyttä, on leveydeltään noin 30 metriä. Kiviä näyttää ainakin keskikohdalla kumpua, mistä paikkakuntalaiset sitä ovat uteliaisuudessa avanneet, olevan noin parin

¹⁾ Vert. Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 150—1.

²⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäänöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaism.-Yhd. Aikak. VI, s. 131. — Edelliseen liittyy vielä huomautus samalla sivulla: »Samanlaisia kiukaita sanottiin olevan myöskin Linnan ja Kuusijärven kyläin maalla — Sydänmaan kylässä Taka viidan talon tiluksilla on »kivinen uuni», vaan ei siitäkään hajoitettaessa ole mitään löytty.»

³⁾ Tiedot mainitun järven rannalla olevan Kortteuden talon asukkailta.

kyynärän vahvuudelta. Kuopan pohjalta sanotaan löytyneen pahalta haisevaa sinelehtävää kuonaa.¹⁾ Kumpua ei ole tarkemmin tutkittu.

»Jättiläisten kiukaista» tahdotaan joskus eroittaa jyrkästi n.k. »lapinroukkiot».²⁾ Tätä eroa ei kumminkaan varsinainen kansa tunne, vaan käyttää vaihtoehtoisesti milloin mitäkin nimitystä.

Kuusijärven itärannalla Halmelan talon maalla oleva »jättiläisen kiuas».

Joku voi käyttää tällaisesta kiviroukkiosta nimitystä »jättiläisen kiuas», joku toinen voi kutsua sitä »hiiden kiukaaksi» tai »lapin-raunioksi». Tämä onkin luonnollista, koskapa kansa ei voi huomata roukkioissa mitään erikoisia tunnusmerkkejä, joista se voisi

¹⁾ Kertoja Taavetti Yli-Kuusijärvi, Parkano, Sydänmaankylä.

²⁾ Näin tekee esim. Castren, joka arvelee edellisten olevan ruotsalaisen asutuksen pystyttämiä, koskapa sellaiset rauniot ovat yleisiä Ruotsissakin ja koska niitä täällä löytyy etupäässä rannikolla. — Valvoja 1882, s. 376—377.

ne tuntea. Toisistaan varsin poikkeavia ovat tutkijainkin määritelmät mainituista asutusjäännöksistä.¹⁾ — D. Skogman, joka jo 1860 luvulla on kyseessä olevia seutuja tutkiskellut, mainitsee Parkanosta seuraavat »lapinrauniot»:²⁾

Laurikaisen talon maalla kaksi;

Lammin talon maalla kolme;

Viinikan talon maalla, Kairolammin järven rannalla kaksi;

Mustalahden talon maalla kaksi;

Pappilan talon maalla yksi;

Lehti järven talon maalla monta;

Kruunun metsällä, Kankarijärveltä virstan verran koilliseen yksi.

J. Torvelainen puolestaan mainitsee »lapinroukkiota» olevan Nerkoon järven rannalla Huutoniemessä ja Hellanniemessä, »josta vieläkin silloin tällöin sanotaan aarnitulia nähtävän», sekä Kihniöjärven pohjoisesta päin pistävän Lapinniemen kärjessä. Vatajan ja Kuivasen välisessä metsässä pitäisi niinikään olla lapinkiukaita ja niissä »häränsarvellisia» kultaa³⁾

Monet näistä »lapinraunio»-nimellä kulkevista kiviroykkyöistä ovat epäilemättä varsin myöhäisiltä ajoilta. Tähän tulokseen on tullut m.m. ruotsinmaalainen prof. Gustaf Retzius, joka jo kesällä v. 1873 kävi näitä tutkimassa yhdessä prof. Chr. Lovénin ja lääket. toht. Erik Nordensonin kanssa. Parkanon »lapinraunioita» koskevista tutkimuksistaan antaa hän seikkaperäisen kuvauksen Finska Kranier teoksessaan sivuilla 150—151. Tässä hän m.m. huomauttaa, mitenkä he matkallaan Suomessa kiinnit-

¹⁾ Vert. Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 150.

²⁾ D. Skogman: Kertomus matkoiltani Satakunnassa muistojuttuja ke-
räilemässä: Suomi, toinen jakso, 2, s. 155.

³⁾ Juho Torvelainen: Parkanon Kihniönperän asutusvaiheista, Suomen Museo VIII, s. 10. — Kihniönjärven Kinnarin lahden rannalla tavatut »lapinkiukaat», katso edellä, s. 105.

tivät huomiotaan kaikkiin tapaamiinsa muinaisjäännöksiin, ja erikoisesti juuri lapinraunioihin («lapprösenä»), ja kuinka heille monin paikoin oli ilmoitettu, että sellaisia piti löytyä Parkanon pitäjässä, — Tutkimuksistaan, joita he sitten täällä Lapinnevan alueella tekevät, hän kertoo seuraavasti: »Me löysimme täällä kivenheiton päässä toisistaan kaksi röykkiötä, joista toinen, jonka valokuvasimme, näytti epäilyttävämmältä, ja sentähden sen ensin tutkimme. Se oli muodostettu suurista ja pienistä mukulakivistä, joita oli epäjärjestyksessä heitelty noin kolmen metrin pituiseen, 2—3 metrin korkuiseen kasaan. Raivattuamme kivet pois löysimme niiden alta vain koskemattoman kangashiekkakerroksen ei mitään ihmisten jälkiä. Toisen kivröykkiön muodostivat pienehköt mukulakivet, ja se oli melkein neliskulmainen, kolme metriä pitkä, yhden metrin korkuinen. Tämä jälkimäinen röykkiö sijaitsi noin 100 m² suuruisen nelikulmaisen avonaisen paikan luoteiskulmassa, jota reunustivat maan pinnan tasalla olevat lahonneet hirret. — Heittelimme pois ylimmän mukulakivikerroksen ja kohtasimme syvemmällä röykkiössä kerroksen suurempia mukulakiviä, jotka ympäröivät suorakaiteen muotoista santaa ja maata täynnä olevaa kuoppaa. Tätä kuoppaa kaivettaessa löytyi muutamia puuhiiliä ja palaneita kiviä, mutta ei mitään muuta merkkiä ihmisten muinaisesta täälläolosta, ei mitään työkaluja tai muuta sellaista. Syvemmälle kaivettaessa kohtasimme, suunnilleen suurien kivien alimman pinnan tasalla koskemattoman kangashiekkakerroksen. Tässä oli meillä selvästi suomalaisen tuvan jätteitä, todennäköisesti pirtin, jonka alimmat seinähirret neliönä vielä olivat lahonneena maassa ja jonka nyt rappeutunut uuni röykkiö oli. Ensin mainittu röykkiö oli otaksuttavasti ollut saunan uuni, sillä saunahan on jokaisen suomalaisen asumuksen uskollinen seuralainen, tai saattoi olla myös riihen kiuas. Näiden

röykkiöiden synnystä ei perimätieto paikkakunnalla tiennyt kertoa mitään. Niitä kutsuttiin yleensä »lapinraunioiksi», mutta eräs mies tuntui olevan viisaampi ja sanoi, että ne ovat peräisin »ison vihan» ajoilta, jolloin monet olivat paenneet metsiin saadaakseen siellä elää turvassa, piiloutuen näihin erämaihin vihollisjoukkojen tieltä. Perimätieto ei kuitenkaan tietänyt kerrassaan mitään kertoa siitä, että täällä ennen olisi ollut pirttejä.»¹⁾—— Kielteiseen tulokseen johtivat myöskin muut pitäjässä tehdyt tutkimukset — jopa siinä määrin, että mainitut tutkijat tulivat siihen lopputulokseen, että mitkään tämänlaatuiset rauniot eivät voi olla lappalaisperuisia²⁾).

Ketkä kannattivat tuota esihistoriallista viljelystä — siitä ei tarkastelunalaisen paikkakunnan enempää kuin koko muun Suomenkaan suhteen ole toistaiseksi varmoja tietoja olemassa. »Venekirveskansan» (s.o. niiden, jotka käyttävät veneen muotoisia kivikirveitä) arvellaan kuuluneen indoeurooppalaiseen kansanrotuun. Tämän rodun muistomerkinä huomasimme Parkanostakin venekirveen kappaleen löydetyn. Mahdollisesti on esihistoriallisena aikana myös jo suomalais-ugrilaisia kansoja täällä liikuskellet. Niinpä arvellaan lappalaisten — eli sabmelaisten, kuten he itse itseään nimittivät — jo silloin täällä liikuskelleen.

III. MUINAISESTA LAPPALAISASUTUKSESTA.

Kaukana menneisyydessä alkaneeksi oletettu lappalaisasutus jatkuu nähtävästi Satakunnassa samoin kuin etelä-Savossa ja etelä-Hämeessäkin vielä kauas historialliseen aikaan saakka.³⁾ Poh-

¹⁾ Edellämainittu teos, s. 151.

²⁾ »För vår del blefvo vi därför fullt övertygade om, att detta slags rösen ingalunda härleda sig frågan lappfolket.»

³⁾ M. G. Schybergsson: Suomen Historia, I, s. 7. Vert. myös Yrjö Koskinen: Nuijasota, I s. 35.

jois-Satakunnassa ja lähemmin määritellen juuri tarkasteltavamme olevalla seudulla) se näyttää jatkuneen kauas uudelle ajalle asti.¹⁾

Kun varsinaiset suomalaiset heimot arvattavasti nuorimman pakanuuden aikana (vv. 1100—1300) alkavat pohjois-Satakuntaan tunkeutua, täytyy lappalaisten heikompana rotuna vetäytyä pois varsinaisten eräreittien varsilta. Osa nähtävästi pakeni vesistöjä myöten pohjoista kohti Suupohjaan, osa vetäytyi Sydänmaalle, joksi erästä kolkkaa entisen Ikaalisen alueella kutsutaan.²⁾ Tämä alue, joka on noin 4 penikulmaa kullekin taholle, sisälsi muinoin nykyisten Lapinnevan, Niininevan, Raivaluoman, Sydänmaan ja Vuori järven kylien alueet *P a r k a n o s t a*, Kovelahden Välikylän Ikaalisista, Jämijärven, Suurimaan, Sydänmaan, Kuusjoen, Tykköön ja Vihun kylät, koko Karvian pitäjän sekä Korvaluoman, Jämiänkeitaan ja Niinisalon kylät Kankaanpäässä.³⁾ Koko luonto laajoine nevoineen muistuttaa tällä alueella suuresti Lapin luontoa. Wilh. Carlsson käyttääkin alueesta nimitystä »Lapinmaa». Myös G. Retzius mainitsee erään seudun Sydänmaalla, missä hän oli lappalaisasutuksen jälkiä tutkimassa, muistuttavan suuressa määrin Lapin luontoa.⁴⁾ Täällä antoivat uudet tulokkaatkin — suomalaiset — lappalaisten nähtävästi rauhassa oleskella. Mitäpä he olisivat tehneetkään noilla silmäkantamatomiin ulottuvilla keidasseuduilla. He lienevät olleet tyytyväisiä, kun lappalaiset luovuttivat heille päävesireittien varret ja maksoivat kiltisti veroa väkevämmille naapureilleen. »Vasta sitte

¹⁾ Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, s. 60.

²⁾ Edelläm. teos, s. 34.

³⁾ Edelläm. teos, s. 35.

⁴⁾ — »verkligen ganska lapsk karakter». Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 150.

kuin Suomalaiset jo kauan aikaa olivat asuneet ja viljelleet Kaanpään jokien ja järvien ja Jämijärven ympäristöjä, alkoivat he astua kerrotun Sydänmaan saloja silmäilemään ja parempia paikkoja niistä niittymaiksensa anastamaan.»¹⁾ Kauan kestikin, ennenkuin kirkonkirjat alkavat osoittaa tällä seudulla asukkaita olevan. Merkilläpantavaa on, että esim. Kortteus mainitaan ensikerran kirkonkirjassa vasta v. 1751, Kirjanen v. 1764 ja Kuusijärvi vasta v. 1784²⁾ — vaikka perimätieto pitää esim. Kortteuden ja Kuusijärven taloja ikivanhoina. Niinpä esim. Yli-Kuusijärven vanhan savupirtin seinässä on vuosiluku 1529. Lienevätkö talojen varhaisemmat asukkaat siis olleet kirkonkirjoihin merkitsemättömiä lappalais-pakanoita.

Lappalaisten haltuun jäänyt Sydänmaa, josta suomalaiset eivät siis näytä välittäneen, sopii sitävastoin hyvin juuri ensinmainituille. Peurakeitaan nimi muistuttaa vielä siitä ajasta, jolloin villipeuralaumat vapaana näillä seuduilla liikuskelivat. Aivan pitkää aikaa ei ole vielä kulunutkaan siitä, kun viimeiset peurat täältä ammuttiin. Gustaf Retzius mainitsee peuroja olleen tällä keitaalla vielä n. 40 vuotta ennen hänen käyntiään siellä (mikä tapahtui v. 1873).³⁾ Eräs 92-vuotias vanhus mainitsee niinikään peuroja olleen seudulla (Alkian keitaalla) vielä hänen isänsä aikana.⁴⁾ Kuinka hyvin nämät Satakunnan ja Pohjanmaan raja-seudut yleensäkin peuranhoitoon soveltuivat, osoittaa se, että peuranhoidon kannattavaisuus näillä tienoin oli tullut aikoinaan myös-

¹⁾ Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, siv. 35.

²⁾ Edelläni, teos, siv. 60.

³⁾ »Att renar för icke längesedan — för ungefär 40 år sedan — funnits i denna trakt (mossens namn var peuronkeidas, renmossen) uppgafs med säkerhet af dess inbyggare.» Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 150.

— J. R. Aspelin mainitsee viimeisten peurain jotka vahingoittivat maanviljelijäin laihoja tulleen Ilmajoen sydänmailla ammutuksi Kaarle XII aikana. Suomi, Toinen jakso, 9, s. 226.

⁴⁾ Juha Salonen, Karvia.

kin kuningas Kaarle IX tietoon. Vuodelta 1607 on useita mainitun kuninkaan kirjeitä, joissa hän kehoittaa innokkaasti Pohjanmaan silloista voutia ynnä Korsholman peurankaitsijaa tiedustelemaan Ilmajoen erämaita (Ilmajoen raja ulottui ennen Hämeenkyrön entiseen rajaan Parkanon pohjoisosassa) ja asuttamaan niitä ruotsalaisilla, suomalaisilla ja erittäin lappalaisilla, jotka voisivat elättää itseään kaloilla ja peuroilla. »Vaen kun vouti myöhemmin ilmoitti, että erämaa jo suurimmaksi osaksi oli asutettu, missä pellon ja luhdanviljelys menestyi, moitti kuningas tuota tointa, arvellen, että kun tuossa erämaassa metsänpeuroja kyllä löytyi, niin peuranhoito siellä menestyisi. Sinne piti siis asetettaman Lappalaisia ynnä Suomalaisia, jotka Lappalaisilta oppisivat peuranhoitoa ja elättäisivät itseänsä metsänotuksilla, linnustamisella, kalalla ja peuroilla. Myöskin kruunun peuroja piti siellä pidettämän, joiden kaitsijat Lappalaiset saisivat jyväläkkeensä Korsholmasta. Maanviljelijät eivät saisi tuolla alalla nauttia ei metsän eikä vesien tuotteita, vaan ainoastaan peuranhoitajat, joille sen lisäksi annettiin 6 vuoden verovapaus».¹) Parkanon Kihniönperällä mainitaan myös tällainen porolaidun olleen. Tämä porolaidun on ollut laaja. Juho Torvelainen mainitsee sen rajan tulleen Kurun »kureelta» Nerkoonjärven pohjoispäitse Rajalammille, siitä Kihniönjärven pohjoispäitse länttä kohti, kulkien Kuivas järven luoteiskulmalta pitkin Kruununlukku-nimistä vedenjuoksua Karviaa kohden. »Kruunun porolaitumen vartijan» mainitaan asuneen nykyisen Peuramäki nimisen talon kohdalla olleessa mökissä.²) Kaarle IX:n mainittu toimenpide poronhoitajien asettamiseksi Ilmajoen erä-

¹) J. R. Aspelin: Kokoelmia muinaistutkimuksen alalta. Suomi, Toinen jakso, 9 osa, s. 225—226.

²) Juho Torvelainen: Parkanon Kihniönperän asutusvaiheista; Suomen Museo VIII, s. 9. — Peuramäentalo on Kihniönjärven pohjoispuolella.

maihiin olisi siis edellämainitun tiedon mukaan ulottunut entiseen Parkanon alueelle asti. Missä määrin nämät toimenpiteet menestyivät ja mikä osuus niihin lieenee ollut lappalaisilla, ei ole tiedossamme.

Kansan muistitieto Sydänmaalla näyttää vielä, joskin niukasti, kantautuvan lappalaisasutuksen aikoihin asti. Niinpä mainitsee eräs kertoja ¹⁾ l a p p a l a i s i l l a o l l e e n k o d a n Kortteusjärven rannalla ennenkuin muita asukkaita oli paikkakunnalle tullut. Hän mainitsee lappalaisten eläneen kalastuksella ja linnustamisella ja ollen noitia. Tämän Kortteusjärven, jonka rannoille olemme jo edellä esihistoriallisessa katsauksessa maininneet »jättiläisten» kiukaitaan ja siltojaan rakennelleen, sanotaan olleen aiemmin erittäin kalarikkaan järven. Kopalla sanovat nykyiset Kortteuden talon asukkaat sieltä ennen kaloja avannosta ammenetun, mutta nyt kun järvi on laskettu, ovat kalat hävinneet pois. Järven läheisyyteen on ollut sopiva tie Pohjankangasta myöten, järvi kun on tästä vain noin neljän kilometrin päässä. — Edellämainitusta Kortteusjärvestä noin viiden kilometrin päässä kaakkoon olevan Kuusijärven rantaman vanhasta asutuksesta on myös jo aikaisemmin ollut puhetta. Muistitieto kertoo, että tämän järven rannoilla on ennen ollut kaikenlaisia p y s t y k o t i a l a p p a l a i s m a l l i i n . Eräs kertoja ²⁾ sanoo vaarinsa, joka oli syntynyt n. 1800-luvun vaiheessa, maininneen järven rannalla olleen kotarakennuksia, vaikkakaan mainittu kertojan vaari ei ollut niitä enää itse nähnyt. Piirteitä, jotka viitannevat muinaiseen lappalaisasutukseen, on ehkä myös eräässä Karvian puolelta muistiinmerkitsemässämme tiedonannossa. Eräs kertoja mainitsee nimittäin »ensimäisen asukkaan» Karviaan tulleen suksilla (Ikaalisista päin) eväänään peuranlihaa ja aseinaan kivikirveet. »Peu-

¹⁾ Jooseppi Kallioharju, n. 70 v., Parkano, Sydänmaankylä.

²⁾ Nestori Ala-Kuusijärvi, n. 69 v., Parkano, Sydänmaankylä.

ranliha ja mettänroskat» olivatkin kertojan mukaan ensimmäisten asukkaiden tärkein ravinto. He asuivat hirsistä tehdyissä saunoissa, »joissa oli eriskummalliset nurkat» ja lattiana paljas maa. »Kiviriitta loukossa» teki uunin virkaa. »Kun lähdettiin matkaan, otettiin lihareisi kiviriitasta, jossa sitä oli kuorrutettu ja kälävätty senverran, että sitä sopi kantaa». »Tällainen eväs oli tarpeen, kun lähdettiin kranniin, sillä matka oli pitkä», huomauttaa kertoja edelleen.¹⁾

Aikain kuluessa ovat Sydänmaalle jääneet lappalaiset nähtävästi sulautuneet suomalaiseen väestöön. Muutamia Kortteusjärven tienoilla asuvia perheitä pitää kansa vieläkin »lappalaisina» Kuinka tunnettu tämä käsitys laajemmissakin piireissä on ollut, sitä todistaa eräs Retziuksen lausunto.²⁾ Mainittuaan nimittäin, että hän Suomeen tekemänsä matkan alussa oli useilta suomalaisilta asiantuntijoilta saanut tietää, että määrätyissä etelämpänä olevissa seuduissa vielä oli jälellä lappalaissukuja — hän jatkaa, että varmin seutu, missä näitä vielä voi tavata on Parkanon pitäjä Turun läänissä. Se tutkimus, jonka mainittu tutkija kyseessä olevalla Sydänmaalla sitten toimittaa, johtaa hänet kumminkin kielteiseen tulokseen. Hän mainitsee eräällä laajalla nevala, joka todella erittäin suuresti hänen mielestään muistuttaa Lapin luontoa, olleen tosin ryhmän asukkaita, jotka tapojensa ja ulkonäkönsä puolesta kylläkin näyttivät kovin primitiivisiltä, ollen arkoja, kuten lunnonlasten tapa on, mutta lappalaisia hän ei myönnä heidän olleen. Kuultuaan sitten seurakun

¹⁾ Kertoja Kaisa Virveli, n. 80 v., Karvia, Sarvelan kylä. Virvelin asukkaat ovat hyvin pienikokoista väkeä ja kansa pitää heitä lappalaissukuina. Kertojan pojat osasivat elävästi kuvata alkeellisia metsästys- ja kalastustapoja. — Lehmän sanoivat he muinoin suksista maksetun. — (Vert. Kalevala: »saukon maksoi sauvan varsi, sompa ruskean reposen»). — Liekö perheessä säilynyt perintönä joitain ikivanhoja lappalaismuistoja. — Suku siirtynyt Ikaalisista Karviaan.

²⁾ Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 149.

nan kirkkoherralta muutamista Kortteusjärven tienoilla asuvista torppariperheistä, että heidän lappalaisperäisyytensä tuskin lie-
nee epäiltävissä, lähtee Retzius tarkastamaan heitäkin. Hän mai-
nitsee tavanneensakin täällä yhden lappalaisena pidetyn henkilön,
mutta tulleen siihen käsitykseen, että tämä henkilö oli yhtä pal-
jon suomalainen ja hämäläinen kuin seudun muutkin asukkaat.
Mainitun miehen isän ja äidin mainitsee hän kerrotun olleen sa-
maa tyyppiä kuin pojankin. Sen luulon, että mainitut henkilöt
olisivat lappalaisia, olettaa hän johtuneen siitä, että nämät henki-
löt olivat pienikasvuisia ja köyhyyden ja nälän vuoksi saaneet
aran ja villiintyneen ulkomuodon.¹⁾ Kuten edellä esitetystä ku-
vauksesta selviää, on Retziuksen tutkimus, johon hän lausuntonsa
perustaa, ollut kumminkin kovin hätäisesti suoritettu käsittäen
esim. Kortteuden tienoilla vain yhden henkilön tarkastelun.
Tämän vuoksi ei Retziuksen toimittamalle tutkimukselle voitane
antaa sellaista todistusarvoa, että se kykenisi kumoamaan kansan
keskuudessa elävän käsityksen näiden seutujen asukkaiden lap-
palaisperäisyydestä. Vain tarkempi antropologinen tutkimus voi-
nee tämän kysymyksen lopullisesti ratkaista. Pian olisi tämä
tutkimustyö suoritettava — jos mieli asiaan selvyyttä saada —
sillä ne muutamat perheet, joita vielä lappalaisperäisinä pidetään,
voivat hajautua teille tietämättömille, tai jälkipolvet seuraavista
avioliitoista toista sukuheimoa olevien kanssa menettää alkupe-
räiset rotuominaisuutensa.²⁾

¹⁾ Edelläni, teos, s. 150.

²⁾ Vertauksen vuoksi mainittakoon, että Kuhmoisissa, Harmois-
ten kylässä, Kuokansyrjän pientilalla mainitaan myös olevan vielä sel-
västi lappalaistyyppistä väkeä. Maist. Yrjö Hukkisen antama tieto.

Vert. myös Kustaa Vaasan kirjettä vuodelta 1550, jossa huomautetaan,
että Jämsän pitäjän asukkaat valittavat Pohjanmaan lappalaisten (»Norr-
bottens lappar») ja savolaisten talonpoikain aiheuttavan heille ikävyyksiä.
Tämä osoittaa, että lappalaisia vielä uuden ajan alussa Hämeessäkin liikus-
keli. (Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 149).

Muistot lappalaisista elävät kansan keskuudessa vielä myös kaikenlaisissa tarinoissa ja uskomuksissa. Eräs laajalle Pohjois-Satakuntaan levinnyt uskomus on se, että lappalaiset vievät noituuksensa avulla linnut pohjoisille asumasijoilleen. Kerran tapasivat metsästäjät suuren lintuparven, jossa yksi linnuista näytti olevan muita suurempi. Ammuttuaan monta kertaa turhaan otti yksi joukosta hopeaa ja veisteli siitä lastuja pyssynpiippuun. Sen jälkeen hän asetti pyssyyn kuulan, jonka sisällä oli ohranjyvä. Kun mies nyt ampui, putosi otus maahan, mutta muuttuneena miehen raadoksi. Silloin miehet huomasivat, että otus, jonka he lintuparvessa olivat tavanneet, olikin ollut lappalainen, vaikka linnun »hahmossa». Lappalainen oli ollut kokoamassa lintuja viedäkseen ne pohjoiseen.¹⁾ Karvian puolella Tuulen kylässä Suomijärven rannalla oli niinikään ollut lintuparvi. Metsässä oli ollut hyvin pieni äijä, joka lähti lentämään ja vei linnut mukanaan. »Se oli se lapin äijä», mainitsi kertoja.²⁾ Eräs henkilö oli niinikään nähnyt, kuinka »lintutropi» oli ollut matkalla pohjoista kohden. Paljon oli ollut teeriä ja joukossa myös »pieni äijäkräksy», joka oli ollut puunoksalla lintuja ajamassa.³⁾ — Erikoisesti pantiin tässä suhteessa merkille Pertunpäivä, metsästäjään merkkipäivä. Jos tuuli sinä päivänä kävi pohjoista kohden, oli se merkinä siitä, että lappalainen vei linnut.

Paitsi lintuja, luultiin lappalaisten vievän myös heiniä pohjoilaan — ja näitä tuulispäässä. Kun kesällä oltiin heinänteossa ja huomattiin tuulen »pölyyttävän» heiniä, arveltiin siinä olevan lappalaisen heiniä kokoamassa. Senvuoksi heitettiin jollakin teräaseella, kuten puukolla tai kirveellä, tällaiseen kohtaan. Eräs mies oli kerran heittänyt puukkonsa mainitussa tarkoituksessa

¹⁾ Kertoja Ivar Alanen, n. 68 v., Parkano, Alaskylä.

²⁾ Juha Salonen, n. 92 v., Karvia.

³⁾ Kertoja Jooseppi Kallioharju, Parkano, Sydänmaankylä.

tällaiseen tuulispäähän. Jonkun ajan kuluttua lähti hänen isänsä, eräs talonisäntä, Lappiin noitien tykö. Kun hänet täällä pantiin aterialle, tunsu hän poikansa puukon noidan pöydällä. Kun isäntä tällöin tiedusteli, kuinka se siihen oli joutunut, vastasi lappalainen: »sinun poikasi sen heitti minun reiteeni, kun minä siellä kävin.» — Oli paraillaan jouluaatto. Isäntä sanoi lappalaiselle: »nyt on jouluaatto ja kotona mennään vihtomaan, tarvitsisi olla kotona. »Lappalainen vastasi:» jos annat minulle sen mustan sonnin, joka on siellä navetan ovipielessä, niin minä vien sinut sinne.» Kun palkkiosta oli sovittu, tiedusteli lappalainen, tahtooko isäntä kiittää kotiin niin nopeasti kuin ajatus, vaiko niinkuin koirasteeri. Isäntä tahtoi kulkea kuin ajatus, ja niin lähdettiin matkalle. Matkalla »lullu» vähän »kravahti» kolmeen kirkontorniin, mutta onnellisesti ja ajoissa tultiin perille. Sonni, joka oli sovittu kyytipalkaksi, päästettiin irti navetan ovipielestä, eikä isäntä sitä sen enempää nähnyt. Sonni vain kerran »mörähti» mennessään.¹⁾ Tämä tarina on yleisesti tunnettu Satakunnassa ja sitä kerrotaan monin muunnoksina — jotkut mainitsevat vielä talonkin, jonka isäntä muka tällä Lapin matkalla oli ollut. Tarinan on tuntenut myös jo A. Warelius, joka paikallistuttaa sen jonkun verran muunnetussa muodossa Kokemäenjokilaaksoon.²⁾

Muinaiseen lappalaisasutukseen arvellaan myös lappi-liitteisten paikannimien viittaavan. — On kyllä esiintynyt muutamia tutkijoita, kuten ruotsalainen G. v. Düben, jotka pitävät todennäköisenä, että useimmat suomalaiset lappi-liitteiset sanat eivät ole missään yhteydessä lappalaisten kanssa — väittäen että lappi sana merkitsisi vain samaa kuin lopp i s. o. jotakin äärimmäis-

¹⁾ Kertoja Ivar Alanen, n. 68 v., Parkano, Alaskylä.

²⁾ A. Warelius: Bidrag tili Finlands kändedom i ethnografiskt afseende, s. 60.

tä paikallisessa merkinnössä.¹⁾ — Merkinnön lappalaiset = loppilaiset on omaksunut myös esim. A. Warel²⁾ vetämättä siitä kumminkaan samaa johtopäätöstä kuin G. v. Düben, jonka esittämän käsityksen näyttää myös Gustaf Retzius omaksuneen.³⁾ Tarkastettavanamme olevalla alueella on lappi-liitteisiä paikannimiä: Lapinniemi Kihniö järven pohjoisrannalla, Lapinniemi Nerkoonjärven pohjoisrannalla ja Lapinneva sammannimisessä kylässä. Muista paikannimistä ansainnee tässä yhteydessä tulla mainituksi: Hiittan joki Kihniöllä Tarsian lähellä (Hiidda=:lappalaisten jumala),⁴⁾ Luppalammi⁵⁾ Nerkoonkylässä, Kotamäki Kortteusjärven lähettyvillä, Kotajärvi sydänmaalla, Jäkälmäki Vähä-Kivijärven rannalla, Petronhuhta eräässä kohden kruununmaalla ja Munkkimäki Kortteusjärven itärannalla. Viimeksimainitun nimen suhteen tahdomme viitata A. Wareliuksen ja J. R. Aspelinin munkkinimeä koskeviin tiedonantoihin. »Munkkilaiset och Paavilaiset (Påfvefolk, katoliker) hafva i reformationstiden i folkets tanke sjunkit tili likhet med Pakanats (hedningar) och halfonda väsenden, tili hvilka man i sydligare trakter också räknar Lappalaiset; och alla dessa förvexlas vanlingen sinsemellan», kertoo A. Warel⁶⁾ Panemme edelleen merkille myös sen seikan, että Jämsässä kutsutaan lapinraunioita nimellä »Munkkilaiden muurit»,⁷⁾ ja Keuruulla A. Indreniuksen maininnan: »Om det folk

¹⁾ Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 149.

²⁾ A. Warel²⁾: Bidr. tili Finlands kännedom, Suomi 1847, s. 56.

³⁾ Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 148—149.

⁴⁾ A. M. Castren, Nordiska resor och forskningar, Bd I, s. 114.

⁵⁾ Nimi soveltuukin hyvin metsästäjä- ja kalastajalappalaisten antamaksi, sillä lapinkielinen luppä. lubma, luma merkitsee lintu- ja kalaparvea. J. A. Friis: Ordbog over det tappiske sprog, s. 407, 399.

⁶⁾ A. Warel²⁾: Bidr. tili Finlands kännedom, s. 51. aliviitta.

⁷⁾ Edell. teos, s. 51.

som här bott innan några hemman blifvit uppodlade, hafva Keuru-boerna nog oredig kunskap nu förtiden. De kalla dem Lappalaiset och Munkkilaiset.»¹⁾ — »Töysässä puhuttiin», mainitsee J. R. Aspelin, »pienistä Muukilaistervahau-doista»,²⁾ ja edelleen: »Töysän puolella puhutaan Muukilaisten nimellä jostakin kansasta». Tähän lisää J. R. Aspelin muistutuksen: »Luultavasti on tuo nimi muodostelma tavallisemmasta Munkkilaisnimestä, joka esim. tavataan Jämsässä.»³⁾ Kun munkkilaiset ja lappalaiset siis näkyy rinnastettavan⁴⁾, voivat edellämainitut Töysän pienet tervahaudat Tohnin seuduilla olla lappalaisperuisia ja samoin Munkkimäki Kortteusjärven rannalla Parkanossa olla muistona nimestä, jolla suomalaiset sillä mäellä asuvia lappalais-pakanoita ovat ehkä joskus nimittäneet. Merkillepantavaa on nimittäin, että tämä Munkkimäki esiintyy juuri sen talon — Kortteuden — alueella, jossa kansa vieläkin mainitsee lappalaisrotuista väkeä asuvan, kuten aiemmin jo olemme esittäneet.

Tarkastelun alaisen seudun lappalaisasutuksen valaisemiseksi ansainnee myös eräs Karvian puoleista lappalaisasutusta koskeva tiedonanto tässä tulla mainituksi. »Karviassa», mainitsee J. Leh-tinen, »tarkasteli M. A. Castren useampia kiviraunioita, joita löytyi Lapinlakso nimisen nevan pienissä saarissa. Niitä sanottiin milloin Hiitten kiukaiksi, milloin Lapinraunioiksi. Siellä myöskin puhuttiin roukkiosta, jossa sanottiin olevan selviä seinän

1) A. Indrenius: Anmärkningar om Keuru Sockens for dna och närvarande tillstånd. A. Wareliuksen lainaus tästä: Bidr. tili Finlands kändedom, s. 55.

2) J. R. Aspelin: Kokoilemia Muinaistutkinnon alalta. I: Etelä-Pohjanmaalta. Suomi, Toinen jakso, 9 osa, s. 177.

3) Edell. teos, sivu 178. — Huom. myös samalla sivulla maininta muukilaisten rajamerkeistä, jotka käyvät erään peuranhauta-harjanteen poikki.

4) Vert. myös A. M. Tallgren: Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset, s. 105, missä puhutaan Kaukolan Muukinsillasta ja Taipalsaaren Munkkilaisten rivistä lapinpatojen toisintoniminä.

jälkiä; siinä oli Tuorin¹⁾) kuvaa säilytetty ja palveltu. Sen likellä oli Tuorila niminen talo.»²⁾) Mahdotonta ei liene ajatella, että tässä olisi viittaus lappalaisten »seita»-jumalankuvaan.

Lappalais-asutuksen muistoista puhuessamme tahdomme lopuksi vielä viitata erääseen pohjois-Parkanosta tehtyyn löytöön. Matkuslammin rannalla olleen vanhan kalamajan alta mainitaan nimittäin löytyneen »ahkionrauska». Tekisi mieleni kuvitella, että tämä lappalaisille ominainen kulkuneuvo on aikoinaan kuullut jollekin tämän häviämässä olevan rodun viimeiselle edustajalle »Satakunnan Lapissa».

IV. HIISISTÄ.

Syrjäisen saloseudun asukkaalle ei metsä vieläkään ole kuollut korpi, jossa ainoastaan metsän riistaa — ja sitäkin yhä harvenevassa määrässä — asustaisi. Kansan mielikuvitus elävöittää sen vielä tänäkin päivänä samoilla olennoilla kuin vuosisatoja sitten. Ketterä viheriähameinen, valkopuseroinen ja keltakiharainen metsänpiika³⁾) nähdään vieläkin silloin tällöin erämaan polkuja taivaltamassa ja kansan lapsi jättää vieläkin nuotiotulensa sammuttamatta, jotta tämä hänen suosikkinsa ja hoivaajansa eksymyksen sattuessa pääsisi sen ääreen lämmittelemään. Vielä voi yksinäinen matkamies havaita noidannuolien kuin palavien päreiden suhahtelevan ohitseen yön pimeydessä tai nähdä sinertävien aarnitulien palavan kätkeytyjen aarteiden yllä. Vielä matkii kielevä liekkiö — kammoa herättävä paholaislintu — metsämiesten pu-

¹⁾ Tuori-nimi on ilmeisesti asetettava yhteyteen skandinavisen Tor-nimen kanssa.

²⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suomen Muinaism.-Yhd. Aikak., VI, s. 133. — Lauseparret: »Puhetta tulee kuin lapin kapasta», »Kiroo kuin lappalainen», ansainnevat myös tulla mainituiksi.

³⁾ Näin puetun »metsänpiian» kertoo eräs henkilö seudulla tavanneensa.

heitä ja puhaltaa sammuksiin heidän nuotiotuliaan. Vielä voi yksinäisen metsälammin vesi joutua kuohuksiin järven haltioitten taistelusta, kun kodittomaksi jäänyt kuivatun järven haltia pyrkii toisen haltian alueelle — tyyntyäkseen taas entiseen rauhaansa sen jälkeen kun vedenhaltiat ovat riitansa sopineet ja järven alueen kahteen haltiapiiriin jakaneet. Vielä kulkee »para» kateen ihmisen jäljessä, hyppelee »mustan tervaleilin» muodossa kotiin palaavien lehmäin utareissa — tai käy mustan rakkikoiran hahmossa naapurin navetassa varkaissa tuoden saaliinsa oman emäntänsä maitoastiaan. Eivät myöskään hiidet enempää kuin heidän toverinsa jättiläisetkään ole vielä kuolleet; — ne ovat vain siirtyneet melskeisistä asutuskeskuksista siintävien salojen autoreiseen rauhaan. Siellä ne vielä elävät varsin vereksissä voimissa — kuten seuraavista, viime kesänä muistiin merkitsemistäni tarinoista selvinnee.

»Hiiden väen» tapaamme pohjois-Satakunnan tarinoissa useimmiten matkustamassa. Matkustaminen tapahtuu moninaisilla tavoilla, mutta yhteistä näyttää olevan aina se, että se tapahtuu kili-sevien kulkusien, »hilinän», soiton, tai muun melun keralla.

— Eräs mies tuli kerran yösydännä myllystä. Hän kuuli merkillisen äänen. Oli kuin satoja pieniä kulkusia olisi soinnut, mutta mitään ei näkynyt. Viima vain kävi, kun joukko ajoi ohi. Mies väistyi sivutielle ja antoi »hiilen väen» mennä ohi. — Hän arveli nimittäin, että hänet olisi hilvattu, jos hän olisi mennyt eteenpäin.¹⁾ — Muuan mies kohtasi kerran jouluyönä Valkealla keitaalla naisen, joka ajoi mustalla, suurella hevosella. Monet kulkuset soivat, kun hatulla varustettu »krollapäänainen» ajoi ohi. Kun mies katsoi taakseen, ei vastaantulijaa enää näkynyt; — »oli kai hiilen väkee», arveli kertoja.¹⁾ Eräänä kuutamo-iltana joulun

¹⁾ Kertoja Jooseppi Kallioharju, n. 72 v., Parkano.

aikaan näki muuan talon väki Sydänmaalla »hiilen väen» tulevan Lahoon talosta päin ja kulkevan Kuusi järven yli luoteeseen Kirjasjärveä kohden. Pääton, musta hevonen veti »mustalaiskuorman» tapaista joukkiota. Tiukuja oli paljon ja reestä kuului kuin pienten koirain haukuntaa.¹⁾ — Käenkoskella sijainneen vanhan jalkamyllyn mylläri oli nähnyt kuinka »hiilen väki» ajoi päättömällä hevosella tiukujen helistessä, pienten koirain haukuessa ja kuskipenkillä istuvan miehen viulua soitellessa koskeen — sinne kadoten. — Mylläriä ei hilvattu vaikka katselikin kulkuetta.²⁾ — Erään kerran tuli hiiden väkeä Kuivasjärvellä kirkkovenettä vastaan. Hiiden väki ajoi harmaalla hevosella sumussa olevaa selkää myöten — mutta sumu halkesi kahtia hiiden väen tullessa. Perämies (Kuivaston Mikko) ei puhunut soutamassa oleville naisille mitään hiiden väen tulosta, suuntasi vain veneen suoraa hevosta kohden. Tämän täytyikin väistyä, mutta niin läheltä sivuuttaminen tapahtui, että aivot ottivat hiiden väen kulkueseen.³⁾ Kesällä ajoi hiiden väki kumminkin tavallisesti ratsain omia polkujaan myöten.⁴⁾ Näille »hiilen väen poluille» ei saanut tehdä valkeata, sillä siitä eivät hiidet pitäneet. Tätä sääntöä oli kuitenkin vaikeata noudattaa kun, kuten eräs kertoja huomauttaa,⁵⁾ »hiilen väen polut olivat niin samantapaiset kuin karjanpolutkin». Eräs mies oli kerran hakemassa hevostaan Kovesjärven takamaalla olevalta kankaalta. Hän teki karjapolulle valkean, mutta ei siunannut valkeataan (valkea piti nimittäin aina siunata — muutoin se voi muuttua »vihanvalkeaksi»). Tuli sitten eräs mies ja sanoi: »siivoa pois valkeasi, hääväki tulee». Mies ei kumminkaan ollut tästä millänsäkään, lämmitteli vain valkeallaan. Hetkisen ku-

¹⁾ Kertoja Nestori Ala-Kuusijärvi, n. 69 v., Parkano, Sydänmaankylä.

²⁾ Kertoja edelläm. Nestori Ala-Kuusijärvi.

³⁾ Kertoja Antti Laitila, n. 90 v., Parkano. Kuivasjärvenkylä.

⁴⁾ Eräs kertoja mainitsi hiiden väen kulkevan kiukaitaan myöten.

⁵⁾ Kertoja J. Lehtimäki, Parkano, Sydänmaankylä.

luttua tuli toinen mies. Tämä hävitti pois valkean ja lakaisi vielä puhtaaksi tilankin, missä valkea oli ollut, mennen sitten menojaan niinkuin edellinenkin. Mies katsoi nyt parhaaksi väistyä sivuun. — Hetkisen kuluttua alkaa hiiden hääväki lähestyä. Toiset seurueesta ajavat hevosilla, toiset muilla eläimillä. On kova hilinä ja viulut soivat. Ensimmäisenä kulkueessa tulee eräs henkilö hevosella ratsastaen. Toisena saapuvat sulhanen ja morsian ja sitten pitkä saattojoukkue. Viimeisenä jonossa ratsastaa eräs herra huonolla »pukkikaakilla». Tämän nähdessään alkaa hevosenhakijamiestä naurattaa ja hän virkkaa: »huono hevonen herralla». Huomautukseen vastaan hiisiherra vain: »jällestä jouduin jakoon,» s.o. viimeisenä jouduin ratsujaolle.¹⁾ — Erästä talosta oli piika hukkunut metsään ollen viikon päivät poissa. Palattuaan sanoi hän olleensa »hiilen väen luona» ja asuneensa juurakon kolossa. Siellä oli ollut hyvä olla. Ruokaa oli ollut kylliksi eikä viluakaan ollut tarvinnut kärsiä. Ilmassa oli häntä viety, mutta viejästä hän ei tietänyt. Lopulta oli hänet päästetty ilman muuta vapaaksi.²⁾ — Erään talon isäntä oli kerran ollut »metton kiimassa» ja mennyt tällöin nukkumaan nuotion ääreen. Silloin oli hän nähnyt »hiilen väen» tulevan »aika helinällä» nuotiolle lämmittelemään. Hiidet olivat olleet mustiin pukuihin puettuina — yhtä lukuunottamatta, joka oli ollut harmaissa vaatteissa. Mustavaatteiset olisivat tehneet pahaa nukkuvalle — mies oli nimittäin teeskennellyt olevansa nukuksissa, mutta harmaavaatteinen oli sanonut, ettei saa tehdä »nukun pahaa» (=nukkuneelle pahaa), eivätkä nämä sitten olleet tehneekään.³⁾

Yleensä eivät hiidet kumminkaan käyttäydy näin tuttavalliseen tapaan. Useimmiten he saavat kaikenlaista pahaa aikaan.

¹⁾ Kertoja Juha Lehtimäki, Parkano, Sydänmaankylä.

²⁾ Kertoja Aleksius Tanhuanpää, n. 84 v. Syntyisin Virroilta; tarina sijoitetaan myös sinne.

³⁾ Kertoja Lettolammin talon vanha isäntä, Siikainen.

He »hilvaavat» ihmisiä, heittävät heitä tienoolta toiselle ja kulettavat heidän eläimiään. — Eräs isäntä lähti kerran jouluaattoaamuna heiniä hakemaan. Häntä vastaan ajoi hiisi päättömällä hevosella. Isäntä suisti hevostaan oikealle, mutta hiisi suisti myös samalle puolelle ja silloin isännän käsi hilvaantui ja pysyi hilvattuna.¹⁾ — Hilvaaminen arveltiin erikoisesti tapahtuvan silloin, jos asianomainen ei väistynyt pois hiisien tieltä, tai jos hän katsoi heitä äkkiä olkansa takaa, milloin arveli heidän tulevan takapäin. Jos kääntyi tällöin vain rauhallisesti koko ruumiin kera ympäri, silloin ei — erään kertojan mukaan — hiisi hilvannut. (Tässä nähtävästi kyseessä suorastaan lääketieteellinen seikka. — »Hilvaantuminen» = halvaantuminen ei tapahtunut kun ei äkillisesti säikähtynyt!). »Kohtausten» arveltiin myös olevan hiiden väen työtä. Siksi eräissä kohtausten sanoissa lausutaankin:

»Jeesus Kristus kohdeltiin
Pyhän kirkon kynnyksellä,
Jossa hiisi hiivattiin
ja pahat pannattiin» j.n.e.²⁾

Eräs emäntä heitettiin kerran Kosken myllyltä Vanhan Kuusijärven maalta Yli-Kirjasen luhdin taakse peilaile. Jalat olivat ottaneet puiden latvoihin. Arveltiin hiiden väen hänet heittäneen.³⁾ — Kihniön Kankarilla vei hiisi erään miehen Kokon sydänmaahan. Aidan selkääkin mentiin matkalla, jottei jälkiä olisi näkynyt. Komea herra oli viejä muodoltaan ollut. Perille Kokon sydänmaahan tultua oli mies pantu ruualle. Tarjoilijana oli ollut mettänpää, joka oli lyönyt karhun reiden miehen eteen ruuaksi, »niin että kömähti.» Mies ilmaantui takaisin vasta sitten,

¹⁾ Kertoja Nestori Ala-Kusijärvi, Parkano, Sydänmaankylä.

²⁾ Sanat kertonut Severiina Sarvikallio, n. 74 v., Parkano, Sydänmaankylä.

³⁾ Kertoja Maria Yliniemi, n. 54 v., Parkano, Sydänmaankylä,

kun häntä oli kirkossa kuulutettu.¹⁾ — Jos jokin kotieläin ei saapunut metsästä kotiin, arveltiin sen joutuneen »hiilen kätköön» —näin varsinkin, jos sitä ei kolmen päivän kuluessa alkanut kotiin kuulua.²⁾ Eläimen palauttamiseksi »hiilen kätköstä» koetettiin useita keinoja. Elävän hopean avulla koetettiin saada selville eläimen olinpaikka. Jos se ei itselle onnistunut, mentiin tietäjän luo. Myös koetettiin sitä keinoa, että pantiin pata kumolleen kadonneen eläimen pilttuuseen navettaan ja eläimen peräimet pistettiin tämän padan alle.³⁾ Tai käännettiin eläimen jäljet pilttuussa lapion avulla takaisinpäin.⁴⁾

Pahaa saavat hiidet aikaan myös »ilmanväes» kulkiessaan. Myrskytuulta, joka hävittää rakennuksia, vie katon j.n.e. kutsutaan »hiilen kulmiksi».⁵⁾ »Hiiden ilma» merkinnössä myrskyinen, paha ilma, näyttää muuten olevan laajemmallakin alueella tunnettu. Tässä merkinnössä mainitsee sen esim. Wilh. Carlsson kertomuksessaan Pirkkalan pitäjästä.⁶⁾

Hiiden väen saa paha ihminen liikkeelle,⁷⁾ ja hiidet kulkevat varsinkin sellaisissa paikoissa, missä pidetään huonoa elämää. Senvuoksi lausuttiin ennen erään kertojan mukaan lapsillekin, milloin he eivät tahtoneen lakata telmimästä: »oletteko hiljaa, taikka tulee hiilen väkee!»⁸⁾

On kumminkin sellaisiakin alueita, joille hiisi ei voi päästä. Hiisi ei voi mennä siunatulle pellolle. Tätä kuvaa tarina Karkun kirkon kalkin varastamisesta. — Erään kerran varastettiin Karkun kirkon kalkki. Eräs noitavaimo tiesi, että jättiläiset — kertoja identifioi jättiläiset ja hiidet — olivat sen vieneet ja päätti,

¹⁾ Kertoja N. Asumaniemi, Kihniö, Kankarinkylä.

²⁾ Kertoja Ville Tarsia, n. 54 v., Kihniö.

³⁾ Kertoja Nikodeemus Asumaniemi, n. 70 v., Kihniö.

⁴⁾ Kertoja Ville Tarsia, Kihniö.

⁵⁾ Kertoja N. Asumaniemi, Kihniö, Kankarinkylä.

⁶⁾ Vilh. Carlsson: Kertomus Pirkkalan pitäjästä, s. 5.

⁷⁾ Kertoja I. Uotila, Parkano.

⁸⁾ Kertoja Severiina Sarvikallio, Parkano, Sydänmaankylä.

senvuoksi lähteä hakemaan sitä takaisin. Noita meni eräälle kaliovuorelle, jossa hän tiesi jättiläisten asuvan. Nähtyään jättiläiset pyysi hän eräältä jättiläiseukolta juotavaa. Tämä toikin hänelle juotavaa eräällä kirkon kalkilla, mutta kun se ei ollut hänen etsimänsä Karkun kirkon kalkki, kieltäytyi hän siitä juomasta. Jättiläiseukko tarjosi juotavaa eräällä toisella kalkilla, mutta noitavaimo ei juonut siitäkään. Kolmannella kerralla tarjosi jättiläiseukko juotavaa Karkun kirkon kalkilla. Noitavaimo tarttui nyt tähän ja lähti sen kera juoksemaan matkoihinsa — jättiläiseukon seurattessa perässä. Juostessaan kuuli noitavaimo ilmastahuudon: »juokse kynnetylle!» (s.o. siunatulle alueelle, sillä pelto piti aina siunattaman). Noita juoksi sinne, ja kun jättiläinen ei voinut mennä siunatulle alueelle, oli kalkki turvassa. Noitavaimo toimitti sen sitten Karkun kirkkoon takaisin saaden palkinnon teostaan.¹⁾

Koska siis hiidet esiintyivät pahuuden palveluksessa, oli parasta manata heidät pois ihmisten ilmoilta. Eräässä loitsussa käsketäänkin »hiisi poika hiitukainen» — »häpiä hyvien miesten» — lähtemään tiehensä »ristityitä rikkomasta, kastetuista kaatamasta» seuraavin lennokkain säkein:

Ota hiien hienot sukset,
lemmon leppäset sivakat,
jollas hiihdät hiien maita,
lemmon maita löyhyttelet.
Juokse portimon jalalla,
mene kärpän kämmenillä
huutaen helvetin tuleen,
parkuen pahalle maalle.

¹⁾ Kertoja J. Lehtimäki, Parkano, Sydänmaankylä.

Siellä itkeepi isäs',
valittaapi vanhempasi.¹⁾ —

Näennäisesti ovat nämä tarinat nykyajan tuotteita. Esittäessään näitä mainitsevat nimittäin kertojat tavallisesti myös tarkalleen henkilön, jota tapaus koskee. Sellaisia ne eivät kumminkaan epäilemättä ole. Jos riisumme pois nimet ja jotkut muut satunnaiset piirteet, jää jalelle ikivanhoja uskomuksia. Kerrotut tapaukset on nimittäin voitu laatia kokoon hyvinkin vanhoilta ajoilta polveutuvien esikuvien mukaan ja ne voivat siis sisältää hyvän annoksen ikivanhaa hiisiuskon ydintä puettuna vain nykyaikaiseen asuun.

Keitä ovat nämät hiidet, joista kansa vieläkin näin elävästi tarinoi? Ne monet kiinteät jäännökset, jotka näiden tarinoiden ohella kannattavat heidän muistoaan, näyttävät antavan aihetta arveluun, että hiisiä on ehkä pidettävä seudun entisinä asukkaina — vaikka ne myöhemmin kansan mielikuvituksessa ovatkin muutuneet varsin sekavapiirteisiksi taruolennoiksi. Käydessämme tarkastelemaan »hiiden väkeä» tästä näkökulmasta täytynee kyllä erään tutkijan keralla tunnustaa, että hiisistä, jättiläisistä ja heidän asunnoistaan puhuminen on »sumuihin menemistä». Epävarmalla pohjalla liikkumisen ei kumminkaan tarvitse lainkaan merkitä sitä, että liikkuu kokonaan väärällä alueella. — Wilh. Carlsson, tutkija, jonka sanoja edellä lainaamamme sanat »sumuihin menemistä» ovat, lausuu omana vakaumuksenaan, että hiidet ja jättiläiset joka tapauksessa kannattavat muistoa jostakin täällä ennen eläneestä kansasta. »Mutta vaikei historiamme», lausuu hän, »vielä ole vakaisesti niiden jälille päässyt, emme kuitenkaan voi vallan ylenkatsoa näitä satuja, koska muutamat näiden nimeä

¹⁾ Kts. tämän kirjan s. 199.

kantavaiset paikat täälläkin viittailevat siihen arveluun, että ennen Lappalaisten vissisti tiedettyä oleskelua täällä, joku voimallinen ehkä harvalukuinen kansa olisi Suomen avaria saloja asunut. Tällä taruihin perustetulla arvelulla on sija historiassamme, siksi kun se joko perättömänä poistetaan sen palstoista tahi aikain kuluessa ehtii historialliseksi tosineeksi vakaantua. — — Se ei suinkaan estä niiden olleen tavallisia ihmisiä, että Suomalaisten taika-uskoiset ja satumieliset aivot ovat kuvailleet niitä »paholaisiksi» ja »piruiksi», nähdessään niiden voimallisia töitä monissa suurissa jäännöksissä.»¹⁾ — Tunnettu arkeologimme J. R. Aspelin eroittaa erikoisen asutuskauden, jota hän kutsuu »jättiläiskaudeksi» ja jonka hän sijoittaa rautakauden ensimmäiseksi jaksoksi.²⁾ A. Warelius pitää niinkään hiisiä maan entisinä asukkaina³⁾.

Että kansa itse pitää hiisiä maan entisinä asukkaina, siihen viittaavat m.m. tarinat hiisien rajariidoista. Pirkkalan ja Hämeenkyrön pitäjän rajan kertoo kansa saaneen alkunsa kahden jättiläisen (Hiiden) välisestä sopimuksesta. — »Tästä, näet, riitaantui kaksi Hiittä, sillä Pirkkalan puolella asuva Hiisi, joka laajentaakseen alaansa tahi saadakseen jonkun vussin alan asuakseen »toi rajaa Pirkkalasta Hämeenkyröön päin». Vaan Hämeenkyrön Hiisi tuon kuultuaan riensi tekemään sille vastarintaa» j.n.e.⁴⁾ Ikaalisten Iso-Röyhiön kylässä oli hiisillä niinkään ennenmuinoin rajariitoja keskenään. Mainitun kylän Laukkalan ja Ison Iitun talojen välisellä rajalla on isohko kivi, jonka muka Helteen ja Röyhiön kyläin hiidet eli »tontut» olisivat tuoneet mainittuun

¹⁾ Wilh. Carlsson: Entinen Ikalinen, s. 33—38. Vert. Rautaportti: Hiitten jättöä. Lännetär v. 1860, s. 44.

²⁾ J. R. Aspelin: Kokoilemia muinaistutkinnon alalta. Suomi, Toinen jakso, 9, s. 80.

³⁾ A. Warelius: Bidr. tili Finlands kändedom, Suomi 1847, s. 126. Vert. myös mainintaa »Hiitolaisten haudoista», s. 62. Samoin myös D. Skogman: Kertomus matkoiltani Satakunnassa muistojuuttuja keräilemässä, Suomi, Toinen jakso, 2, s. 155: — »Ennen Lappalaisia on kai Hiiden väki asunut täällä.»

⁴⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaisin.-Yhd. Aikak., VI, s. 84.

paikkaan rajapylvääksi; »ja kerta kerran perästä on tässä Hiidet rajasta riidelleet kun näet, kummankin kylän Hiidet olisivat sitä tahtoneet siirtää, saadakseen alaansa laajennetuksi».¹⁾

Kaarle Krohnin mukaa nmerkitsi hiisi-sana alunperin (esim. Agricolalla ja vieläkin viron kielessä) pyhää metsää ja metsänhaltiaa, sittemmin etäistä, käymätöntä korpea ja yleensä kammottavaa paikkaa ynnä helvettiä ja persoonallisena syrjään vetäytynyttä entisajan eläjää, jättiläistä, yleensä kammottavaa, pahaa olentoa, erittäin tautia, ja viimein itse paholaista kristillisessä käsityksessä.²⁾ Hänenkään tutkimustensa tulokset eivät siis sodi edellä esitettyä katsantokantaa vastaan.

Jos omaksumme edelläesitetyn katsantokannan, että hiisi-nimeen kätkeytyy muisto jostakin ennen eläneestä kansasta, seuraa tästä välittömästi kysymys: mikä kansa kätkeytyy tuon salaperäisen hiisi-nimen taakse? Etsiessämme vastausta tähän kysymykseen panemme merkille muutamia hiisi-tarinoihin liittyviä piirteitä.

Hiidet käyttävät vierasta kieltä. A. Wareljus antaa seuraavan tiedonannon: Että suomalaiset eivät ymmärtäneet Hiisi-kansan kieltä näkyy siitä, että satu antaa heidän rauhallisessa kanssakäymisessä koettaa merkkien ja onomatopoettisten sanojen avulla saada ihmisiä ymmärtämään.³⁾

Hiidet ovat tavallisten ihmisten kokoisia — tai nimenomaan pieniä. Edellä esitetyissä pohjois-Satakunnasta kerätyissä tarinoissa esiintyvät hiidet tavallisten ihmisten kokoisina — vieläpä silloinkin kun ne identifioidaan jättiläis-

¹⁾ Edelläni, teos, s. 113.

²⁾ Nimim. K. K., Tietosanakirja, 3 osa, s. 458—459.

³⁾ »Att Finnarne icke förstodo Hiisi-folkets språk ser man deraf, att sagan låter dem vid fredlig communication försöka genom tecken och onomatopoetiska ord göra sig begripliga för människor.» A. Wareljus: Bidr. till Finlands kännedom, Suomi 1847, s. 127.

ten kanssa. Vert. esim. kertomusta Karkun kirkonkalkin varastamisesta. Jättiläiseukko juoksee noita-akan perässä tavoittamatta ilman muuta häntä.¹⁾ Eräissä Sanakirjasäätiön kokoelmissa olevissa tiedonannoissa mainitaan hiiden väen olleen nimenomaan pienikokoista väkeä. »Oli pieniä hevosia, koiran kokoisia, vetivät nelipyöräisiä vaunuja. Vaunuissa ajoi pieniä ihmisiä, kulkuset hilisivät.» »Ne pitäis olla semmosta vähäistä kansanrotua».²⁾ Samaan viittaavat myös eräät tiedonannot hiidenkiukaista. J. Lehtinen mainitsee Hämeenkyrön Lemmakallan kylässä Turkin talon maalla olevan kiviröykkiön, »jota sanotaan Hiiden kiukaaksi; vaan sen kokoon katsoen luulisi sen pikemmin Lappalaisten kun Hiitten laitokseksi, se kun on ainoastaan noin 7 jalkaa läpimitat en ja noin 5 jalkaa korkea, pienistä mukulakivistä koottu roukkio».³⁾ — »Vanhempia lienevät tässä kerrotut kivirauniot kun nuo pienemmät, Hiitten ja Jättiläisten kiukaat, joita täälläkin (Viljakkalassa) löytyy oikein kosolta ja joista useimmat lienevät Lappalaisten jäännöksiä».⁴⁾ — »Vaikka sitä kansan kesken sanotaan Jätin kiukaaksi on sekin kokoonsa katsoen vaan Lappalaisten jäännöksiä».⁵⁾ Kansa itse näyttää siis — päinvastoin kuin tutkija — pitävän näitä kooltaan pieniä kiukaita hiitten — jättiläisten rakennelmina.

Edellä esitetyissä kohdissa esiintyy jo viittauksia siihen, että

¹⁾ Hiiden rinnastamisesta jättiläisen kanssa — mikä on aivan yleistä — mainitsemme tässä vain muutamia: »Hiijenniemi (skogsråns eller Jätens udde).» A. Warelus: Suomi 1847, Bidr. tili Finlands kännedom, s. 49. Puhuessaan Hämeenkyrön Lemmakallassa olevasta Killerin kirkosta lausuu J. Lehtinen: »Sanotaan Killeri nimisen jättiläisen sitä käyttäneen; toiset taas sanovat Hiitten sitä käyttäneen.» Suomen Muinaism.-Yhd. Aikak. VI, s. 87. — Viljakkalassa Lintuharjulla olevaa hautaa pidetään »jättiläisten ja hiitten hautoina». Edell. teos, s. 94. — »seudulla Kööperi on jotenkin samaa kuin Jättiläinen eli Hiisi. Edell. teos, s. 94.

²⁾ Maija Juvaksen keräilyt Parkanosta, Kankaanpäästä j.n.e. Sanakirjasäätiön kokoelmat.

³⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaism.-Yhd. Aikak., VI, s. 87.

⁴⁾ Edell. teos, s. 95.

⁵⁾ Edell. teos, s. 96.

useat piirteet, joita kansa omistaa hiisille, sopivat myös — lappalaisiin. Monet seikat näyttävät todistavan, että kansa suoraan identifioi nämät keskenään, kuten seuraavasta käynee ilmi.

Hiisien rajariidat, joista jo edellä olemme kertoneet, näyttää olevan käsitettävä lappalaisten rajariidoiksi. Tähän viittaa eräs A. Wareljuksen tiedonanto: — »Lestin kapellissa kerrotaan; ensimmäiset asukkaat täällä olivat Lappalaisia. Hiijenniemi——on vanhin talo seudulla. Tämän Hiijenniemen asukas tapasi kerran naapurinsa, joka asui Himangalla——noin 8 penikulman päässä hänestä ja joutui tämän kanssa riitaan metsästysmaista. Sittenkin tekivät nämät keskenään sopimuksen ja määräisivät rajaksi toisiaan vasten erään kanneen, jota vieläkin Käräjäkankaaksi——kutsutaan ja joka sijaitsee kyseessäolevien seutujen puolivälissä.»¹⁾ Että kansa identifioi tässä hiidet ja lappalaiset keskenään, siitä huomauttaa Wareljus itse. Tähän tarinaan viitaten lausuu hän nimittäin eräässä toisessa yhteydessä että hiisi ja lappalainen vaihdetaan joskus kertomuksissa keskenään.²⁾ Wareljus ei kumminkaan vedä tästä sen pitemmälle käyviä johtopäätöksiä. Hän päinvastoin nimenomaan jatkaa: »mutta yleensä tavattoman kookkaat ja voimakkaat olennot saavat nimen Hiisi eli Jättiläinen ja Lappalaisukko tai -akka kuvataan kooltaan samanlaiseksi, usein

¹⁾ »I Lesti kapell berättas: de första innevärdare här voro Lappar. Hiijenniemi (skogsråns eller jättens udde) är det äldsta hemmanet i trakten. Detta Hiijenniemis åbo träffade en gång sin granne, som bodde i Himanka (nu ett kapell) circa 8 mil ifrån honom, och råkade med denne i träta om jaktmarken. Sedan förliktes desse sinsemellan och bestämde tili gräns emot hvarandra en mo, som ännu bär namnet Keräjäkangas (sammankomst — eller ting-mo) och ligger på halfva vägen emellan ifrågavarande orter.» — A. Wareljus: Bidr. tili Finlands kännedom. Suomi 1847, s. 49.

²⁾ — »Hiisi och Lappalainen förväxlas väl stundom i berättelserna». Edell. teos, s. 59.

pienemmäksi kuin ihmiset.» ¹⁾ Mitä tähän jälkimmäiseen Warelituksen esittämään käsitykseen tulee, että hiisi ja lappalainen eivät olisi kooltaan rinnastettavissa, viittaamme vain siihen mitä jo edellä hiisien koosta olemme sanoneet. Suuret mittasuhteensa lieene hiisi perinyt — milloin se sellaisena esiintyy — nähtävästi skandinaavista perua olevalta veljeltään — jättiläiseltä. Se seikka, että nämä molemmat — hiisi ja jättiläinen — ovat myöhemmin kansan käsityksessä esiintyneet *p a k a n u u d e n* ja samalla kaiken *p a h a n* edustajina on ehkä nämä yhdistänyt — huolimatta niiden alkuperäisestä eroavaisuudestaan kokoonsa nähden. — Tämän rinnastamisen seurauksena esiintyy toisinaan hiisi jättiläisen rinnalla suurena ja päinvastoin — jättiläinen hiiden rinnalla pienenä.²⁾ Hiisien voima ei perustu pohjois-Satakunnan tarinoissa heidän ruumiillisiin vaan henkisiin voimiinsa — aivan samoin kuin hinteläin lappalaisten pelätty voima perustui heidän loitsutaitoonsa. Yhtäläisyyttä on lisäksi näissä henkivoimain näytteissäkin. Hiidet kulettavat ihmisiä ilmojen halki tienoolta toiselle — samoin lappalaiset. Hiidet vievät tuulispäässä rakennuksista katon j.n.e. — lappalaiset vievät tuulispäässä heiniä. Hiisi ei voi mennä siunatulle alueelle, kuten näkyy tarinasta Karkun kirkonkalkin varastamisesta. Hiisi ei voinut mennä »kyn-

¹⁾ — »men i allmänhet få väsenden af ofantlig reslighet och styrka namnet Hiisi eller Jätti, och Lapp-gubben eller gumman beskrives såsom till gestalt lika, ofta mindre än människan.» — Edell. teos, s. 59.

²⁾ Vert. esim. s. 60, missä puhutaan hiiden ja jättiläisen kiukaista.

Vert. myös tiedonantoa Valvoja 1882 siv. 376—377: »Lapinraunioista Castrén jyrkästi erotti n.s. jätinroukkiot, joita hän päätti ruotsalaisen asutuksen pystyttämiksi, koska sellaiset rauniot ovat yleisiä Ruotsissakin ja niitä täällä paraasta päästä löytyy rantamilla.» — Suurikokoiset jättiläiset ovat siis ehkä saapuneet Suomeen suurikokoisten kivi-raunioitten mukana ja täällä lainanneet joskus suuruuskuvansa kotimaisille, alunperin pienille hiisille.

Vert. A. Warelitus: *Det uråldriga folket (förmodeligen af Celtiskt ursprung) hvilket före Finnarne, och synbarligen redan före Lapparne, bott i landet och hvilket i vara sagor spökar såsom Hiidet, Wuorenväki m.m. i de Lappska såsom Stallo, i de Skandinaviska såsom Jättar, Jotar, Thus-sar.* — — —» A. Warelitus: *Bidr. tili Finlands kändedom*, s. 126.

netylle», koska se oli siunattua aluetta. Myöskin lappalaiselta on tie siunatulle alueelle suljettu. Tämä käy ilmi eräästä J. R. Aspelinin muistiinmerkitsemästä tarinasta. »Kauhavalla juteltiin, että ennen maailmassa kuljettiin täältä oppia Lapissa. Muutamalle miehelle, joka sitä varten oli lähtenyt Lappiin, kehui Lappalainen että hän pääsee yöllä miehen tupaan. Kun tämä otti epäilläksensä, lupasi Lappalainen seuraavana aamuna tuoda Kauhavalaiselle hänen emäntänsä sukan. Niin tekikin, mutta moitti että oli saanut kauan odottaa porstuassa, kun oli siunattu ovia yöksi hakaan pannessa. Vihdoin oli trenki käynyt ulkona ja Lappalainen oli saanut ovia siksi pidätetyksi, että trenki manasi: »mikä p—e ovelsa on?» Nyt luiskahti Lappalainen kohta sisään, otti sukan ja palasi. Kun mies tuli takaisin Lapista, kuuli emännältänsä että oli todellakin sukka kadonnut.»¹⁾

J. R. Aspelin mainitsee edelleen: »Samoin kuin Lappalaiset, pääsevät — arveltiin Kauhavalla — vuoripeikotkin ruokahuoneeseen taikka tupaan, jos jätetään lukko siunaamatta lukitessa.»¹⁾ Kun vuoripeikko näyttää — samoin kuin jättiläinen — olevan hiiden toisintonimi, on tässäkin siis suoranainen rinnastaminen kysymyksessä.

Syynä siihen, että lappalaisten ei katsottu voivan mennä siunatulle alueelle, oli tietystikin se, että nämät olivat pakanoita. Kuinka kiinteästi lappalaiset muuten pysyivätkin kiinni pakanuudessa, sitä todistaa A. Indreniuksen tiedonanto, että suomalaiset olivat surmanneet viimeiset lappalaiset Keurujärven Lapinlahdella, koska nämät eivät olleet tahtoneet omaksua kristin-

¹⁾ Suomi, Toinen jakso, 9, s. 224. Aspelin huomauttaa, (siv. 225) että tarina ei eroita vuoripeikkoja ja jättiläisiä toisistaan. — Tähän voimme lisätä, että vuoripeikko näyttää esiintyvän Etelä-Pohjanmaalla Satakuntalaista hiittä vastaavana olentona.

uskoa, jota heidän maamiehensä etelämpänä jo tunnustivat.¹⁾ Ehkäpä tästä näkökulmasta katsellen tulee historiallista pohjaa myös kertomuksille hiisien (=lappalaisten) vihasta kirkkoja kohtaan. J. Lehtinen kertoo kuinka esim. Ikaalisten ensimmäinen kirkko piti aluksi rakennettaman Höytölän kylään, »mutta kun seudulla vielä asus keli Hiisiä, jotka yöllä hajoittivat, mitä päivällä saatiin valmiiksi, täytyi lähteä rauhallisempaa paikkaa etsimään.»²⁾ Panemme merkille, että kirkko sitten rakennettiin etelämäksi; — lappalaiset liikuskelivat Ikaalisten pohjoiskulmalla. — Tähän viittannevat myös tarinat, joissa kerrotaan, että hiidet eivät voineet kuulla kirkonkellojen ääntä. »Mennään pois kun malmi maukaa ja iso kurkku huutaa», sanoivat Jalasjärven hiidet paetessaan pois sikäläisen kirkon tienoilta. Parkanossa on »vuoripeikon» viimeiseksi asuntopaikaksi jäänyt Untilan vuori samannimisessä sydänmaassa.³⁾ Sinne eivät kuulu Parkanon eivät-kä Karvian kirkon kellojen äänet; ne ovat jo aikoja ennen sinne saapumistaan vaijonneet korpien kätköihin tai Alkkian keitaan silmäkattamattomiin nevoihin —.

Myöskin Kalevalan runoissa rinnastetaan hiisi ja lappalainen keskenään. Kun Lemminkäinen saapuu Pohjolaan, kuulee hän kuinka tuvassa olijat:

Lauloivat Lapin runoja,
Hiien virttä vinguttivat.⁴⁾

¹⁾ — de sidste Lappar blefvo vid Lapinlax, en vik af Keuruträsket, af Finnarne ihjälslagne för det de ej velat antaga Christna läran, hvilken deras landsmän i nedre ortene bekände.» — Indrenius: Anmärkningar om Keuru Sockens fordna och närvarande tillstånd. A. Wareliusken lainaus tästä: Bidr. til Finlands kändedom, s. 55.

²⁾ J. Lehtinen: Muinaisjäännöksiä Ikaalisten kihlakunnassa. Suom. Muinaism.-Yhd. Aikak., s. 121.

³⁾ Kertoja S. Wästilä, n. 52 v., Parkano.

⁴⁾ Kalevala: Runo XII.

Hiitten hirvi on toisintoni mi lappalaisen porosta:

Hiisi neuvoi hirveänsä,
 Porollensa suin puheli:
 »Nyt sie juokse Hiitten hirvi,
 jalkoa, jalo tenava,
 Poron poikimasijoille,
 Lapin lasten tantereille». ¹⁾

Seutu, jonka läpi Hiitten hirvi juoksee, on täysin lappalainen. ²⁾

Siitä juoksi Hiitten hirvi,
 Poropeura poimitteli
 Pohjan aittojen alatse,
 Lapin lasten tanteritse,
 Potkaisi koasta korvon,
 Kaatoi kattilat tulelta,
 Lihat tuhkaan tuherti,
 Liemet lietehen levitti,

Lapinkoirat haukkumahan,
 Lapin lapset itkemähän,
 Lapin naiset nauramahan. ³⁾

Panemme merkille myös sen, että Lemminkäinen varustautuessaan ajamaan hiitten hirveä takaa, kääntyy lappalaisen puoleen:

¹⁾ Kalevala: Runo XIII.

²⁾ Tähän viittaa myös Gustaf Retzius: Finska kranier, s. 149.

³⁾ Kalevala: Runo Xlii.

Oi on viisas Vuojolainen,
 Kaunis kauppi Lappalainen!
 Tee mulle sukeat sukset.¹⁾

Suksensa Lemminkäinen voitelee poron talilla, ja hii-
 en hirven lopullinen kiinniottaminen tapahtuu vihdoin aivan
 samoin kuin poron kiinniottaminen:

Jopa l ä m s ä n s ä lähetti
 Hiien hirven hartioille.²⁾

J. R. Aspelinilta meillä vihdoin on suoranainen tiedonanto siitä,
 että suomalaiset ovat käyttäneet lappalaisista hiisi-nimitystä.
 »Kuurtaneella», kertoo hän, »muuan mies jutteli kuulleen van-
 hemmilta, että Suomalaiset, kun ajoivat Lappalaisia edestään,
 nimitivät Lappalaisia Hiisinimeltä, joka ei
 ollenkaan kuulu olleen näiden mieleen».^{3) 4)}

Hiisi sana ei kumminkaan sellaisenaan ole nimi, jonka suoma-
 laiset olisivat suorastaan lappalaisille keksineet, sillä hiisi-käsite
 on nähtävästi suomalaisilla heimoilla vanhempi kuin kosketus lap-
 palaisten kanssa. Näyttää siltä, että suomalaiset ovat antaneet
 tämän nimen lappalaisille vasta sitten, kun tämä sana heille —
 pakanuutta edustavana — oli muuttunut pahaa olentoa merkitse-
 väksi. Etujen ristiriita ja siitä johtuvat väkivaltaisuudet sekä

¹⁾ Kalevala: Runo XIII. ... Vertauskohtia edelliselle tapaanme myös
 Hiiden sanoista:

Ota hiien hienot sukset,
 Lemmon leppäaset sivakat,
 Jollas hiihdät hiien maita,
 Lemmon maita löyhyttelet, j.n.e.
 Katso sivu 200 tässä kirjassa.

²⁾ Kalevala: Runo XIV.

³⁾ J. R. Aspelin: Kokoilemia Muinaistutkinnon alalta: Suomi: Toinen
 jakso, 9, s. 224.

⁴⁾ Eräs P. N. Mathesiuksen tiedonanto Iin seurakunnan nimen synnystä
 voinee myös tulla mainituksi. Hän kertoo: »Incolae ipsi narrant paroeciam
 (li eller Ijo) vocatam esse a Lappone quodam, nomine Hi jo—.» P. N.
 Mathesius: Dissertatio de Ostrobotnia. Uppsaliae 1734. A. Wareliuksen lai-
 naus tästä, Bidr. tili Finlands kändedom, s. 62.

lappalaisten pakanuudessa pysyminen saattoivat suomalaiset käyttämään lappalaisesta nimitystä hiisi = paholainen, aivan samoin kuin lappalaisille pirkkalainen — birkarl — myöhemmin paholaista merkitsi.¹⁾ Mentiinpä vieläkin pidemmälle. Ei tyydytty arvostelemaan: l a p p a l a i n e n = p a k a n a, vaan tästä johdettiin vielä arvostelema p a k a n a = l a p p a l a i n e n, jotenka niitä, jotka maassa vielä olivat pakanoita, voitiin kutsua lappalaisiksi, vaikka nämät pakanuudessa kiinni pysyvät olisivat olleet suomalaisiakin. Tämä tulee ilmi eräässä Wareliuksen antamassa tiedonannossa (»Wad benämningen Lappalaisten pirtti vidkommer, så torde den förmodan icke vara att förkasta, det man f ordom med lappalaiset menade hedningar om de också voro f i n n a r, men da i sednare tider Finnarne redan alla voro christnade och Lapparne (som fordom kallats och i Norge ännu kallas Finnar) endast voro hedningar eller Lappalaiset, så stadnare hos dessa sednare detta öknamn, såsom nomen gentile, ehuru de själfva icke ens ännu kannas vid det.»²⁾

Mitä hiisi- sanaan kielellisesti tulee, voi tämän sanan otak-sua olevan yhteydessä lapinkielisen sida, sita-sanan kanssa, joka merkitsee lappalaiskylää.³⁾ Vert. tähän E. N. Setälä: ? hiisi >lp. sieidde.⁴⁾

Edelläolevasta käynee siis selville, ettei piile mikään sattuman oikku siinä, että kansa identifioi h i i d e n k i u k a a t ja l a p i n - r a u n i o t sekä h i i d e n p a d o t⁵⁾ ja l a p i n p a d o t⁶⁾ — se

¹⁾ Hilda Käkikoski: Suomen Historia Nuorisolle, Keskiaika, s. 210.

²⁾ A. Warelius: Bidr. tili Finlands kändedom. Suomi 1847, s. 54.

³⁾ J. A. Friis: Ordborg over det lappiske sprog, s. 615.

K. B. Wiklund: Lärobok i lappska språket, s. 212.

⁴⁾ E. N. Setälä: Bibliographisches Verzeichnis der in der Literatur behandelten älteren germanischen Bestandteile in den Ostseefinnischen Sprachen, Helsingfors 1912—1913.

⁵⁾ A. M. Tallgren: Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset, s. 103 ja seur.

⁶⁾ Hjalmar Appelgren: Suomen Muinaislinnat. Suomen Muinaismuisto-Yhdistyksen Aikakauskirja, s. II—III.

identifioi myöskin itse hiidet ja lappalaiset. Näin ollen siis se, mitä edellä olemme kertoneet hiiden väestä, liittyy osaltaan jatkoksi lappalaismuistoihin.

Mirjam Kulmala

Piirteitä Sarkolan Vanhankylän tonteista ja taloista.

Ennen 1780-luvulla toimitettua virallista jakoa ja vielä kauan sen jälkeenkin olivat Suoniemen pitäjän Sarkolan kylän talot ahdettuina tiheäksi ryhmäksi nykyisen kylän keskiosiin. Tämän Vanhankylän määräsi mainittu jako hajoitettavaksi laajemmalle alalle, ja tällöin laadittu tonttikartta onkin ainoa säilynyt kirjallinen tieto koko kylästä. Mutta sensijaan on yleiskuva siitä varsin selvänä kulkenut perimätiedoissa. Yksityisten talojen paikoista ja eri osista kysellessä kuitenkin kertojavanhusten muisti hämärtyi ja tällöin täytyi varmistaa tietoja tonteilla säilyneistä peruskivistä, tulisijain jätteistä y.m. Näiden tietolähteiden pohjalla voitiin osia kylästä jotensakin tarkkaan rekonstruoida.

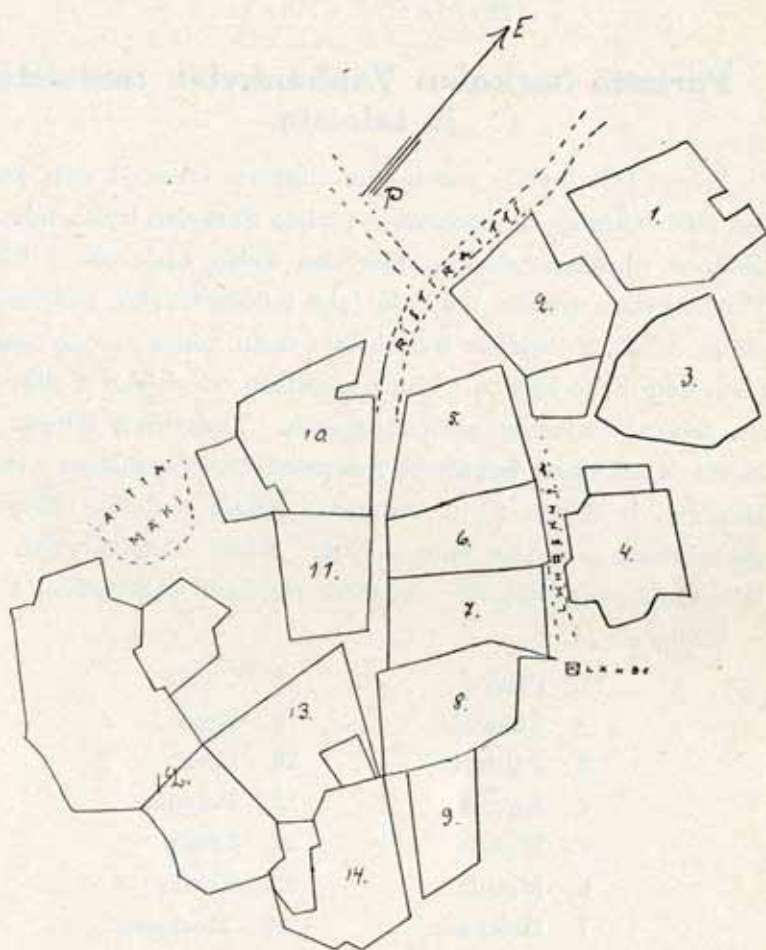
Taloja oli 14.

1. Pauhu	8. Talola
2. Tuomola	9. Kesä
3. Pelttari	10. Sorri
4. Rekola	11. Pafvola
5. Nickilä	12. Luidi
6. Mattila	13. Erkilä
7. Hoickala	14. Meckonen.

Sellaiset talot kuin Nickilä ja Mattila oli jo niin aikaisin siirretty nykyiselle paikalleen, että kukaan ei muistanut niiden koskaan sijainneenkaan Vanhassakylässä. Lisäksi väitettiin Nickilän jo ammoisina aikoina olleen nykyisellä paikallaan ja sen

VANHA KULALA

N. V. 1780

perustajan tulleen muualta päin. Edelleen väitettiin Talolan (N:o 9) ja Keson (8) sekä Sorrin (Nro 11) ja Paavolan (10) olleen päinvastaisessa järjestyksessä. Kyläkartassa olen seurannut vanhusten kertomuksia ja merkinnyt talot sen mukaisesti.

Vanhakylä oli n.s. umpikylätyyppiä, joka monin paikoin Satakuntaa ennen oli vallitsevana. Yksi suuri portti johti suljettuun

Lähdekuja.

yhdyskuntaan, jossa tontit olivat pieniä ja naapurien rakennukset melkein toisissaan kiinni. Tällaista kylää oli kyllä helppo puolustaa kaikenlaisia vihollisia vastaan ja samalla se liitti asukkaansa kiinteämpään keskeiseen toimintaan. Mutta olipa sillä haittansakin. Tulen päästessä irti levisi se valtavalla nopeudella talosta toiseen ja tarttuviin tauteihin sairastuneita oli mahdoton täysin eristää.

Yksityiselle tontille sijoitettiin eri rakennukset neliömäisen pihan ympärille, joka kesällä hirsiaidalla jaettiin kahtia miespihaan ja karjopihaan. Tähän umpikartanoon päästiin porttikujaa pitkin, jonka kaksi vierekkäistä aittaa muodosti ja jonka katoksena oh aittoja ylhäältä yhdistävä luhti. Pihaan johtava portti oli suuri ja avattiin vain hevosella ajettaessa. Jalkaväki sai kulkea osana tästä olevasta pikkuportista. Niihin kohtiin nurkkauksissa, joissa viereiset rakennukset eivät ulottuneet kiinni toisiinsa, rakennettiin korkea hirsiaita. Luhtiporteja ei paikkakunnalla ole säilynyt, mutta monet tiesivät kertoa Paavolan portista, joka vielä 50 v. sitten oli yksinäisenä ollut pystyssä.

Asuinrakennus sijoitettiin etelä- tai kaakkoissuuntaan, vastaapäätä tätä oli navetta ja »vinkkelissä» näihin liittyi aittarakennus toiselle ja saunarakennus toiselle puolen. Pirtinkranttiin, niinkuin kansa asuinrakennustaan nimitti, kuului pakari, pirtti ja porstuanperäkamari. Viimemainittu jäi kuitenkin yksinkertaisemmissa oloissa pois ja huoneiden välillä oli silloin vain toisesta päästään suljettu porstua. Pirtti oli varsinainen asuinhuone korkeine tolppamuureineen ja pienine neliruutuisine ikkunoineen. Kattoa kannattivat mahtavat jakohirret. Ulkokatteena käytettiin joko kouruja (kourukatto), tuohia tai olkia. Tuohet kerättiin keväällä, kuivattiin ja sitten ladottiin limittäin katolle aivankuin päreet nykyään. Koossa pidettiin nämä kateaineet erikoisilla rimoilta, malkapuilla, jotka harjalla puutapeilla naulattiin ristiin. Toinen tapa oli kiinnittää poikittaiset tukipuut vuoliaisiin sidotuilla malkakoukuilla. Vanhoissa ladoissa tämä malkakatto vielä paikkakunnalla oli säilynyt.

Saunat, joiden yhteyteen myös kota rakennettiin, olivat sisänlämpiviä ja pohjaltaan neliömäisiä. Perällä oli puulattia, mutta etuosa ja kiukaan ympärystät peitettiin kivilaatoilla. Kiuas tehtiin mieluummin luonnonkivistä ja lakikiviksi etsittiin purojen

varsilta harmaita teräkiviä. Valoa saatiin pienestä luukusta, ja häkä sekä savu päästettiin ulos katossa olevasta lakilävestä. Ylhäällä nurkassa oli parvi maltaiden ja pellavain kuivausta varten ja sen edessä varsinainen lavo. Vihtoja istui sillä ja piti jalkojaan hiukan alempana aivan kiukaan yläpuolella olevalla solkkisella.

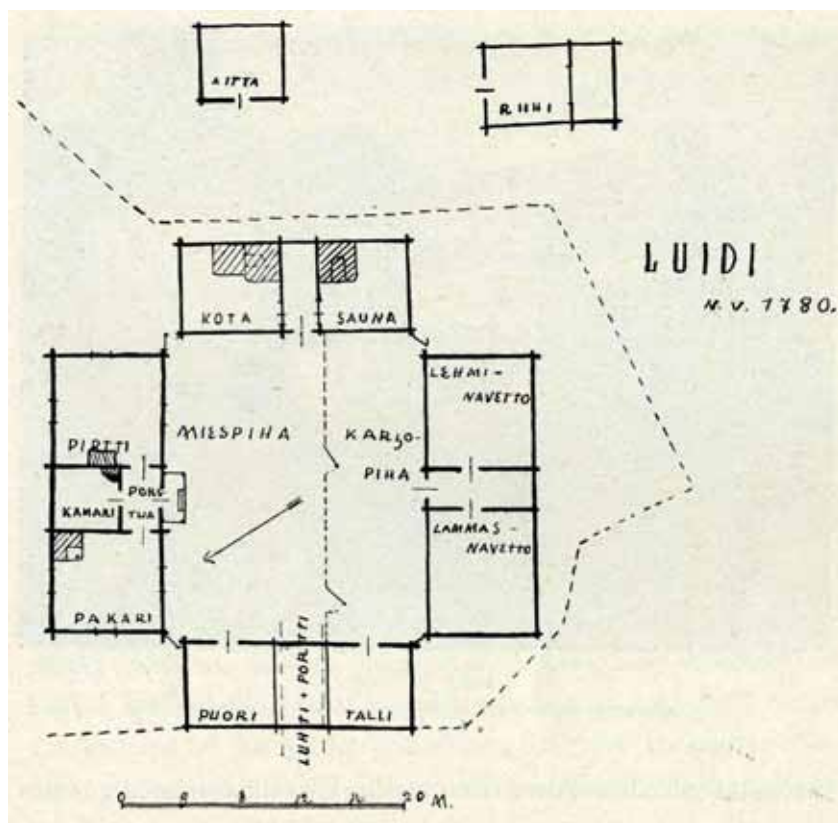
Aittoja oli tontilla tavallisesti kaksi, ruoka-aitat alhaalla ja

Luidin pariaitat,
siirretty nykyiselle paikalleen Vanhastakylästä.

vaateaitat ylhäällä. Aitat rakennettiin korkeille jalustoille, ensin asetettiin n.s. rottahirsi, sen päälle lattiapalkit ja sitten vasta voitiin alkaa salvoa seinähirsii. Yläaittoihin päästiin solasta, jonka kaide- ja kannatinpuut usein kauniisti koristeltiin. Paitsi näitä kaksikerroksisia aittoja oli myöskin yksikerroksisia, mutta ne, samoin kuin riihetkin, sijoitettiin tontin ulkopuolelle.

Selvimmät ja tarkimmat tiedot sain Luidin talosta, jonka vuoksi liitän sen asemakaavan tähän selventämään kuvaa umpikartanosta. Kertojana oli nykyisen Luidin vanhaisäntä Augusti Luidi, joka taas tiedot oli saanut täтивainajaltaan. Lisätietoja ja varmistuksia sain lisäksi kylän muilta vanhuksilta sekä vanhalta tontilta, joka oli säilynyt rakentamattomana.

A. Seinäjokelainen

Porin ympäristön Cyclopslajit.

JOHDANTO.

Kun kunnioitetun opettajani professori K. M. Levanderin kehoituksesta kesällä 1929 aloitin Cyclopstutkimukseni, joka käsittelee näiden alimpaan kalvoäyriäislahkoon, *Copepoda*, kuuluvien pikkuäyriäisten eräiden ekologisten ja morfologisten suhteiden sekä niiden maantieteellisen leviämisen selvittämistä meillä Suomessa, olisin tuskin löytänyt Porin seutua soveliaampaa paikkaa tutkimusteni aloittamiseksi. Tähän valintaan vaikutti ratkaisevasti myös se seikka, että minulla oli tilaisuus viettää koko kesälomani osaksi Porin kaupungissa, osaksi merenrannalla Kuuminaisissa. Tutkimukseni kesti kesäkuun alusta elokuun puoliväliin, mutta saatoin täydentää tutkimusaineistoani vielä seuraavan kesän 1930 touko-kesäkuussa muutamilla näytteillä.

Cyclops-sukua. on meillä tuskin nimeksikään tutkittu. Ainoa tätä sukua koskeva tutkimus on neiti Vera Martensin v. 1910 julkaisema, hänen omiin löytöihinsä perustuva faunistinen tiedonanto Suomen Cyclopseista. Siinä hän ilmoittaa 16 Helsingistä, Tvärminnestä ja Kristiinankaupungista löytämänsä lajia. Sitäpaitsi on useitten meikäläisten tutkijain teoksissa tiedonantoja Cyclopslajeista. Prof. K. M. Levanderin lukuisat hydrobiologiset tutkimukset, järvi- ja planktontutkimukset, faunistiset tiedonannot y.m. sisältävät mainintoja yhteensä 12 lajista, toh-

tori K. E. Kivirikon faunistis-biologisessa tutkimuksessa Nurmijärven eläimistöstä mainitaan 11 lajia, edelleen on tohtori H. Järnefeltin limnologisissa tutkimuksissa mainittu muutamia lajeja. Jotta luettelo tässä suhteessa tulisi täydelliseksi, mainitsen vielä sellaiset nimet kuin Y. Vuorentaus, Arth. Wahlberg, K. Siitoin, Osk. Nordqvist ja A. H. Cajander, joiden julkaisut sisältävät tiedonantoja Cyclopslöydöistä.

TUTKIMUSMENETELMÄT.

Koska tutkimusainehiston kerääminen tapahtui pääasiallisesti suurien vesien litoraalialueilta ja pikkuvesistä joko rannalta käsin tai kahlaamalla, käytin siihen haavikankaasta n:o 9 valmistettua pientä käsihaavia ja vain jossakin harvassa tapauksessa planktonhaavia. Näytteet tyhjensin pieniin mukana kuljettamiini pulloihin, joissa eläimet säilyivät elävinä tarpeeksi kauan. Näytteiden tutkiminen tapahtui aina välittömästi keräilyn jälkeen, siis elävästä materiaalista, koska säilytysaineissa eräät osat häviävät, m.m. reeceptaculum seminis, joka muutamissa tapauksissa on tärkeä lajituntomerkki. Sitä paitsi värit muuttuvat alkoholissa ja formolissa.

Objektilasin, johon on hiottu syvennys, huomasin käytännöllisimmäksi tutkimisalustaksi. Sen ja peitinlasin välissä tutkittava eläin pysyi liikkumattomana eikä puristunut rikki, jos käytettiin tarpeeksi vettä.

Mikroskopoimiseen käytin okulaareilla I ja III sekä objektiveilla 3, 5 ja 7 varustettua Leitzin mikroskooppia ja mittaamiseen 1 mm okulaarimikrometriä.

Tutkimani Cyclopsit konservoin 70 % alkoholissa. Tästä ma-

teriaalista valmistin myöhemmin toistasataa säilytyspreparaattia kirkastamalla eläimet glyseriinissä ja sulkemalla ne glyseriinilii-vatteeseen.

Kuvat olen piirtänyt pääasiallisesti tavallisen heijastusokulaarin avulla.

Vaikka receptaculum seminis alkoholissa tyystin häviää, olen huomannut sen säilytysvalmisteissa vähitellen tulevan näkyviin. Esim. vuoden vanhoissa preparaateissa se useissa tapauksissa on jo hyvin selvä, ei tietenkään aivan yksityiskohdissaan, mutta sen muodosta saa täyden käsityksen.

SUOMEN JA TUTKIMUSALUEEN CYCLOPSLAJIT.

Ensimmäinen maininta Cyclopslöydöistä Suomessa on A. H. Cajanderin (2) vuodelta 1869. Hän mainitsee lajin *Cyclops quadricornis* Linn. »både i sött vatten och saltsjön.» On mahdotonta sanoa, mitä lajia Cajander tällä on tarkoittanut, koska aikaisemmin koko suku *Cyclops* käsitti vain tämän yhden lajin, johtuen nimi luonnollisesti näiden pikkuäyriäisten neljästä tuntosarvesta. V. 1886 ilmoittaa tri O s k. N o r d q v i s t (25) Maaninganjärvestä lajit *Cyclops abyssorum* G. O. Sars ja *Cyclops fennicus* Nordqv. sekä seuraavana vuonna edelleen prof. J. E. Rosbergin Kallavedestä ottamasta näytteestä *C. abyssorumin*. Prof. L e v a n - d e r pitää kuitenkin tätä *C. fennicus-lajia*. *C. strenuusena* Fischer (12). Seuraavan vuosikymmenen alussa julkaisee N o r d q v i s t jälleen tutkimuksen (24), missä hän Saaristomerestä ilmoittaa 3 uutta lajia, *Cyclops leuckarti* Claus, *C. serrulatus* Fischer, *C. viridis* Jurine.

V. 1898 ilmestyi tri K. E. K i v i r i k o n (32) laaja Nurmijärvi-tutkimus, joka sisältää seuraavat 11 Cyclopslajia:

<i>Cyclops albidus</i> Jur.	<i>C. leuckarti</i> Claus.
<i>C. fuscus</i> Jur.	<i>C. serrulatus</i> Fisch.
<i>C. strenuus</i> Fisch.	<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.
<i>C. viridis</i> Jur.	<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.
<i>C. dybowskyi</i> Lande.	<i>C. phaleratus</i> Koch.
<i>C. vernalis</i> Fisch.	

Prof. K. M. Levanderin (12—19 y.m.) paristakymmenestä tutkimuksesta eri vuosilta olen kerännyt tiedonannot seuraavista lajeista:

<i>Cyclops fuscus</i> Jur.	<i>C. leuckarti</i> Claus.
<i>C. albidus</i> Jur.	<i>C. viridis</i> Jur.
<i>C. strenuus</i> Fisch.	<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.
<i>C. abyssorum</i> G. O. Sars.	<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.
<i>C. oithonoides</i> G. O. Sars.	<i>C. serrulatus</i> Fisch. & Lillj.
<i>G. varius</i> Lillj.	(= <i>C. lilljeborgi</i> G. O. Sars.) ?

Vera Martensin faunistinen luettelo sisältää seuraavat lajit, yhteensä 16:

<i>Cyclops albidus</i> Jur.	<i>C. strenuus</i> Fisch.
<i>C. varius</i> var. <i>brachyurus</i> Lillj.	<i>C. viridis</i> Jur.
(= <i>C. serrulatus</i> Fisch. & Sars.)	<i>C. vernalis</i> Fisch.
<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.	<i>C. bicuspidatus</i> Claus.
<i>C. macruroides</i> Lillj.	<i>C. bisetosus</i> Rehb.
<i>C. affinis</i> G. O. Sars.	<i>C. languidus</i> G. O. Sars.
<i>C. fimbriatus</i> Fisch.	<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.
<i>C. leuckarti</i> Claus.	<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.
<i>C. hyalinus</i> Rehb.	

Kun vielä mainitsen tri H. Järnefeltin löytämän *Cyclops dyboivskyin* Lande, saamme luettelon tähän saakka Suomesta löydettyistä Cyclopslajeista, joita on yhteensä 21:

<i>Cyclops f useus</i> Jur.	<i>C. languidus</i> G. O. Sars.
<i>C. albidus</i> Jur.	<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.
<i>C. strenuus</i> Fisch.	<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.
<i>C. abyssorum</i> G. O. Sars.	<i>C. serrulatus</i> Fisch.
<i>C. oithonoides</i> G. O. Sars.	<i>C. macruroides</i> Lillj.
<i>C. dybowskyi</i> Lande.	<i>C. affinis</i> G. O. Sars.
<i>C. leuckarti</i> Claus.	<i>C. phaleratus</i> Koch.
<i>C. viridis</i> Jur.	<i>C. fimbriatus</i> Fisch.
<i>C. bicuspidatus</i> Claus.	<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.
<i>C. bisetosus</i> Rehb.	<i>C. hyalinus</i> Rehb.
<i>C. vernalis</i> Fisch.	

Porin seudulta ei ole aikaisempia tietoja Cyclopslajeista. Levander ja Vuorentaus ovat julkaisseet tutkimuksia ja luetteloja Kokemäenjoen vesistön eri puolilta ottamistaan näytteistä ulottaen tutkimuksensa Poriin saakka, mutta Cyclopseja ei niissä mainita Porin seudulta, ainoastaan ylempää jokivarrelta.

Alla oleva on luettelo Cyclopslajeista, jotka kesällä 1929 ja touko-kesäkuussa 1930 olen löytänyt:

<i>Cyclops fuseus</i> Jur.	<i>C. serrulatus</i> Fisch.
<i>C. albidus</i> Jur.	<i>C. proximus</i> Lillj.
<i>C. distinctus</i> Rich.	<i>C. speratus</i> Lillj.
<i>C. strenuus</i> Fisch.	<i>C. lilljeborgi</i> G. O. Sars.
<i>C. leuckarti</i> Claus.	<i>C. macruroides</i> Lillj.
<i>C. viridis</i> Jur.	<i>C. affinis</i> G. O. Sars.
<i>C. bicuspidatus</i> Claus.	<i>C. phaleratus</i> Koch.
<i>C. vernalis</i> Fisch.	<i>C. poppei</i> Rehb.
<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.	<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.
<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.	

Näistä 19 lajista on 5 Suomen eläimistölle uutta, siis ennen kirjallisuudessa mainitsemattomia, nim.:

<i>Cyclops distinctus</i> Rich.	<i>C. speratus</i> Lillj.
<i>C. proximus</i> Lillj.	<i>C. lilljeborgi</i> G. O. Sars. ¹⁾
<i>C. poppet</i> Rehb.	

Cyclops speratus ja *C. lilljeborgi* ovat näistä jokseenkin yleisiä Porin seudulla, muut 3 lajia sitävästoin hyvin harvinaisia.

TUTKIMUSALUE JA HAVAINTOPAIKAT.

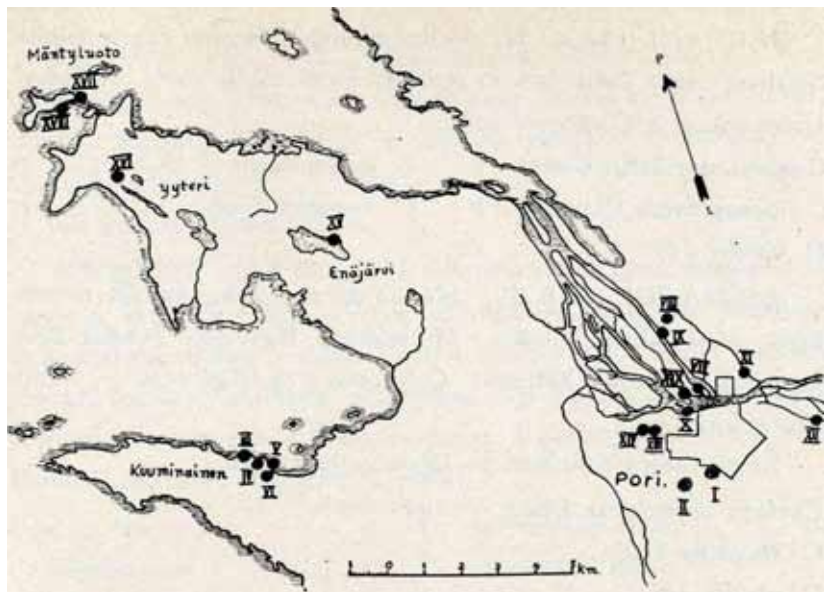
Tutkimusalueeni käsitti Porin kaupungin ympäristöineen, Enäjärven, Yyterin sekä läheisen merenrannikon Kuuminaisissa ja Mäntyluodossa.

Seudulle antaa luonteenomaisen leiman Kokemäenjoki ja sen laaja suistomaa, joka varsinaisesti alkaa jo Ulvilasta. N.s. alinen suistomaa alkaa Porin kaupungin kohdalta, missä joki haarautuu moneksi mereenlaskevaksi haaraksi 1. juovaksi. Juopien väliin jää viljavia, tasaisia, alinomaan tulvien ahdistamia luotoja, joista ensimmäisenä »aallonmurtajana» on pieni Kirjuriluoto vastapäätä kaupungin satamaa.

Joenhaarat, varsinkin pienemmät, ovat erinomaisen kasvirikkaita tarjoten vesieläimille mitä otollisimpia piilo-, suoja- ja ravinnonsaantipaikkoja.

Toisena tärkeänä tekijänä alueella on meri. Rannikot vaihtelevat milloin kivikko, milloin hiekka-, milloin taas mutarantoina. Kasvirunsaus on tavattoman vaihteleva. Veden suolapitoisuuden vähyydestä johtuen makeanveden eläinlajit näyttävät viihtyvän hyvin.

¹⁾ Cycl. Lilljeborgi on kirjallisuudessamme ennen mainitsematon, mutta mahdollisesti kuitenkin ennen löydetty.

Porin ympäristön ja läheisen merenrannikon kartta. Asemat merkitty täplillä ja numeroilla I—XIX.

Ylläoleva kartta esittää tutkimusalueettani sekä 19 havaintopaikkaa, »asemaa», mistä olen ottanut näytteitä. Seuraavassa teen lyhyesti selkoa kunkin aseman laadusta sekä luettelen niiltä löytämäni ja tutkimani Cyclopslajit. Päivämäärä tarkoittaa näytteiden ottamispäivää.

ASEMA I. 10. 6. 29. Peltojen ja niittyjen läpi virtaa oja kaupungin ja urheilukentän välissä. Vesi ruskahtavaa, pahanhajuista. Ei vesikasvillisuutta. Eläimiä: *Ostracoda* cc¹⁾ ja *Cladocera* +.

Cyclops viridis Jur. nuoruusasteita c
C. serrulatus Fisch. +

¹⁾ Kunkin lajin yksilörunsautta merkitsemään käytän tavallista asteikkoa: ccc=:joukottain, cc=runsaasti, cz= tavallinen, +=yksitellen, r=zharvinainen, rr=hyvin harvinainen.

ASEMA II. 14. 6. 29. Valtaoja urheilukentän länsipuolella. Seisova vesi. Vettä 10—25 cm. Ei vesikasvillisuutta. Eläimiä: *Ostracoda* c ja *Cladocera* ccc.

<i>Cyclops serrulatus</i> Fisch.	c	<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars. n.	rr
<i>C. bicuspidatus</i> Claus.	r	<i>C. vernalis</i> Fisch.	rr
<i>C. viridis</i> Jur.	cc		

ASEMA III. 20. 6. 29. Kuuminainen, pieni, matala merenlahti. Vesi vähän suolaista. Mutapohja. Kasveja: *Juncus*, *Scirpus*, *Potamogetón*. Eläimiä: *Ostracoda* c ja *Cladocera* +> Naupliustoukkia +•

Näyte otettu rannasta 0—15 cm syvyydestä.

<i>Cyclops serrulatus</i> Fisch.	rr
<i>C. speratus</i> Lillj.	c
<i>C. viridis</i> Jur.	+
<i>C. ' nuoruusast.</i>	cc

ASEMA IV. 24. 6. 29. Kuuminainen, matala merenlahden poukama. Kasveja: *Juncus*, hyvin runsaasti, *Scirpus*. Eläimiä: Naupliustoukkia r.

Näyte otettu 0—10 cm matalasta vedestä kovan tuulen jälkeen.

<i>Cyclops speratus</i> Lillj.	♂ rr
<i>C. leuckarti</i> Claus.	♂ rr

ASEMA V. 29. 6. 29. Kuuminainen, matala poukama. Vesi kirkasta, vähän suolaista, kuten molemmilla edellisillä asemilla. Kasvillisuutta runsaasti: *Juncus*, *Scirpus*, *Equisetum*, *Carex*, *Phragmites*. Eläimiä: *Cladocera* +> *Ostracoda* +> naupliustoukkia +.

Näytteet otettu kahlaamalla pitkin matalaa lahtea 0—25 cm syvyydestä.

<i>Cyclops serrulatus</i> Fisch.	c	<i>C. viridis</i> Jur.	ccc
<i>C. speratus</i> Lillj.	cc	<i>C. vernalis</i> Fisch.	r

ASEMA VI. 29. 6. 29. Kuuminainen, pieni rahkasuo. Vesi tummanruskeata. Kasveja: *Sphagnum*, *Menyanthes trifoliata*, *Car ex*. Eläimiä: *Ostracoda cc*, sääskien toukkia ja koteloita.

Cyclops viridis Jur. cc

C. bicuspidatus Claus. c

ASEMA VII. 2. 7. 29. Pori, Kirjurinjuopa, pieni umpeenkasvava ja kuivuva haara. Pohja detrituksen ja liejun peittämä. Erinomaisen runsas ja tiheä Equisetura-kasvusto. Muita kasveja juovan suulla: *Sagittaria sagittifolia*, *Nymphaea candida*, *Hydrocharis morsus ranae*, *Lemna minor*, *Potamogetón perfoliatus*. Eläimiä: *Limnaea stagnalis*, *L. ovata*.

Cyclops fuseus Jur. rr *C. macruroides* Lillj. cc

C. albidus Jur. ccc *C. serrulatus* Fisch. c

C. distinctus Rich. rr *C. viridis* Jur. +

ASEMA VIII. 9. 7. 29. Pori, Makkarajuopa. Hyvin kapea, runsaskasvinen juopa n. 3 km. kaupungista. Kasveja: *Equisetum fluviatile*, *Nymphaea candida*, *Nuphar luteum*, *Iris pseudacorus*, *Sagittaria sagittifolia*, *Carex-lajeja*.

Näytteet otettu 0—1 m syvyydestä.

Cyclops fuseus Jur. c *C. speratus* Lillj. rr

C. albidus Jur. cc *C. macruroides* Lillj. +

C. serrulatus Fisch. + *C. lilljeborgi* G. O. Sars. +

ASEMA IX. 9. 7. 29. Pori, Luotsinmäenjuopa, läntisin alisen suistomaan kolmesta päähaarasta. Asema n. 3 km päässä kaupungista, kivikkoinen ranta, mutta vähän syvemmällä mutapohja. Kasveja: ainoastaan *Potamogetón*.

Näyte otettu 1—1,5 m syvyydestä.

Cyclops serrulatus Fisch. + *C. viridis* Jur. r

C. speratus Lillj. + *C. vernalis* Fisch. rr

C. macruroides Lillj. rr

ASEMA X. 23. 7. 29. Pori, Kokemäenjoki, n.s. Karjaranta kaatopaikkojen alapuolella. Vesi hyvin pahanhajuista ja likaista. Kasveja: *Scirpus lacustris*, *Sagittaria sagittifolia*, *Alisma plantago*, *Butomus umbellatus*, Carex-lajeja, runsaasti sini- ja viherleviä. Eläimiä: *Limnaea stagnalis* c, *L. ovata* c, *Asellus aquaticus* c, *Nepa cinerea* +.

Näyte 0—40 cm syvyydestä.

<i>Cyclops albidus</i> Jur.	+	<i>C. speratus</i> Lillj.	cc
<i>C. serrulatus</i> Fisch.	+	<i>C. macruroides</i> Lillj.	rr
<i>C. proximus</i> Lillj.	rr	<i>C. viridis</i> Jur.	+

ASEMA XI. 29. 7. 29. Pori, Toejoki, pieni sameavetinen juopa. Rannoilla runsas kasvillisuus: *Alisma plantago*, *Sagittaria sagittifolia*, *Triglochin palustris*, *Glyceria fluitans*, Carex-lajeja sekä *Nymphaea candida*. Eläimiä: *Ostracoda* cc, *Cladocera* ccc, *Asellus aquaticus* c, *Nepa cinerea* +, Notonecta-lajeja +, *Dytiscus*-, *Agabus*-, *Ilybius*-lajeja f-, Naupliustoukkia c.

<i>Cyclops f useus</i> Jur.	f-	<i>C. speratus</i> Lillj.	+
<i>C. albidus</i> Jur.	ccc	<i>C. macruroides</i> Lillj.	cc
<i>C. serrulatus</i> Fisch.	c	<i>C. viridis</i> Jur.	r

ASEMA XII. 7. 8. 29. Pori, Varvourinjuopa, n. 3 km kaupungista. Juovassa on alituisesti tukkilauttoja. Tällä paikalla niukasti kasvillisuutta: *Sagittaria sagittifolia*, *Chlorophyceae*-leviä. Eläimiä: *Cladocera* cc, *Dytiscidae* +> *Asellus aquaticus* cc.

<i>Cyclops fuseus</i> Jur.	rr	<i>C. speratus</i> Lillj.	r
<i>C. albidus</i> Jur.	ccc	<i>C. viridis</i> Jur.	cc
<i>C. serrulatus</i> Fisch.	cc		

ASEMA XIII. 10. 8. 29. Pori, vesilätäkkö hiekanottokuopassa likellä uutta hautausmaata. Loppukesällä tavallisesti melkein kuivunut. Suurin syvyys 30 cm. Vesi kellanruskeaa, sei-

sovaa, pahanhajuista. Kasveja: *Equisetum fluviatile* sekä runsaasti viherleviä. Eläimiä: *Cladocera* + *Dytiscidae* +.

<i>Cyclops albidus</i> Jur.	rr	<i>C. leuckarti</i> Claus.	nuor.	+
<i>C. macruroides</i> Lillj.	rr	<i>C. viridis</i> Jur.	♂♂	+

ASEMA XIV. 10. 8. 29. Pori, uuden hautausmaan luona oleva pieni lammikko hiekkakuopan pohjalla. Lammikossa on vettä läpi vuoden, kuitenkin syyskesällä vähemmän. Suurin syvyys 60 cm. Viherleviä suurina massoina, myös sinileviä. Muutamia *Alisma* plantago-yksilöitä. Eläimiä: *Ostracoda* r, *Cladocera* cc, *Ephemerida*-toukkia r, *Dytiscidae* c.

Vesi hieman pahanhajuista, ruskahtavaa kuten ed. lätäkössäkin.

<i>Cyclops macrurus</i> G. O. Sars.	+	<i>C. viridis</i> Jur.	nuor.	rr
<i>C. leuckarti</i> Claus.	c	<i>C. phaleratus</i> Koch.		rr

ASEMA XV. 13. 8. 29. Enäjärvi, n. 11 km päässä Porista luoteeseen sijaitseva matala, n. 2 km pituinen ja 800 m levyinen, erittäin kasvirikas järvi. Rannoilla runsaasti turvemuodostumaa, pohja detritusmassojen peittämä. Rantaviiva epämääräinen. Valtava *Phragmites-Scirpus*-vyöhyke ympäröi koko järven. Muuta kasvillisuutta: *Equisetum*, *Alisma*, *Sagittaria*, *Sparganium*, *Calla*, *Nymphaea*, *Nuphar*, *Typha*, *Hippuris*, *Hydrocharis*, *Potamogetón*, *Car* ex. Eläimiä: *Ostracoda* +, *Cladocera* c, *Ephemerida*-toukkia +.

Näytteiden oton piti tapahtua kahlaamalla, mikä oli erinomaisen työlästä pohjan upottavaisuuden takia.

<i>Cyclops albidus</i> Jur.	cc	<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.	r
<i>C. serrulatus</i> Fisch.	+	<i>C. viridis</i> Jur.	c
<i>C. speratus</i> Lillj.	c	<i>C. leuckarti</i> Claus.	cc
<i>C. lilljeborgi</i> G. O. Sars.	+		

ASEMA XVI. 13. 8. 29. Yyteri, kuivattavasta suosta johtava oja, n. 18 km Porista luoteeseen, lähellä merenrantaa. Vesi ojassa pahanhajuista, vihertävänruskeaa, raudanpitoista. Kasveja: *Alisma plantago*, viherleviä. Eläimiä: *Ostracoda* + *Cladocera* c.

Cyclops albidus Jur. nuor. rr *C. leuckarti* Claus. nuor. rr
C. serrulatus Fisch. +

ASEMA XVII. 13. 8. 29. Mäntyluoto; näyte otettu merestä luodon pohjoisrannalta. Vesi hyvin vähän suolaista. Runsas *P/iragmztes*-kasvusto, lisäksi *Scirpus*, *Hippuris*, *Carex*.

Näytteessä oli vain *Cylopseja* + ja *Harpacticideja* rr.

Cyclops viridis Jur. nuor. rr *C. bicolor* G. O. Sars. rr
C. affinis G. O. Sars. rr *C. strenuus* Fisch. i +

ASEMA XVIII. 13. 8.. 29. Mäntyluoto; näyte merestä luodon eteläpuolelta. Erittäin runsas kasvillisuus: *Phragmites*, *Scirpus*, *Iris*, *Carex*. Eläimiä: *Ostracoda* r, *Hapacticoida* c.

Näytteessä oli yksi ainoa *Cyclops*-laji.

Cyclops viridis Jur. +

Edellälueteltujen lisäksi otin, kuten jo olen maininnut, 1930 muutamia näytteitä kahdelta asemalta.

ASEMA VII. 31. 5. 30. Kuten edellä.

Cyclops albidus Jur. e *C. viridis* Jur. cc
C. distinctus Rich. rr *C. poppei* Rehb. rr
C. serrulatus Fisch. cc *C. affinis* G. O. Sars. rr
C. speratus Lillj. +

ASEMA XIX. 4. 6. 30. Pori, Vimpajuovan suu kaupungin satamaa vastapäätä. Hyvin kuivunut kapea juopa. Runsaasti kasvillisuutta: *Equisetum*, *Potamogetón*, *Lemna*, *Carex*.

Cyclops albidus Jur. c *C. speratus* Lillj. r
C. f useus Jur. cc *C. viridis* Jur. rr

ERÄITÄ BIOLOGISIA JA EKOLOGISIA SUHTEITA.¹⁾

Cyclopsit ovat makeanveden äyriäisiä, mutta useimmat lajit elävät myös heikosti suolaisissa merissä ja merenlahdissa. Suolapitoisuusmaksimi on yleensä n. 7—7,5 ‰

Suuren mukautumiskykynsä takia ovat Cyclopsit levinneet maapallon kaikkiin ilmastovyöhykkeisiin ja mitä erilaisimpiin vesiin. Niitä tavataan lätäköissä, lammikoissa, ojissa, soissa, joissa ja järvissä, merissä, kaivoissa, lähteissä, maanalaisissa vesissä, vieläpä kuivuneissa soissa, missä varsinaisesta vesielämästä ei enää voi puhua.

Melkein kaikki lajit ovat tyypillisiä litoraali-alueiden eläimiä, vain joku harva laji elää yksinomaan pelaagisena tai pohjamuotona. Tyypillisimpiin planktonmuotoihin meikäläisistä lajeista kuuluu *Cyclops oithonoides* G. O. Sars, jonka Le v a n d e r (16) on ottanut Pohjanpitäjän lahdesta sekä monista Etelä-Suomen järvistä ja Järnefelt (9) Mäyhäjärvestä sekä Saimaasta. Vain perin harvoin tämä pieni laji esiintyy litoraali-alueilla. Tätä, enempää kuin muitakaan planktonmuotoja, en tavannut Porin seudulla, vaikka esim. Kuuminaisten lahdesta otin useita planktonnäytteitä.

Tutkimusalueeni Cyclopslajien esiintymisestä erilaisissa vesissä olen laatinut allaolevan taulukon, josta samalla nähdään kunkin lajin suhteellinen runsaus eri vesissä.

¹⁾ Näitä seikkoja käsitellään myös kirjoituksen viimeisessä osassa.

Laji	Pikkuvedet			Suurvedet		
	Oja	Lätäkkö	Suo	Järvi	Joki	Meri
<i>Cyclops f useus</i> Jur.					c	
<i>C. albidus</i> Jur.	rr	rr		cc	ccc	
<i>C. distinctus</i> Rich.					r	
<i>C. strenuus</i> Fisch.						r
<i>C. leuckarti</i> Claus.	rr	c		cc		rr
<i>C. viridis</i> Jur.	cc	+	cc	c	ccc	cc
<i>C. bicuspidatus</i> Claus	r		c			
<i>C. vernalis</i> Fisch.	rr				rr	r
<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.	rr					
<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.		r		r		
<i>C. serrulatus</i> Fisch.	c			+	ccc	+
<i>C. proximus</i> Lillj.					rr	
<i>C. speratus</i> Lillj.				c	cc	c
<i>C. lilljeborgi</i> G. O. Sars.				+	r	
<i>C. macruroides</i> Lillj.		rr			c	
<i>C. affinis</i> G. O. Sars.					rr	rr
<i>C. phaleratus</i> Koch.		rr				
<i>C. poppei</i> Rehb.					rr	
<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.						rr
Yhteensä	7	6	2	7	12	8
	10			16		

Näemme siis, että tutkimusalueen pikkuvesissä elää 10 lajia ja suurvesissä 16 lajia. Näistä on 7 lajia suur- ja pikkuvesille yhteisiä, nim. *C. albidus*, *C. leuckarti*, *C. viridis*, *C. vernalis*, *C. macrurus*, *C. serrulatus* ja *C. macruroides*. Seuraavat 3 lajia tavataan ainoastaan pikkuvesissä: *C. bicuspidatus*, *C. crassicaudis* ja *C. phaleratus*. Seuraavat 9 lajia taas puuttuvat täydelleen pikkuvesistä ja tavataan yksinomaan suurvesissä: *C. f useus*, *C. distinctus*, *C. strenuus*, *C. speratus*, *C. proximus*, *C. lilljeborgi*, *C. affinis*, *C. poppei* ja *C. bicolor*.

Laji	Makea vesi	Suolai- nen vesi
<i>C. fuscus</i>	+	
<i>C. albidus</i>		
<i>C. distinctus</i>	+	
<i>C. bicuspidatus</i>	+	
<i>C. crassicaudis</i>	+	
<i>C. macrurus</i>	+	
<i>C. lilljeborgi</i>	+	
<i>C. macruroides</i>	+	
<i>C. phaleratus</i>	+	
<i>C. poppei</i>	+	
<i>C. proximus</i>	+	
<i>C. viridis</i>	+	+
<i>C. vernalis</i>	+	+
<i>C. serrulatus</i>		+
<i>C. speratus</i>	+	+
<i>C. leuckarti</i>	+	+
<i>C. affinis</i>	+	+
<i>C. strenuus</i>		+
<i>C. bicolor</i>		+
	17	8

Vieressä olevasta luettelosta selviää alueen lajien suhtautuminen makeaan ja suolaiseen veteen. Suurin osa alueen Cyclopslajeista tavataan siis makeassa vedessä, yhteensä 17, sensijaan meressä elää vain 8 lajia. Näistä on 6 lajia yhteistä molemmille vesilaaduille, nim. *C. viridis*, *C. vernalis*, *C. serrulatus*, *C. speratus*, *C. leuckarti* ja *C. affinis*. Yksinomaan makeassa vedessä elää 11 lajia ja vain merestä olen tavannut 2 lajia, *C. strennuksen* ja *C. bicolorin*.

Ottaen huomioon Cyclopslajien löytöpaikkojen lukumäärän, niiden jakautumisen eri vesien kesken sekä lajien yksilörunsauksen kussakin näytteessä, olen ryhmittänyt tutkimusalueen Cyclopset kolmeen biologiseen ryhmään.

1. Alueella yleisinä esiintyvät lajit, joita on 5:

Cyclops albidus Jur.

C. serrulatus Fisch.

C. leuckarti Claus.

C. speratus Lillj.

C. viridis Jur.

Cyclops viridis Jur. on alueen yleisin laji, joskin *C. albidus* Jur. Kokemäen joessa esiintyy yksilörunsaampana.

2. Kohtalaisesti on alueella seuraavia lajeja:

Cyclops fuscus Jur.

C. lilljeborgi G. O. Sars.

C. bicuspidatus Claus.

C. macruroides Lillj.

C. vernalis Fisch.

3. Enemmän tai vähemmän harvinaisina on pidettävä seuraavia lajeja:

<i>Cyclops. distinctus</i> Rich.	<i>C. affinis</i> G. O. Sars.
<i>C. strenuus</i> Fiseh.	<i>C. phaleratus</i> Koch.
<i>C. crassicaudis</i> G. O. Sars.	<i>C. poppei</i> Rehb.
<i>C. macrurus</i> G. O. Sars.	<i>C. bicolor</i> G. O. Sars.
<i>C. proximus</i> Lillj.	

Tutkiessani ulkonaisten olosuhteitten vaikutusta Cyclopseihin otin erikoisesti *Cyclops viridiksen* tässä suhteessa vertailun esi-
neeksi siitä syystä, että tämä laji esiintyi kaikissa tutkimissani
vesilaaduissa.

Cycl. viridiksen pituus eri vesissä.

Veden laatu	Pienin ja suurin pituus mm.	Keskipituus mm
Oja	1,18—1,51	1,35
Lätäkkö	1,57—1,96	1,87
Meri	1,94—2,18	2,07
Järvi	2,05—2,37	2,17
Joki	2,24—2,49	2,36
Suo		
Kaikki yht.	1,18—2,49	2,03

Cyclops viridiksen koko näyttää suuresti vaihtelevan ja on se määrättyssä suhteessa vesien laatuun. Taulukossa olevat luvut on saatu mittaamalla 49 yksilöä. Pienimmäksi jää kasvu lätäkkö- ja ojamuodoissa, suurin pituus taas on suomuodoilla.

Lämpö ei näytä merkitsevän koossa niin paljon kuin odottaisi. Tosin merimuodot ovat pienuutensa puolesta toisella sijalla, mutta tähän on varmasti veden suolapitoisuudella vaikutuksensa. Mutta ottaessamme huomioon suolattomat vedet näemme, että lätäkkömuodot ovat pienimmät, vaikka lätäköissä lämpötila luonnollisesti on korkein. Samoin näemme, että jokimuodot ovat jonkin verran järvi- ja ojamuotoja suuremmat, vaikka virtaavan jokiveden lämpötila on alhaisempi kuin seisovan järiveden lämpötila. Ravinnon niukkuus varmaan vaikuttaa osaltaan lätäkkömuotojen pienuuteen.

Cyclops serrulatuksen ja C. speratuksen pituus eri vesissä.

Veden laatu	C. serrulatus		C. speratus	
	Pienin ja suurin pituus mm:ssä	Keskipituus mm:ssä	Pienin ja suurin pituus mm:ssä	Keskipituus mm:ssä
Joki	0,96-1,24	1,14	1,04-1,38	1,20
Oja	1,08—1,28	1,18		
Järvi	1,20-1,21	1,21	1,17—1,31	1,25
Meri	1,18-1,29	1,22	1,10—1,21	1,16
Yhteensä	0,96—1,29	1,16	1,04-1,38	1,22

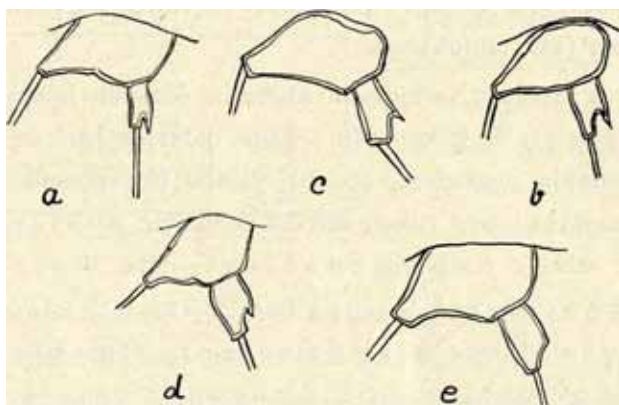
Lähisukuisten *Cyclops serrulatuksen* ja *C. speratuksen* pituuskasvu eri vesissä on jokseenkin päinvastainen. Meri näyttää olevan *C. serrulatuksen* suotuisin olinpaikka, kun taas pikkuvesissä (kuten odottaa saattaakin) sekä joessa tämän lajin keskipituus on pienin. *C. speratuksella* sensijaan merimuodot ovat kooltaan vähäisimmät, jota vastoin laji järvessä saavuttaa suurimman keskipituuden (kts. taulukkoa).

Cyclops viridistä tutkiessani kiinnitin edelleen huomiota sen surkastuneeseen 5. jalkapariin. Tämä jalkaparihan on yleensä Cyclopseilla ja muillakin vapaasti elävillä Copepodeilla tärkein lajituntomerkki. Syy siihen selviää parhaiten Kiefferin (11) sanoista: »Der hohe genealogische Wert des 5. Füßchens der Cyclopiden beruht also darauf, dass diese Gliedmasse rudimentär und funktionslos und mit Anhängen versehen ist, die überhaupt der Reduktion starken Widerstand leisten.»

Edelleen ovat Kiefferin (11) mukaan Cyclopsien molemmat suuret ryhmät *bifida* ja *trifida* kehittyneet yhteisistä kantamuodoista. Tätä seikkaa osaltaan tukee Kiefferin mainitsema atavistinen trifida-muoto *Cyclops viridiksellä*, jolla *Alverdesin*

mukaan oli yksi ylimääräinen lateraalisukanen ja kaksinkertainen päätesukanen 5. jalan toisessa nivelessä. Vielä mainitsee Kiefer hyvin redusoituneella 5. jalalla varustetun *C. viridiksen*. »Von Alverdes wurde aber weiter ein 5. Füsschen eines *viridis-c?* beobachtet, das nur noch aus einem kleinen Stift (dem Reste des Endgliedes) und einer lateral davon auf einer Erhebung entspringenden Borste (welche der Borste des Basalgliedes des normalen Tieres entspricht) bestand (l.c.p. 222, fig. 39). Der Autor vermutet daher, »dass *Cycl. viridis* bezüglich der Reduktion des fünften Fusspares etwa den gleichen Weg gehen wird, auf dem *varicans* und *bicolor* bereits ein gutes Stück vorgeschritten ist.» Ich schliesse mich auch dieser Deutung völlig an.»

Tutkimusalueellani en näin suuria vaihteluita havainnut, mutta vaihtelua kuitenkin oli jossain määrin.

Kuva 1. *Cyclops viridis*. ♀ Oikea 5. jalka;
a suonäytteestä, b joesta, c—e merestä.

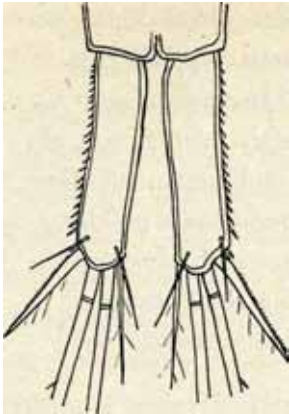
Makeassa vedessä yleensä, mutta varsinkin pikkuvesissä (kuva 1 a) oli 5. jalan päätenivelen oka paljon voimakkaammin kehittynyt ja pitempi kuin merimuodoilla ja pikkuvesissä säännön mukaan pitempi kuin suurvesissä. Joessa ja järvessä näytti olevan

jonkin verran vaihtelua, mutta »pitkäokaiset» olivat kuitenkin enemmistönä. Merimuodot olivat säännöllisesti tyyppiä c ja d. Parissa tapauksessa ei voinut enää puhua päätenivelen oasta olleltaan (kuva 1. e.), niin surkastunut, melkein hävinnyt se oli.

Eräs seikka kiinnosti minua myös, nim. että saman näytteen IV:llä ja V:llä copepoditiasteella olevilla *C. viridiksillä* poikkeuksetta oli 5. jalan oka pitempi ja voimakkaampi kuin täysimuotoisilla. Viimeisessä kuorenvaihdossa tapahtuu siis redusoitumista, ja »pitkäokaista» muotoa on pidettävä alkuperäisempänä, »lyhyt-okaista» kehittyneempänä.

CYCLOPS VARIUS Lillj., C. SERRULATUS Fisch, ja C. LILLJEBORGI G. O. Sars.

Tutkiessani otsikossa mainittuja lajeja eri tiedemiesten [van Breeman (1); Fischer (6); Graeter (8); Lilljeborg (21); Pesta (27); Schmeil (30) y.m.] julkaisujen ja tutkimusten mukaan, huomasi ilmeisen ristiriidan *C. serrulatuksessa* eri teosten välillä. Tämä väärinkäsitys ja väärä tulkinta on johtunut siitä, että Fischer, joka lajin ensimmäisenä on selittänyt, on tehnyt siitä siksi puutteellisen diagnoosin, että erilaisille tulkinnoille on jäänyt varaa. Kun Fischer julkaisussaan v:lta 1851 (6) sanoo: »Die letzten drei Glieder der grossen Fühlhörner sind cylindrisch und bedeutend länger, als die übrigen; bei starker Vergrösserung sieht man sie mit unregelmässigen Reihen sehr kleiner Stachelchen besetzt. . . . Der letzte Schwanzring bietet zwei Klappenförmige Theile und zu deren Seiten eine kurze Stachelreihe;—», niin on Lilljeborg saanut tästä tuen *C. serrulatukseen*, joka uudemmassa kirjallisuudessa käy nimellä *C. lilljeborgi* G. O. Sars. (Kuva 3). Mutta Fischer jatkaa kuvaustaan puhuen furcan apikaalisukasista: »1) eine befiederte Borste, ungerähr halb so lang,

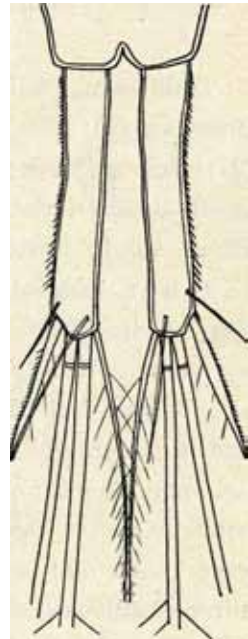

Kuva 2. *Cyclops serrulatus*. ♀. Furca 1. pyrstöhaarukka.

als die Zinke selbst, 4) ein starker, befiederter Dorn, ungefähr eben so lang, als die innerste Borste; ...»¹⁾ Tämä kuvaus sulkee jo pois edellisen mahdollisuuden, sillä Lilljeborgin *C. serrulatus*ella on sisempi apikaalisukanen lähes furcan pituinen ja ulompi okamainen sukanen on vain puolet sisemmän pituudesta.

Edellä mainittu Fischerin kuvaus sopii täsmälleen Lilljeborgin *C. varius* var. *brachyurukseen*, joka useimpien tutkijojen kuvaamana on juuri *C. serrulatus* Fisch. ja uudemmassa kirjallisuudessa esiintyy tällä nimellä (kuva 2).

Fischerin piirtämä kuva *serrulatus*esta on myös lähinnä useimpien tutkijojen *serrulatus*ta sekä Lilljeborgin var. *brachyurusta*. Fischerin ristiriitaiset selitykset *serrulatus*esta johtuvat ilmeisesti siitä, että hän on lajiksi *C. serrulatus* selittänyt kaikki lajit, joiden haarukan 1. furcan ulkoreunat ovat varustetut »sahalla», siis ainakin nykyiset lajit *C. serrulatus* Fisch., *C. proximus* Lillj. ja *C. lilljeborgi* G. O. Sars. Samoin on asianlaita useimmilla vanhemmilla tutkijoilla. O. Schmeil (30) antaa *serrulatus*selleen tulkinnavaraa sanomalla 1. tuntosarven viim. nivelistä m. m.: »Meist ist der Hautsaum ganzrandig; nur

Kuva 3. *Cyclops lilljeborgi*. ♀. Furca.

¹⁾ Harvennus siteeraajan.

ausnahmsweise traf ich am ersten Teile des letzten, oder auch des ganzen letzten Gliedes fein gezähntelt.» Kun Schmeil lisäksi lajin tuntemiseksi mainitsee helppoina tuntomerkkeinä furcan »sahan» ja receptaeulum seminiksen, voimme näiden avulla »entiseksi» *serrulatukseksi* tulkita ainakin 5 nykyistä lajia, nim. seuraavat: *C. serrulatus* Fisch. *C. proximus* Lillj., *C. speratus* Lillj., *C. lilljeborgi* G. O. Sars. ja *C. macruroides* Lillj., joilla kaikilla viimemainitut tuntomerkit ovat yhteiset ja kolmella edellisellä on ens. tuntosarven viimeiset nivelet »ganzrandig», kahdella jälkimmäisellä taas »gezähntelt».

V. 1903 julkaisemassaan väitöskirjassa eroitti A. Graeter (8) *C. serrulatus* forma typicasta *C. serrulatus* nov. var. *denticulatan*. Näistä edellinen tarkoittaa silloista Lilljeborgin var. *brachyurusta* ja nykyistä *C. serrulatusta* Fisch., jälkimmäinen taas Lilljeborgin *serrulatusta* ja nykyistä G. O. Sarsin *lilljeborgia*.

Cycl. serrulatuksen ja sen lähisukuiset lajit selvitti G. O. Sars¹⁾ 1913 ja 14. Uusin kirjallisuus ja tutkimus ovat tämän selvityksen hyväksyneet ja ottaneet käytäntöön [Ryilow (28 ja 29), O. Pestä (27) y.m.].

Edellisestä saamme ottaen huomioon, että Lilljeborgin var. *brachyurukselle* läheinen var. *proximus* myös yhdistetään *Cycl. serrulatukseen* laajemmassa merkityksessä, seuraavan yhteenvedon:

C. varius var. *brachyurus* Lillj.
C. varius var. *proximus* Lillj. = *C. serrulatus* s. restr. Fisch.
C. varius var. *speratus* Lillj. = *C. speratus* Lillj.
C. serrulatus Fisch. Lillj. muk. = *C. lilljeborgi* G. O. Sars.

¹⁾ »An account of the Crustacea of Norway», vol. VI, pp. III—VI, Copepoda-Cyclopoida.

Lähinnä vastaa *C. serrulatus* Lilljeborgin var. *brachyurusta*, joka Graeterin y.m. mukaan on nimitetty *C. serrulatus typicukseksi*. Tätä seikkaa tukevat m.m. Fischerin ja G. O. Sarsin kuvat tästä lajista. Tämän vuoksi Lilljeborgin *proximusta* voi yhtä hyvällä syyllä kuin *speratustakin* pitää omana lajinaan, joskin *proximuksen* eroittaminen *serrulatuksesta* on vaikeampaa kuin *speratuksen*. Nämä lajit eivät ole vielä vakiintuneet. Monessa kriittisessä tapauksessa on vaikea täsmälleen sanoa, mihin näistä kolmesta tutkittava yksilö kuuluu. Varsinkin *serrulatuksen* ja *proximuksen* välillä on runsaasti välimuotoja.

Olen näytteissäni tutkimusalueelta merkinnyt kaikki *brachyurus*-tyyppejä olevat *serrulatukset* nimellä *C. serrulatus* Fisch. typ. ja *brachyuruksen* ja *proximuksen* välimuodot nimellä *C. serrulatus* Fisch. var.

Bastardeja nämä välimuodot eivät missään tapauksessa voi olla, sillä *C. proximus* on tutkimusalueellani Lilljeborgin kuvaamana tyypillisenä muotona erinomaisen harvinainen; olen sen löytänyt vain yhdestä ainoasta näytteestä.

C. speratuksella näyttää olevan välimuotoja *serrulatus variation* ja *proximuksen* kanssa. Nämä välimuodot ovat kuitenkin kaikissa havaitsemisiani tapauksissa olleet lähempänä *speratusta* ja olen ne sellaisina käsitellyt.

PORIN SEUDULTA LÖYTÄMÄNI CYCLOPSLAJIT.

Lajeja määritettäni olen käyttänyt edellisessä kappaleessa mainitsemiani teoksia. Vertailu eri tutkijoiden teosten välillä on omiaan lisäämään lajien määräämis- ja tuntemisvarmuutta.

Koska uusin systemaattinen kirjallisuus on ottanut rinnakkaiskäytäntöön Kiefferin ehdotuksen Cyclopssuvun jakamiseksi useampaan sukuun ja alasukuun, mainitsen tämän uuden suku-

nimen suluissa entisen rinnalla. Mainitsen myös muutamia tärkeimpiä synonyymejä joka lajista.

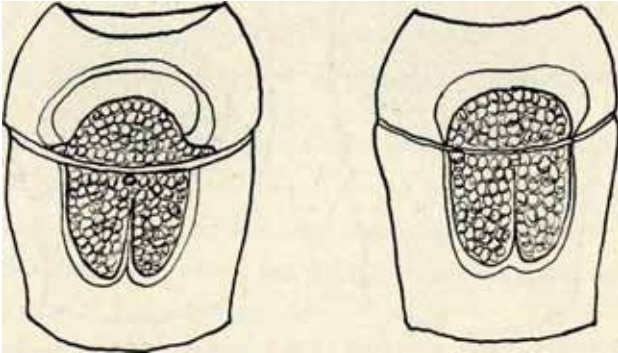
CYCLOPS (MACROCYCLOPS) FUSCUS Jurine 1820.

Monoculus quadricornis f useus Jurine 1820.

Cyclops coronatus Claus 1857.

Pachycyclops signatus G. O. Sars. 1918.

Tutkimusalueella vaihtelee naaraksen koko 1,96—2,33 mm. Kivirikon (32) Nurmijärvestä mittaamat keskim. 1,74 mm. Keskiruumis kellanvihreä, vihertävänruskea tai ruskea, joskus

Kuva 4. *Cyclops f useus*. Kaksi receptaculum seminis-muotoa.

kellanharmaa, takaruumiin keskiosa tavallisesti saman värinen kuin keskiruumis, mutta sen genitaaliniel useimmiten kirkkaanvihreä ja viimeinen niel sininen tai sinivihreä. Olen löytänyt myös kokonaan sinivihreitä yksilöitä. Receptaculum seminiksen (kuva 4) muoto on jokseenkin konstantti, väri on kirkkaan oranssinpunainen tai keltainen. Munien lukumäärä naaraksen munapusseissa vaihtelee 15—31 (Pestan mukaan 30—40).

Lajia on Porinseudulla kohtalaisesti, mutta se esiintyy ainoas-

taan Kokemäenjoessa. *C. fuscus* onkin tyypillinen suurvesien litoraalivyöhykkeiden laji.

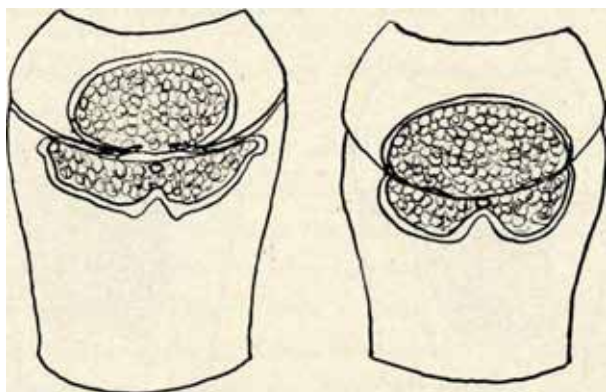
Muualta Suomesta tunnetaan laji Nurmijärvestä (Kivirikko), Littoisten järvestä (Wahlberg) ja harvinaisena lammi-koista Tuusulasta (Järnefelt)¹⁾.

CYCLOPS (MACROCYCLOPS) ALBIDUS Jurine 1820.

Monoculur quadricornis albidus Jurine 1820.

Cyclops tenuicornis Claus 1857.

Pachycyclops annulicornis G. O. Sars 1918.

Kuva. 5. *Cyclops albidus*. Kaksi hieman toisistaan poikkeavaa receptaculum seministä.

Naaraksen pituus 1,35—2,29 mm., koiraksen 1,17—1,29 mm. Nurmi järvessä (Kivirikko) \varnothing 1,8 mm. Väri on yleensä vaaleanharmaa tai kellertävän harmaa, tavallisesti nivelittäin poikki-juovainen, niin että lajin jo paljain silmin voi erottaa muista saman kokoisista Cyclopseista. Takaruumiin viimeinen rengas ja furca ovat tumman harmaat, usein myös ens. segmentissä receptaculumin takana tummempi rengas. Receptaculum on väritön.

¹⁾ Lajien levenemisen ja yleisyyden muualla mainitsen vain jossakin tapauksessa, koska tästä seikasta on yhteenvetoja uusimmassa kirjallisuudessa Tesim. Pestä (27)].

Ensimmäisen tuntosarven 2. ja 3. sekä 9. ja 10. nivel ovat vä-
riltään tumman harmaat tai sinertävät. Kun G. O. Sarsin mu-
kaan 2. ja 3. sekä 10. ja 11. nivel ovat tummat, arvelee Schmei-
lin sen olevan ominaista pohjoisille lajeille; tässä erilaisuudessa olisi
siis ilmastolla jotain osuutta. Näin ei kuitenkaan voi olla asian-
laita, vaikka Lilljeborgin Ruotsista löytämät lajit ovat olleet
Sarsin tyyppiä, sillä kaikki Suomesta löytämäni *albidukset* aina
Lappia ja Petsamoja myöten ovat ensinmainitsemaani (Schmei-
lin) tyyppiä ilman ainoatakaan poikkeusta. Neu-
baurin (23) Saksasta löytämät lajit ovat kolmatta tyyppiä; niillä
on I antennin 2. ja 3. sekä 8. ja 9. nivel tummat. Keski-Euroo-
pasta on siis löytynyt tyyppiä I ja III, Pohjois-Euroopasta taas tyyp-
piä I ja II. Tämän vaihtelun syytä on toistaiseksi vaikea selittää.

Munien lukumäärä vaihtelee 22—44 (Pestana mukaan 25—
64).

C. albidus on hyvin yleinen Porin seudulla. Se esiintyy yh-
dessä edellisen lajin kanssa joessa, mutta paljon runsaslukuisem-
pana. Oleskelee mieluummin rantavyöhykkeessä, missä on run-
sas kasvillisuus. On yleinen laji Enäjärven, tavataan myös har-
vinaisena lätäköissä ja ojissa.

Leveneminen: lajin on Levander tavannut murto vedestä
Espoossa ja Porkkalassa sekä Martens Tvärminnessä. Lisäksi
on lajia löytynyt Kalajoelta (Levander), Tuusulasta lammik-
komuotona (Järnefelt), Littoisten järvestä Turun läheltä
(Wahlberg) ja Nurmijärven, se on yleisin laji (Kivirikko).

Laji on kosmopoliittinen, löydetty kaikista maanosista (Pesta-
ta).

CYCLOPS (MACROCYCLOPS) DISTINCTUS Richard 1887.

Cyclops tenuicornis var. *distinctus* Richard 1887.

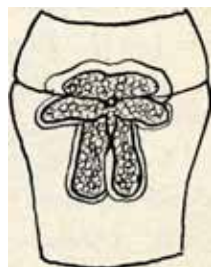
Cyclops distinctus Lilljeborg 1901.

Cyclops distinctus Neubaur 1913.

Pachycyclops bistriatus G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,91—2,33. Väri vaaleanruskea, sinilaikkuinen. Receptaculum melkein väritön, kuitenkin tummempi kuin *albiduksella*.

Richard on pitänyt *distinctusta albiduksen* muunnoksena, Schmeil ja monet muut taas *albiduksen* ja *fuskuksen* sekamuotona. Nämä kolme lajia ovat kyllä sangen lähisukuisia, mutt'eivät varmaankaan kopuloi keskenään. Neubaur (23) on tässä suhteessa tehnyt suuren työn koettaen n. 350 kokeessa risteyttää näitä lajeja kaikissa mahdollisissa ja luonnonmukaisissa olosuhteissa. Kokeiden tuloksena oli, ettei mitään risteytymistä tapahtunut yhdessäkään 6 kombinaatiomahdollisuudesta näiden kolmen lajin koirasten ja naarasten välillä. Kuitenkin hän kokeittensa jälkeen huomauttaa: »Ich lasse damit die Möglichkeit offen, dass unter ganz besonderen uns nicht bekannten Umständen im Freien eine Bastardierung erfolgen kann, weshalb die Versuche im Sommer 1912 wieder aufgenommen sind.»

Kuva 6. *Cyclops distinctus*. Receptaculum seminis.

Parhaiten eroittaa *Cycl. distinctuksen* edellisistä lajeista receptaculum seminiksen muoto (kuva 6). *C. fuscuksesta* sen erottaa lisäksi I. tuntosarven päätenivelen sileä kalvo ja *albiduksesta* furcan sisäreunan karvat.

Tätä lajia ei ole ennen Suomesta löydetty ja se on Porin seudullakin erinomaisen harvinainen. Olen löytänyt sen vain yhdestä paikasta, Kirjurinjuovasta (Asema VII) kesällä 1929 ja toukokuussa 1930. Se esiintyi läheisten sukulaistensa *C. albiduksen*

ja *fuscuksen* seurassa. O. Pestä sanoo: »Die Form kommt in Gewässern neben *C. fuscus* oder *albidus*, seltener allein vor, doch ist ihre Verbreitung sehr wenig bekannt.»

Paitsi Suomesta Porin seudulta on lajia tavattu harvinaisena seuraavista Euroopan maista: Skandinaavia, Saksa, Ranska ja Puola.

CYCLOPS (CYCLOPS) STRENUUS Fischer 1881.

Cyclops brevicaudatus Claus 1857.

Cyclops strenuus, scutifer, abyssorum, lacustris, pictus, vicinus
G. O. Sars 1863, 1918.

Vaikka laji on maassamme sangen yleinen ja Pestan mukaan kuuluu *C. serrulatuksen* kanssa tunnetuimpiin lajeihin, se näyttää Porin ympäristössä ainakin kesällä olevan harvinainen. Olen löytänyt Mäntyluodosta otetusta näytteestä (asema XVII) 13. 8. 29 vain muutamia nuoruusasteita.

Lajia pidetään sangen vaihtelevana siitä syystä, että siihen useimmiten yhdistetään Sarsin lähisukuiset lajit (kts. synonymiluetteloa!).

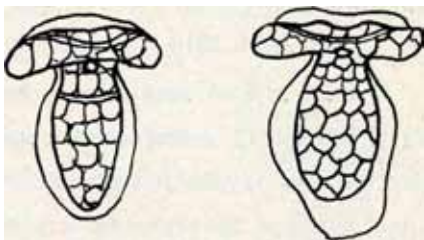
Levander on löytänyt tätä lajia m.m. seuraavista paikoista: Kallavesi (yksinomaan syvässä vedessä), Maljalampi, Valkeinen (talvella planktonnäytteistä), Valkea-Musta järvi (kesäelokuussa planktonin yleisin laji) Evon Pitkäniemi järvi (harvinaisena), Helsingin saaristo (lätäkkömuotona). Laji on myös yleinen Nurmijärvessä (Kivirikko) ja Sarajärvessä (K. Siitoin). Edelleen laji esiintyy Littoisten järvessä (Wahlberg), lätäkkömuotona Tuusulassa (Järnefelt) sekä Helsingissä ja Tvärminnessä (Martens).

CYCLOPS (MESOCYCLOPS) LEUCKARTI Claus 1857.

Mesocyclops obsoletus G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,06—1,26 mm. Väri vaihtelee aivan väritömästä kellanruskeaan tai vihertävään ollen tavallisesti kirkkaan läpikuultava. Receptaculumin muoto ei sanottavasti vaihtelee (kuva 7). Laji on tutkimusalueella yleinen. Esiintyy sekä pikkuvesi-, järvi- että merimuotona. Tyypillinen planktonmuoto, mutta elää myös litoraaliaalueilla.

C. leuckarti on maassamme yleinen. Löytöpaikkoja: Pohja, Espoo, Helsingin saaristo, Valkea-Musta järvi (Evo), Kallavesi y. m. (Levander); Vaala, Nuasjärvi, Näsijärvi, Kuorevesi, Mänttä, Pihlajavesi (Levander ja Vuorentaus); Saaristomeri (Nordqvist), Nurmijärvi (Kivirikko), Sarajärvi (Siitoin), Littoistenjärvi (Wahlberg), Helsinki, Tvärminne, Kristiina (Martens).

Kuva 7. *Cyclops leuckarti*. Kaksi receptaculum seministä.

CYCLOPS (CYCLOPS-MEGACYCLOPS) VIRIDIS Jurine 1820.

Monoculus quadricornis var. *viridis* Jurine 1820.

Cyclops viridis Fisch. 1851.

Cyclops brevicornis Claus 1857.

Cyclops vulgaris G. O. Sars. 1918.

Koko vaihtelee suuresti: naaras 1,18—2,49 mm., koiras 1,20—1,49 mm. (Kivirikon muk. 1,9 mm.). Väri on tavallisesti vaalea, harmahtava tai kellanharmaa. Suomuodot olivat maidonvalkeita. Asemalta X otetut eläimet olivat savenvärisiä ja vihreän-

harmaita. Receptaculum seminis vaihtelee jonkinverran (kuva 8). Naaraksen munasäiliöt ovat isot; munien lukumäärä vaihtelee tutkimusalueella 45—57.

C. viridis on Porin seudun yleisin Cyclopslaji. Se esiintyy kaikissa tutkimusalueen vesissä. Lajin suhtautumista eri vesiin on jo käsitelty ekologiaa koskevassa luvussa.

Yleisimmin tapaa *C. viridistä* rantavyöhykkeissä vesikasvien joukossa, mutta se elää myös pohja- ja planktonmuotona.

Merenrannikon litoraalialueella oli *viridis* yleisin laji, samoin sekä kasvirikkaissa että kasvittomissa pikkuvesissä. Kokemäenjoessa esiintyi *viridistä* useammassa näytteessä kuin *C. albidusta*, mutta viimeainittu oli kuitenkin yksilörunsaampi. Enäjärven näytteissä ei *viridistä* ollut aivan yhtä runsaasti kuin *albidusta* ja *leuckartia*.

Aikaisemmin on *C. viridiksen* V copepodiittiaste, jonka ens. tuntosarvi on 12-nivelinen ja jalat 2-niveliset, käynyt nimellä *C. clausi* Heller, mutta sittemmin on Spandl tutkimuksissaan (1922) osoittanut että *C. clausi* on täysin identtinen *C. viridiksen* kanssa [Pestä (27)].

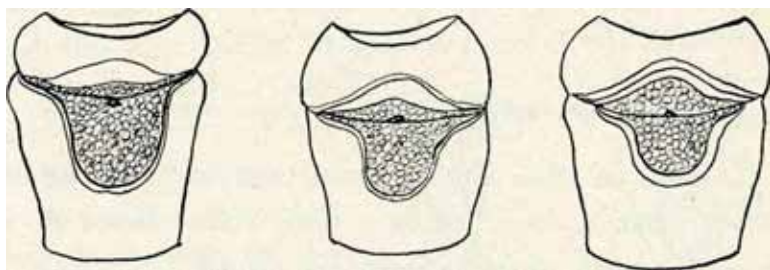
Kuva 9. *Cyclops viridis* Spermatofori

C. viridis on maassamme siksi yleinen laji, etten katso olevan syytä tähän tehdä siitä pitkää luetteloa. Mainitsen vain, että laji esiintyy yleensä samoilla paikoilla kuin äsken mainitut *C. albidus* ja *C. leuckarti* sekä lukuisilla muilla.

CYCLOPS (CYCLOPS-DIACYCLOPS) BICUSPIDATUS Claus.

Cyclops bicuspidatus Schmeil 1892.

Cyclops pulchellus G. O. Sars 1918

Kuva 10. *Cyclops bicuspidatus*. Kolme erilaista receptaculum seministä.

Naaraksen koko 1,36—1,65 mm. Ojamuodot olivat väriltään keltaisia tai oranssinkeltaisia, suomuodot värittömiä tai vaaleanruskeita. Munia 28. Receptaculum vaihtelee (kuva 10). Pestä n y.m. mukaan on *C. bicuspidatuksella* furcan sisempi apikaalisukanen lyhyempi kuin ulompi. Suonäytteestä tutkimillani *bicuspidatuksilla* oli taas sisempi ulompaa huomattavasti pitempi. (Ojamuodot olivat tyypillisiä).

Porin seudulla on *C. bicuspidatus* jokseenkin kohtalainen esiintyen pikkuvesissä oja- ja suomuotoina.

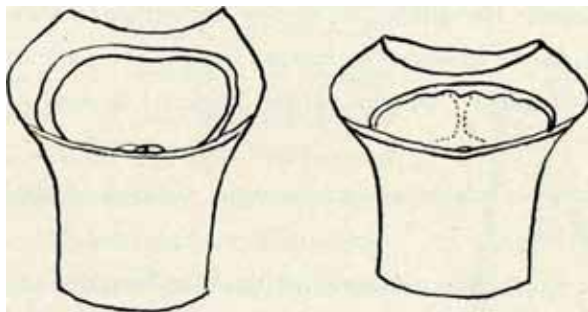
Muita löytöpaikkoja Suomessa: Espoo Löfö, merestä (Levander), Helsingin saaristo, lätäköistä (Levander), Tuusula, vanhasta kaivosta (Järnefelt), Helsinki, Degerö, järvestä (Martens), Tvärminne, Bönholm, vanhasta kaivosta (Martens).

CYCLOPS (CYCLOPS-ACANTHOCYCLOPS) VERNALIS
Fischer 1853.

Cyclops lucidulus G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,15—1,37 mm. Värittämiä tai ruskeita. Receptaculumin muoto vaihtelee vähän (kuvaJL1).

Laji ei ole tutkimusalueella yleinen. Sitä tavataan niukasti ojissa, Kokemäenjoessa ja meressä.

Kuva 11. *Cyclops vernalis*. Kaksi receptaculum seministä.

Muualta maastamme on *C. vernalis* tunnettu vain harvoista paikoista, Helsingin saariston pikkuvesistä (Levander), Nurmijärvestä (Kivirikko), Tuusulasta vanhasta kaivosta ja lammikoista harvinaisena (Järnefelt), Tvärminnestä merestä ja järvestä sekä Kristiinasta lätäkkömuotona (Martens).

CYCLOPS (CYCLOPS-DIACYCLOPS) CRASSICAUDIS
G. O. Sars 1862.

Tätä pientä pohjoista lajia olen löytänyt vain yhden nuoruusasteella olevan yksilön ojasta urheilukentän takaa. Laji on tyyppillinen pikkuvesien muoto (Pesta).

C. crassicaudis on tavattu maastamme tätä ennen vain kaksi kertaa. Kristiinan läheltä on sen löytänyt Martens vanhasta

kaivosta 1909 ja L e v a n d e r 1929 tehdessään havaintoja Pyhäjärven (Viip. 1.) kuoreen talviravinnosta. Tarkastetusta 25 kuoreesta oli kymmenessä mahansisällyksessä *C. crassicaudista*.

CYCLOPS (EUCYCLOPS) MACRURUS G. O. Sars 1863.

Leptocyclops macrurus G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,10—1,14 mm, koiraksen 0,87 mm. Väri oljenkeltainen. Receptaculum seminis samanlainen kuin *C. serrulatus* ja *C. macruroideksella* (kuva 13), väriltään kirkkaan kellanruskea. Munia vähän, niiden lukumäärä vaihtelee 6—11.

C. macrurus oleskelee mieluummin suurien vesien litoraali-alueilla (Pestä).

Laji on harvinainen Porin seudulla; olen löytänyt sen lätäköstä (asema XIV) sekä Enäjärvestä, kummastakin vain muutaman yksilön näytteestä.

Muualta maastamme tunnetaan laji Kallavedestä rantavyöhykkeestä (L e v a n d e r), Imatran Koskenniskasta (L e v a n d e r ja W u o r e n t a u s), Nurmijärvestä (K i v i r i k k o), Helsingin merisatamasta, Tvärminnestä ja Kristiinasta (M a r t e n s) sekä Sarajärvestä (S i i t o i n), missä se esiintyy yleisimpänä lajina (!)

CYCLOPS (EUCYCLOPS) SERRULATUS Fischer 1851.

Cyclops varius var. *brachyurus* Lilljeborg 1901.

Leptocyclops agilis G. O. Sars 1918.

Cyclops serrulatus forma typica Graeter 1903.

(Ei *Cycl. serrulatus* Lilljeborg 1901).

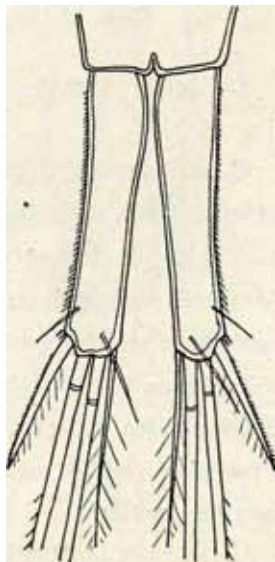
Naaraksen pituus vaihtelee 0,96—1,29 mm, keskipituus 1,16 mm, ja koiraksen pituus 0,85—0,89 mm. Väri on milloin hyvin vaaleankellertävä, milloin keltainen, milloin ruskea. Receptaculum seminis (kuva 13). Munia 24.

Kuten jo ennen olen maininnut, vastaa puhdasta, tyypillistä *serrulatusta* Lilljeborgin var. *brachyurus* ja myös *Græterin* forma typica. Omissa näytteissäni Porista olen merkinnyt lajin *Cycl. serrulatus* typ. (kuva 2).

Tällä lajilla ovat furcan haarat 4—4,5 kertaa leveyttään pitemmät ja sisempi apikaalisukanen on joko yhtä pitkä kuin ulompi tai vähän pitempi. Mitattuani ulomman apikaalisukasen suhteen sisempään kaikilta löytämiltäni *serrulatus* typ.-lajeilta sain keskimääräiseksi suhteeksi 1: 1,13 (ulompi sukanen siis yksikkönä).

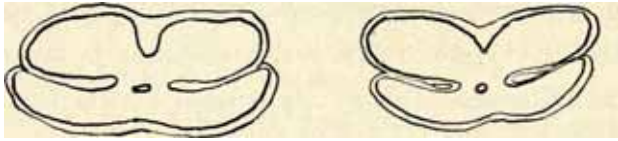
Yhdessä tämän muodon kanssa esiintyy (ehkä yleisempänä) hieman poikkeava muoto. Olen sen merkinnyt lyhyesti *Cycl. serrulatus* var. Tällä furcan haarat ovat 5—5,7 kertaa leveyttään pitemmät ja ulomman apikaalisukasen pituus sisempään 1: 1,23, siis sisempi jonkinverran pitempi kuin edellisellä muodolla (kuva 12).

Tämä muoto lähentelee suuresti *C. proximusta* Lillj., mutta eroaa siitä kuitenkin. Olisin taipuvainen pitämään tätä *serrulatus* (= *brachyuruksen*) ja *proximuksen* välimuotona. Muutaman kerran on sattunut niin kriittillisiä tapauksia, etten ole varmuudella voinut päättää, kuuluuko laji *serrulatus* typicukseen vai variaatioon.

Kuva 12. *Cyclops serrulatus* var. ♀. Furca.

C. serrulatus on Porinseudulla sangen yleinen laji esiintyen runsaimpina Kokemäenjoessa, mutta myös kohtalaisessa määrin Enäjärvestä ja meressä. Myös pikkuvesimuotona tapaa *serrulatus*.

Kuva 13. *Cyclops serrulatus*. Kaksi receptaculum seministä.

Laji elää yleensä vain litoraalisena niin meillä kuin muuallakin.

C. serrulatus on epäilemättä meillä sangen yleinen laji, mutta kirjallisuuden perusteella ei voi varmuudella mennä sanomaan, mikä löytö on ollut *serrulatus*, mikä taas *lilljeborgia*, koska meillä lajimääräyksissä on käytetty useita teoksia eikä kirjallisuusluetteloiden puuttumisen takia voi tietää, minkä mukaan milloinkin määrääminen on toimitettu. Todennäköisesti useat meikäläisissä tutkimuksissa ilmoitetut *C. serrulatukset* tarkoittavat *C. lilljeborgi*-lajia, mikäli määräys on tapahtunut Lilljeborgin julkaisujen avulla.

C. serrulatuksena tahtoisin pitää Levanderin Kajaanista Ämmäkosken yläpuolelta ottaman *C. variuksen* Lillj. sekä Kaisaniemenlahdesta harvinaisena mainitseman *C. variuksen*. Varjoja *serrulatuksia* ovat epäilemättä Martensin ottamat *C. varius* v. *brachyurukset* Töölönlahdesta, Tvärminnestä, merestä ja järvestä sekä Kristiinasta, merestä ja Tjock-joesta.

CYCLOPS (EUCYCLOPS) PROXIMUS Lilljeborg 1901.

Cyclops serrulatus var. *proximus* Ryilow 1922.

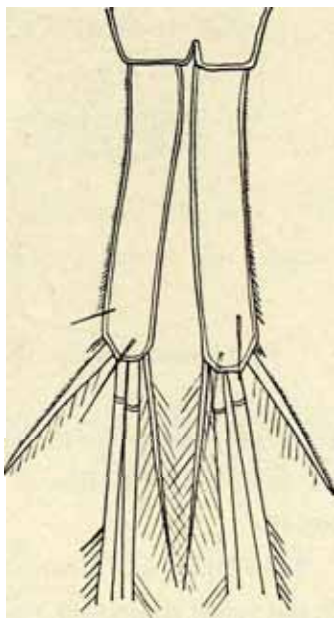
Tätä lajia olen löytänyt vain yhden aivan varman kappaleen Porista, Kokemäenjoesta (asema X), missä se oli *C. speratuksen*

ja *serrulatuksen* joukossa. Sen pituus oli 1,32 mm. Väri vaalean keltainen. Reeptaculum seminis samanlainen kuin *serrulatuk-*sella ja *sper otuksella*.

Tämä löytämäni yksilö eroaa *serrulatuksesta* seuraavissa seikoissa: furcan haarat 6,7 kertaa leveyttään pitemmät, ulomman apikaalisuksen suhde sisempään 1: 1,35 (kuva 14), 4. jalkaparin päätenivelen lateraalisukset huomattavasti hennommat ja pitemmät kuin ed. lajilla.

C. proximusta ei ole meiltä ennen selitetty, mutta uskoisin, että se on *serrulatus-* tai *varnes-*näytteissä muillakin paikkakunnilla ollut, vaikkei sitä vähäisten eroavaisuuksien takia ole edellisestä lajista erotettu.

Toistaiseksi on *C. proximus* muualla erotettu eri lajiksi *C. serrulatuksesta* vain Ruotsissa (L i l l j e b o r g) ja Venäjällä (R y i l o w).

Kuva 14. *Cyclops proximus*. ♀. Furca.

CYCLOPS (EUCYCLOPS) SPERATUS Lilljeborg 1901.

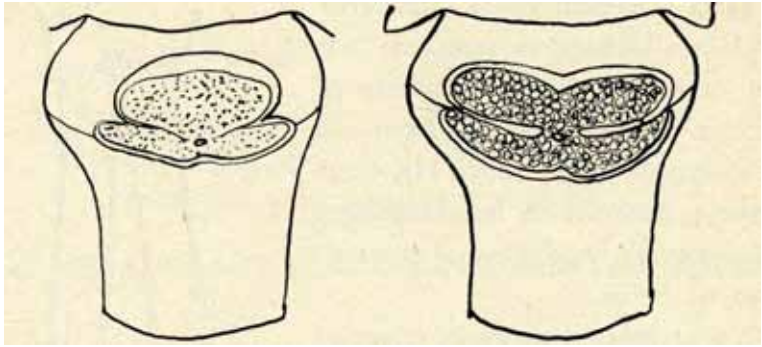
Cyclops varius var. *speratus* Lilljeborg 1901.

Leptocyclops speratus G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,04—1,38 mm, keskipituus 1,22 mm, koiras 0,86—0,96 mm. Väri sama kuin molemmilla edellisillä lajeilla. Reeptaculum seminis (kuva 15) vaihtelee jonkin verran.

Tyypillinen *C. speratus* eroaa molemmista edelläselostetuista siinä, että tällä lajilla ovat furcan haarat keskenään yhdensuun-

täiset (kuva 16) eivätkä siis eroa toisistaan kuten *serrulatuksella* ja *proximuksella* (kuvat 2 ja 14), ja että haarojen ulkosivuilla oleva hammastus on huomattavasti heikompi kuin edellisillä ulot-

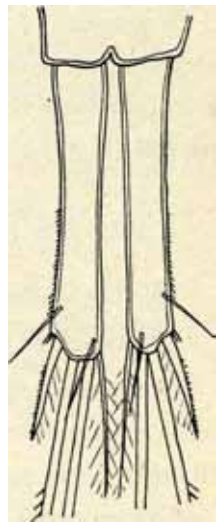
Kuva 15. *Cyclops speratus*. Kaksi erilaista receptaculum seministä.

tuen tavallisesti vain furcan puoliväliin. Ulompi furcan kaudaalikuskanen on suhteellisesti lyhyempi kuin molemmilla edellämainituilla.

Tällä lajilla on furcan ulomman kaudaalikuskanen suhde sisempään keskimäärin 1: 1,27 (mitattu 30 yksilöltä). Furcan haarat ovat 6—7 kertaa leveyttään pitemmät (eräällä epämuodostumalla 8 kertaa).

C. speratus on Porin ympäristössä jokseenkin yleinen, mutta tyypillisenä se esiintyy vain suurvesien litoraalivyöhykkeissä. Kokemäenjoessa laji on yleinen, Enäjärvestä ja merestä olen löytänyt sitä kohtalaisesti.

Muualta Suomesta ei lajia ole toistaiseksi selitetty; uskoisin sen kuitenkin olleen joissakin kirjallisuudessa mainituissa varius-löydyissä, jos niissä tarkka tutkimus olisi suoritettu.

Kuva 16. *Cyclops speratus*. ♀. Furca.

Tämä laji tunnetaan vain Euroopasta, missä se on tätä ennen löydetty Ruotsista, Norjasta, Venäjältä ja Saksasta kolmesta paikasta.

CYCLOPS (EUCYCLOPS) LILLJEBORGI G. O. Sars 1918.

Cyclops serrulatus Lilljeborg 1901.

Cyclops serrulatus var. *denticulata* Graeter 1903.

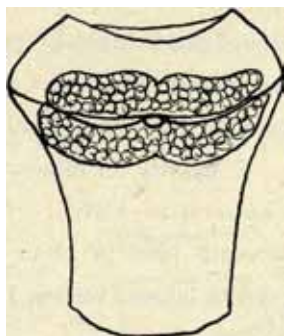
Leptocyclops lilljeborgi G. O. Sars 1914.

Naaraksen pituus 0,97—1,09 mm, keskipituus 1,06 mm. Väri keltainen tai kellanruskea. Receptaeulum (kuva 17). Munia 23—24.

Tätä lajia ovat useat varhaisemmat tutkijat pitäneet *C. serrulatuksena*.

Laji on Porissa kohtalaisen yleinen. Olen löytänyt sen Enäjärvestä ja Kokemäenjoesta Iit oraalisena.

Tämänkin lajin maantieteellisen leviämisen selvittäminen kirjallisuuden perusteella tuottaa vaikeuksia. Varmaan tarkoittavat monet serrulatus-löydöt juuri tätä lajia. *C. lilljeborgi* tunnetaan vain Euroopasta.

Kuva 17. *Cyclops lilljeborgi*. Receptaeulum seminis.

CYCLOPS (EUCYCLOPS) MACRUROIDES Lilljeborg 1901.

Leptocyclops macruroides G. O. Sars 1918.

Naaraksen pituus 1,07—1,37 mm. Väri vaihtelee vaaleankeltaisesta ja vihertävänkeltaisesta ruskeaan; usein läpikuultava. Receptaeulum seminis kuin *speratuksella*.

Laji esiintyy Kokemäenjoessa kohtalaisen yleisenä yhdessä *C. serrulatuksen*, *speratuksen* tai *lilljeborgin* kanssa. Olen tavannut sen myös kerran lätäkkömuotona (asema XIII).

Ennen on *C. macruroideksen* selittänyt Suomesta vain Martens Helsingin merisatamasta, Tikkurilasta jokinäytteestä ja Tvärminnestä.

Laji tunnetaan muutamasta Euroopan valtiosta ja Siperiasta.

CYCLOPS (PARACYCLOPS) AFFINIS G. O. Sars 1863.

Platycyclops affinis G. O. Sars 1918.

Naaraksen koko 0,85—0,96 mm. Väri vaaleanruskea, eräällä yksilöllä céphalothorax vihertävä.

Laji on harvinainen tutkimusalueella. Olen löytänyt sen vain kahdesta paikasta, nim. merestä Mäntyluodon pohj.-rannalta (asema XVII) ja Kokemäenjoesta, Kirjurinjuovasta, kummassakin tapauksessa läheltä rantaa otetusta pohjanäytteestä. Laji esiintyy osaksi ryömivänä pohjamuotona, osaksi uivana, mutta ainoastaan litoraaliivyöhykkeissä.

C. affinis on maassamme harvinainen. Tunnetaan vain kaksi aikaisempaa löytöä: Siitoin löysi muutamia yksilöitä Sarajärvestä 1908 ja Martens on löytänyt sen Tvärminnen Byvikenistä läheltä rantaa 1909. .

CYCLOPS (PARACYCLOPS) PHALERATUS Koch 1838.

Platycyclops phaleratus G. O. Sars 1918.

Naaras 1,09 mm, koiras 0,89 mm. Väri ruskea, I tuntosarvet, jalat, keskiruumiin 2. segmentti, takaruumiin viimeinen segmentti ja furca taivaansinisiä. Koiras kokonaan vaaleansininen, vain céphalothorax ja genitaaliniel ruskeat.

Laji on hyvin harvinainen. Olen löytänyt sitä Porista vain lätäkömuotona.

Suomesta on vain kaksi aikaisempaa löytöä, Ki-
virikko on löytänyt sen Nurmijärvestä (pituus

Kuva 18. Cyclops phaleratus. Spermatofoori.

0,72 mm), ja Siitoin on saanut Sarajärvestä yhden kappaleen (pituus 0,9 mm).

CYCLOPS (PARACYCLOPS) POPPEI Rehberg 1880.

Cyclops fimbriatus var. *poppei* Schmeil 1892.

Cyclops poppei Graeter 1903.

Naaraksen pituus 0,86 mm. Tämän yhden ainoan kappaleen löysin Kirjurinjuovasta (asema VII) 31. 5. 1930. Yksilö oli väriltön ♀, kantoi kummallakin puolella kahta isoa munaa.

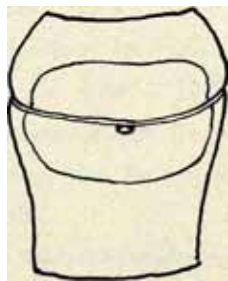
Lajia ei ole aikaisemmin Suomesta löydetty. Se lienee toistaiseksi tunnettu vain Saksasta ja Pohjois-Amerikasta.

CYCLOPS (CYCLOPS-DIACYCLOPS) BICOLOR

G. O. Sars 1863.

Tätä, samoin kuin edellistäkin lajia, voisi pitää Porin seudulla melkein satunnaisena.

C. bicoloria olen löytänyt toistaiseksi vain yhden kappaleen Mäntyluodosta kasvillisuusvyöhykkeen pohjanäytteestä, missä se esiintyi yhdessä Harpacticidiä kanssa. Se oli ♀, pituus 0,67 mm. Céphalothorax ja keskiruumiin 2. nivel olivat siniset, 3 viimeistä niveltä ja koko takaruumis olivat keltaiset. Receptaculum (kuva 19).

Kuva 19. *Cyclops bicolor*. Receptaculum seminis.

Lajin on löytänyt Kivirikko Nurmi-järvestä (pituus 0,85 mm) sekä Martens Tikkurilasta, Tvärminnestä, merestä ja järvestä ynnä Kristiinasta, kaivosta.

Useat tutkijat pitävät lajia harvinaisena.

KÄYTETTYÄ KIRJALLISUUTTA.

1. Breemen, P. J. van, Vrijlevende zoetwater-coepoden van Nederland. Tijdschrift der Ned. Dierk, Vereen. 2:e Reeks. Deel X.
2. Claus, C. Das Genus Cyclops und seine einheimischen Arten. Arch. für Naturgesch. 23. I. 1857.
3. » Weitere Mittheilungen über die einheimischen Cyclopiden. Arch. für Naturg. 23. I. 1857.
4. Ekman, S ven, Phyllopoden, Cladoceren und freilebende Copepoden der nord-schwedischen Hochgebirge. Zool. Jahrb. Bd. XXI. Abt f. Syst. Heft 1, 1904.
5. Fischer, S. Beiträge zur Kenntniss der in der Umgegend von St. Petersburg sich findenden Cyclopiden. Bull. de la Soc. imp. des naturalistes de Moscou, XXIV, N:o IV. 1851.
6. » Beiträge zur Kenntniss der in der Umgegend von St. Petersburg sich findenden Cyclopiden (Forts.). Bull. de la Soc. imp. des naturalistes de Moscou, XXVI, N:o 1. 1853.
7. Cajander, A. H. Bidrag till kännedom om sydvestra Finlands krustaceer. Not. ur Sällsk. pro Fauna et Flora fenn. förhandl., X. 1869.
8. Graeter, Albert, Die Copepoden der Umgebung von Basel. Revue suisse de zool. T. 11. 1903.
9. Järnefelt, H. Beitrag zur Kenntniss des Planktons in einigen Binnenseen Finnlands. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. 41. 1914—1915.
10. » Über den Tierbestand einiger Teiche in Ny-

land. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn.
52. N:o 4. 1923.

11. Kiefer, F. Über Morphologie und Systematik der Süßwasser-Cylopiden. Zopi. Jahrb. Bd. 54. Abt. f. Syst. 1928.
12. Levander, K. M. Lisätietoja Kallaveden planktonista. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. 41. 1914—1915.
13. » Notiz über das Winterplankton in drei Seen bei Kuopio. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. 32. 1905—1906.
14. » Übersicht der in der Umgebung von Esbo-Löfö in Meereswasser vorkommenden Thiere. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. XX. N:o 6. 1901.
15. » Pyhäjärven (Viip. 1.) kuoreen talviravinosta. Suomen kalastuslehti 1929.
16. » Zur Kenntnis der Bodenfauna und des Planktons der Pojowiek. Fennia 35. N:o 2. 1915.
17. » Zur Kenntnis der Fauna und Flora finnischen Binnenseen. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 19. N:o 2. 1900.
18. » ' Zur Kenntnis des Lebens in den stehenden Kleingewässern auf den Skäreninseln. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 18. N:o 6. 1900.
19. » Zur Kenntnis des Planktons und der Bodenfauna einiger seichten Brachwasserbuchten. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 20. N:o 5. 1901.
20. Levander, K. M. och Wuorentaus, Y. Redogörelse af arbetsutskottet för undersökning af de

finska insjöarnas vatten och plankton III, IV.
Fennia 39. 1915., 40. 1918.

21. Lilljeborg, W. Synopsis specierum hue usque in Suecia observatarum generis Cyclopis. Kongl. Sv. vet. Akad. Handl. Bd. 35. N:o 4. 1901.
22. Martens, Vera, Finska Cyclopsarter. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. h. 36. 1909—1910.
23. Neubaur, Rudol, Ueber Beziehungen zwischen Cyclops fuscus (Jur.), C. albidus (Jur.) und dem angenommenen Bastard C. distinctus (Rieh.). Zool. Jahrb. Bd. 34. Abt. f. Syst. 1912.
24. Nordqvist, Osk. Bidrag till kännedom om Bottniska vikens och norra Östersjöns evertebratfauna. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. 17. 1890—1892.
25. » Bidrag till kännedom om Crustaceafunan i några af mellersta Finlands sjöar. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 3. N:o 2. 1886.
26. » Die pelagische und Tiefsee-Fauna der grösseren finnischen Seen. Zool. Anzeiger N:o 254 u. 255. 1887.
27. Pesta, O. Krebstiere oder Crustacea I: Copepoda. Die Tierwelt Deutschlands und der angrenzenden Meeressteile. T. 9. 1928.
28. Рыловъ, В. М. Матеріалы къ фаунѣ свободноживущихъ прѣсноводныхъ Сорерода сѣверной Россіи II. Ежегодника зоол. Музея Росс. Акад. Наукъ. XXIII. 1918.
29. » Свободноживущие веслоногие ракооб-

разные (Eucyclops). Пресноводная фауна Европейской России. I. 1922.

30. Schmeil, Otto, Deutschlands freilebende Süßwasser-Copepoden I. Cyclopidae. 1892.
31. Siitoin, K. Sarajarven eläimistö. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 29. N:o 10. 1908.
32. Steenroos (Kivirikko), K. E. Das Thierleben in Nurmijärvi-See. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 17. 1898.
33. Wahlberg, Arth. Bidrag tili kännedom om Littois träsk med särskild hänsyn tili des plankton. Acta Soc. pro Fauna et Flora fenn. 38. N:o 1. 1913.
34. Vuorentaus, Yrjö, Tietoja Pohjanlahden rannikko-planktonista. Medd. Soc. pro Fauna et Flora fenn. 39. 1912—1913.

Viljo Alanen

Eräs vanha loitsuvihko.

Rikkaan loitsurunoutemme tuotteita elää vielä jokseenkin runsaasti kansan muistissa, varsinkin syrjäisillä seuduilla, minne nykyajan moninaiset uudet harrastukset eivät vielä ole ennättäneet. Mutta vaikka ne siellä vielä elävätkin muistitietona, tapahtuu veraten harvoin, että joku rahvaanmies tarttuisi kynään ja kirjoitaisi tuntemansa loitsut muistiin. Vielä harvinaisempia ovat sellaiset loitsukokoelmat, joita olisi kirjoitettu muistiin suorastaan loitsimistarkoitusta varten. Tällainen näyttää olevan se loitsukokoelma, jonka tässä esittelen. Sitä on käytetty Peräseinäjoella, jossa opettaja Juho Kanto on sen talteen ottanut.

Kyseessäoleva loitsuvihko on kooltaan 10X8 cm sisältäen kaikkiaan 34 sivua, joista kirjoitettuja n:rot 1—13, 15—19 ja 33—34. Vihon ahkeran käytön ja paperin huonon laadun vuoksi ovat lehtien kulmat kuluneet pyöreiksi ja teksti toisin paikoin hankautunut epäselväksi, jokunen sana kokonaan näkymättömäksi. Alkuosa vihosta on kadonnut, koskapa nykyisellä ensilehdellä näkyy vain loppuosa jostakin loitsusta. Teksti on kirjoitettu musteella, lukuunottamatta viimeistä loitsua, joka on kirjoitettu lyijykynällä. Kansiin on omeltu päällys vahakankaantapaisesta kankaasta, täytteenä muutamia lehtiä, jotka sisältävät myös kirjoitettua tekstiä. Mikäli on käynyt selville, sisältävät ne kum-

minkin vain muistiinmerkitöjä saaduista vuosituloista, heinistä, rukiista y.m. 1860-luvulta.

Vihko sisältää, paitsi ensimmäistä keskeneräistä katkelmaa, kaikkiaan kolmetoista loitsua. Loitsujen loppuun on useimmiten liitetty lyhyt ohje niiden käyttämiseen. Kirjoitustyylistä, murteellisuuksista ja puutteellisesta oikeinkirjoituksesta päättäen on kirjoittaja ollut joku itseoppinut rahvaan mies. Käsialasta antaa oheenliitetty valokuvajäljennös näytteen. Valokuvat on kyllä otettu vihon selvimmin kirjoitetusta tekstistä. Yleensä ei teksti ole läheskään näin selvää.

Loitsuvihon on sen nykyinen omistaja Juho Kanto — jolta seuraavat tiedot olen saanut — ostanut eräältä henkilöltä, joka oli saanut sen sekatavarain joukossa Heikki Joppi-nimisen puusepän tavaroiden huutokaupassa Peräseinäjoella. Mainittu henkilö on tätä vihkoa loitsukirjanaan käyttänyt ja kaiken todennäköisyyden mukaan on hän myös itse loitsut kirjoittanut. Talonkirjoissa, joita hän on kirjoittanut, on nimittäin samaa käsialaa kuin kyseessäolevassa vihossakin.

Puuseppä Heikki Joppi, jonka op. Juho Kanto kertoo olleen pienenlaisen, valkopartaisen ukon, oli syntynyt 1823 ja kuollut 1908. Neljäkymmenen vuoden ikäisenä oli hänen päähänsä juolahtanut ajatus, että hänen pitäisi oppia »pidättämään veri», koska seudulla niin useasti tapahtui puukotuksia. Hän lähti — niinkuin muinoin itse vanha Väinämöinen — hakemaan verenpidätysanoja ja Alavuden Sydänmaankylästä, Erkki Jääskeltä, niitä sitten löytyikin. Tarkastelun alaisessa vihkossa ei varsinaisia verenpidätysanoja kyllä ole, mutta ehkä ne ovat olleetkin — tärkeimmät kun juuri olivat — vihkon alkuosassa, joka on kadonnut. Aikaa myöten tuli ukosta sitten huomattava loitsija. Laajalta alueelta etelä-Pohjanmaalta ja Satakunnasta tuli avuntarvitsijoita hänen luokseen. Loitsuvälineitä oli monenlaisia. Käärmeen nahkat, vanhat

Jouduta kovan
 pihlaksen haista
 Jiro vergus jini
 Jella puuta vergus
 puusagella jille
 Dan ha varma mäs
 yon janoon janelle
 talle jille jeni on
 dikman mieheksen
 Joni on kammalon mie
 ha jille jini tal

ha kailen ete joni
 dikman nagen mal
 ta amio lanni ukko
 tani on jui mal kien
 ni kullaga keni on
 kosiaga jui la kien
 Ette jypsty nimen
 mo let Eika tikiari
 tröhetet ei ha jellon
 viden naimat
 tuis so kimen so
 z kerton z a avar
 jui ha

rahat, ruumiiden multauslapiot j.n.e. kuuluivat tähän kalustoon. Hauteita ja lääkkeitä tehtiin kaikenlaisista kasveista.

Loitsut on ukko kirjoittanut pääasiassa ruskeahkolla nesteellä, jonka hän itse kuuluu valmistaneen. — Ehkäpä unohtamisen pelko on häntä kirjoittamiseen kannustanut. Vihkosen takimmaiselle kansilehdelle on merkitty »W. 1812». Edellä olevien tietojen mukaan näyttää vihko kumminkin olevan peruisin 1860-luvulta, — tai mahdollisesti merkintä »W. 1812» on luettava »W. 1872».

Loitsujen sisällöistä tyydymme vain huomioimaan Ilma-moisen ja Väinämöisen esiintymisen, mikä länsisuomalaisissa loitsuissa on hyvin harvinaista.

Paitsi keskeneräistä loitsua, josta ainoastaan muutama rivi on jällellä ja josta sanat:

... omat väkensä
 alle ... alle mannen
 alle pelt. ... yhreksän
 keskeltä kivuttomaksi
 päältä nurkumattomaksi
 alta aivan terveheksi

ovat selvään luettavissa, sisältää vihko jälempänä seuraavat loitsut.¹⁾

¹⁾ Pisteillä ... on korvattu kohdat, jotka paperin repeämä tms. on tuhonnut, ja joita julkaisija ei ole yrittänytään täydentää; hakasiin [] on suljettu epäselviksi hävinneet tai muuten epävarmat kirjaimet ja kohdat; tavallisissa sulukkeissa () ovat muut julkaisijan lisäykset ja tulkinnat. Sääjako julkaisijan (käsikirjoitus on kauttaaltaan pitkää riviä, otsakkeet vain omana rivinään), samoin sivunumerointi. — Käsikirjoituksessa on sanan alussa i, j, I, J kirjaimia edustamassa epämääräinen, lähinnä J:tä muistutava; tässä ny ky kirjoituksen mukaisesti.

s. 1. / TARTUMUKSEN SANAT

otan koprat kontiolta
 toiset koprat kuolleelta
 kokolta kolmannet kopra [t]
 linnulta lihan pitimet
 haukalta haristime
 joilla [p]uskuia puser(ran)
 ja paisehita painelen
 ruskia oli rupinen neiti

- s. 2. paha / paisetten Emoo
 puuhun Ennen pahka kasvoo
 puuhu(n) pahka maah(a)n mahka
 Kivehen veri näppylä
 Eikä ihmisen ihohon
 sulavi sulattaisa
 rasva räyryttäisä
 Kes: Päl: alta

WA(L)KIAN KIINNI OLLO (O.OTTO) SANAT

Tulta iski ilma moinen
 väinä mööne välkytteli
 keskellä meri kiviä
 kiriav(as)ta kärmeestä
 kivistä kipenä lensi
 Somerista ... eri suuri
 tieräkkös [ku]ka pahan paransi
 / s. 3. ti. . . . / tierän kuka kuka
 neityt nousi lähtestä

ylös kullatun nisistä
alta vetten hopiaista
nimeen isän ja p: ja pyhän henken
amen kun olis ukon kivi joukos 3 m.

VALKIAN VIHAT

Pilvi nousi pohiasta
loinen (o:toinen) lähene lännestä
piika istu pilven päällä
jäinen kattila käes
jäinen kauha kattilassa
mihnä mun tuliset tur . . . eni
/ s. 4. ja valkiaaset / [v]antuhuni
jolla minä tulta tuka hutun
ja valkiata vammennan
luie rasvahan 3 kertaa

Ähkä puhka ähkäpäänen
mene helvetin tulehen
pohian perähän
siniseen savehen
kantohon visaase . .
koivuun perseeihin
luie suoloohin 3 ker.

KIVEN SANAT.

/ s. 5. Kivi kiikka lemm . . . / poika
maan muna pellon kakkara
Ei kivi kipiä ole
Eikä paasi pahaa tee
ilman kärkeen kähtyä
maan mustan muotooseta
hyvin teit Ettäs panit
paremmin ettäs paransit
päältä nurkumattomaksi
Keskeltä kivuttomaksi
alta aivan terveeksi
luie rasvaan 3 ker.

/ s. 6. / SUONI LANKA

Jesus kirkoon meneepi
hevosella hirvisellä
kalan hauven karvaasella
lohen mustan muotoosella
hiveltyy hevoosen jalka
tartu varsan sääri varsi
Kivisellä kirko tiellä
vaskisella vainiolla
J(e)sus maahan rattahasta
missä on suoni solkahtanu

/ s. 7. / missä on liikkunu ... lihaa
siihen pane p[eu] .. liota
neitty maria Emoonen
tuoppas silkisi sininen
pantasi tuli punaanen

PUUN SANAT

Puu puhras jumalan luoma
 vesa Jesuksen vetämä
 kanto herran kasvattama
 jonka oksa vettä tippuu
 huuvetta hurahteli
 tyvi puu pahan tekeepi
 lat[va] mettä kantani[aan]
 / s. 8. / latva mett[ä] puu pahan tekeepi
 tyvi mettä kantamaan
 lehti pu(u) pahan tekeepi
 hakopuullen mainitaan
 hako puu pahan tekeepi
 lehti puullen mainitaan
 tule työsi tuntemaan
 pahasi parantamaan
 juoppa viinana vihasi
 olunna hyvät omasi

[R]IIREN SANAT

[r]iisi poika [r]iitukainen
 / s. 9. [r]iitukaisen . . . / poika
 hekku helman alainen
 hapiä hyväen miesten
 puremasta niet[ä]mästä (o:nielemästä)
 ristityitä rikkomasta
 Kastetuita kaatamasta
 ota hien hienot sukset
 lemmon leppäaset sivakat

Jollas hihrat hiien maita
 lemmon maita löyhyttelet
 juokse portimon jalaalla
 mene karpän kämmenillä
 huuten helvetin tu(leen)
 parkuen palailen (o:pahallen) ma[a]llen
 sielä itkeepi isäs
 valitt[aapi] vanhempasi

/ s. 10. / LÖYLYN SANAT

Ei oo löylyn löytämistä
 lämpösen läpimistä
 läpi kuuman kurki hirren,
 läpi kiukahan kivistä
 läpi saunan sammalista
 itte vanha väinämönen
 on saanu senki sanoman
 omalta isältänsä
 laki on lahnan suomuksista
 kiukaa on meren kivistä
 ovi seinä osman luusta
 perä seinä peuran luusta

/ s. 11. / KOHTAUKSEN SANAT

Jesus kristus syntyi
 pyhän kirkon kynnyksellä
 valas kalan leuka luun päällä:
 miehelle vaimol. . kylkiluun
 jolla koki kohtausta

ampu tautia aieli
 neitten marian kohtausta
 neitten mariian siunattua sikiötä

9 ker suola ja vettä ja viine (r.viime) kerralla
 ei tuhannen perkelestä
 voittanu Kristuksen ruumista
 Ei... . myös tätä voittanu

/ s . 12.¹⁾ / HEVOSEN R

Sirrä siaas
 muta murha kartanotas
 isäntäs ja Emäntäs työ
 tekiäs termehille
 panias parmahille

/ s. 13. Kännä 2 kertaa myötä p 1 W / 3 ker
 Eli joka kääntämällä ja polkaase 9 Ker-
 taa rintahan ja sano mene kotias Ennen
 aurinkon laskua

/ s. 15.²⁾ / Itte vanha väinämöönen
 tule saunaan salaa
 ilman oven kuulumata
 ja saranan narahtamata
 liikuta liihaanen porti
 luinen porti loukahuta

¹⁾ Sivuilla 12 ja 13 on käsiala ja mustekin huonompaa. Kirjoittaja kuitenkin nähtävästi sama.

²⁾ Sivuilla 15—19 on muste erikoisen hyvää (mustaa).

- päästä maalle matka miestä
/ s. 16. pieni sormista / sovita
hames pilveksi haiota
siro Jesus sinisellä
puuta Jesus punaasella
Itte vanha väinämöönen
sanoopi sanalla tällä
ittekseeni on ilman miekka
kansani on kamalan mieka
/ s. 17. jolla haitat / hakkailen
Etiseltä ilmaltani
vasenmalta varioltani
ukko taivaan jumala
kerri kultasa keränä
hopiasa vuolakkeenä
Etei pysty noiran nuolet
Eikä tekiän teräkset
Eikä velhon veiten raurat
 luie sokurin palaan 3 kertaa ja
 anna suuhun.
- / s. 18. / KOHTAUKSEN
- Mariia kirkoon käveli
istuu pyhän kirkon kynnyksellä
Jeesus sylis kohrattiin
siinä hiisi hiivattiin
paha henki paiskattiin
helvetin tuleen heitettiin
ota pois sun vihas ja kipus
/ s. 19. lakkaa saatan sortamas / ta

paha henki painamasta
mene hiisi helvettiin
isäs päättä kaltaamaan
äitees päättä karvaamaan
nimeen isän ja poian ja pyhän henken Amen
lujetaan veteen ja 3 ja pannaan 3 val-
kiasta hiiltä
annetaan juora

/ s. 33.¹⁾ / Rapa rauta rämä rauta
ketto rauta teräs rauta
Etsää tuota silloo tieny
kun sua suossa sullottiin
vetelänä vellottiin
K(a)ukalosa kannettiin
Kusa maitona makasit
/ s. 34. / nuoren neitosen nisisä
ja vinkumaisen kainalossa

¹⁾ Sivut 33 ja 34 lyijykynällä. Käsiala yhä samaa.

Eräs satakuntalainen kiltakirja?

I.

Helsingin yliopistonkirjaston keskiaikaisten käsikirjoitusten joukossa on kuusi pergamenttista kaksoislehteä, jotka sisältävät n.k. keskialasaksan kielellä — samalla kielellä, joka hansa-kauppiaiden käyttämänä pohjois-Saksassa ja Skandinavian maissa yli sadan vuoden ajan nautti jonkillaisen yleiskielen arvoa — kirjoitettuja pyhäpäivätekstejä ja saarnoja.¹⁾ Lehtiä ei ole numeroitu tai muuten merkitty, mutta kun saarnat kuuluvat järjestyksessä kirkovuoden eri sunnuntai- ja juhlapäiviin, on sisällön mukaan helppo määrätä niiden järjestys.

Ensimmäinen kaksoislehti on irrallaan muista. Sisällössä ilmenevä aukko osoittaa, että sen edeltä ja jälestä puuttuu useampia kaksoislehtiä. Viisi muuta säilynyttä lehteä kuuluu samaan sitomaan, josta kuitenkin yksi kaksoislehti on poissa, nim. toinen puolisko 4:n ja 5:n, toinen 10:n ja 11:n lehden väliltä. Koko käsikirjoituksen koosta on vaikea mitään sanoa, vallankin kun säilyneet saarnat ovat hyvin eri pitkiä, toiset, kuten pari joulusaarnaa, käsittäen vain päivän evankeliumitekstin, toiset taas useita sivuja (esim. loppiaisen jälkeisten sunnuntaiden saarnat). Jos alkuperäisessä saarnakokoelmassa on otettu huomioon koko

1) Käsikirjoituksen julkaisi Suomalaisen Tiedeakatemian tiedonannoissa v. 1925 nimellä: Mittelniederdeutsche Predigtfragmente. Aus einer Handschrift der Universitätsbibliothek zu Helsingfors (Annales Academiae Scientiarum Fennicae B XX, 3).

kirkkovuoden tekstit, muodostavat säilyneet katkelmat siitä vain pienen murto-osan. Mahdollista kuitenkin on, että kokoelma on sisältänyt vain kirkkovuoden ensi puoliskon eli talvikauden saarvoja, kuten joissakuissa muualta löydettyissä käsikirjoituksissa on laita.

Lehtien 1^r, 4^r, 4^v, 5^r, 6^r, 7^r ja 12^v ylä- tai alareunaan tehdyistä merkinnöistä näkyy, että niitä aikaisemmin on käytetty kruunun laskujen ja muiden asiakirjojen kansina, kuten pohjoismaissa, val-lankin uskonpuhdistuksen aikoihin, oli tavallista. Merkinnöt osoit-tavat edelleen, että kaikki lehdet on käytetty saman seudun, Ala-Satakunnan, ja saman vuoden (1557) asiakirjojen päällyksiksi. Tästä voi jokseenkin varmasti päätätä, että käsikirjoitus on Suo-messa (eikä esim. Ruotsissa) hajoitettu ja täällä annettu voutien käytettäväksi. Tätä otaksumaa tukee myöskin se seikka, että kol-matta kaksoislehteä, kuten sivuilla 4^r ja 4^v tavattavat vuosiluvut 1557 ja 1559 osoittavat, on kaksi kertaa eri aikoina samalla seu-dulla käytetty asiakirjojen kansiksi. Jos käsikirjoitus taasen täällä on irroitettu niteistä ja hajoitettu eri tahoille, ei sen jällellä olevien osien löytämisestä varmaankaan ole suuria toiveita.

Käsikirjoituksen kaikki säilyneet lehdet ovat jotakuinkin sa-mankokoisia, noin 28 cm korkeita ja 20 cm leveitä. Jokaiselle sivulle on terävällä kynällä ilman mustetta vedetty neljä pysty-suoraa ja kirjoitusta varten sivun täyden vaakasuoria viivoja. Vaakasuorien viivojen luku vaihtelee 40—33 sivua kohti. Pysty-jä vaakasuorien rivien väliin jäävät kirjoituspalstat ovat tämän-mukaisesti kumpikin 22, 3—21, 8 cm korkeita ja 6,7—6,3 cm leveitä. Kirjoituspalstojen välinen tyhjä tila on noin 1,2 cm.

Kirjoitus vaihtelee suuruudeltaan eri sivuilla käyden kolman-nesta lehdestä lähtien karkeammaksi. Rivimäärä laskee vastaa-vasti niin että esim. 12:a sivulla on vain 33. Kuitenkin ovat kaikki säilyneet lehdet kirjoitetut samalla käsialalla. Kirjoitus on selvää

ja helposti luettavaa. Vain muutamien lehtien pergamentti on kansina käytetyillä sivuilla likaantunut ja kirjoitus kalvennut, parilla lehdellä taas on sauhuttuneita kohtia, joitten läpi kirjoitusta ei selvästi näy. Kahdessa lehdessä on iso reikä, mutta virheellisyyden on täytynyt olla jo materiaalissa, koska kirjoittaja; on aukot huolellisesti ottanut huomioon.

Musteen rinnalla on kirjoittaja runsaasti käyttänyt punaista väriä: saarnojen päällekirjoitukset, glosa-sanat, jotka tarkoittavat selityksiä, ovat usein punaisella kirjoitetut, tekstilauseet, tärkeät sanat kuten Christus, Amen, autorien nimet j.n.e. ovat punaisella alleviivatut. Saarnojen initiaalit ovat vuorotellen punaisella ja sinisellä värillä piirretyt ja toisinaan somasti koristellut. Väriäinen kirjoitus ei piirteiltään poikkea mustasta.

Käsialan perustuksella voi käsikirjoituksen olettaa kirjoitetuksi noin 1400:n paikkeilla. Samaan tulokseen vie myöskin muistomerkin kielellinen tarkastelu, vaikkakaan ei tätä tietä yleensä saata tehdä aivan tarkkoja ajanmääräyksiä. Käsikirjoitus ei kylläkään ole alkuperäinen, kuten monista sanojen poisjättämisistä tai tarpeettomista kertaamisista ja vääntelyistä voi päätätä, mutta jäljennös ei kuitenkaan saata olla paljon alkuperäistä nuorempi, sillä tämän laatuksia kansankielisiä saarnakirjoja ei ole syntynyt ennen 15:nneen vuosisadan alkua.

Yhtä vähän kuin kielellisillä perusteilla voi täsmälleen määrätä k.o. muistomerkin syntymisaikaa, riittävät ne sen kirjoittajan kotipaikan ja kielialueen määrittämiseen. Ilman muuta voi kyllä sanoa, että käsikirjoitus kuuluu laajan keskialasaksan n.k. pohjoisalasaksilaiseen murreryhmään, jota puhuttiin keskisen Elben ja keskisen Weserin välisestä viivasta merenrantaan ulottuvalla ranta-kaistaleella ja jonka keskuksia olivat Lübeck, Hamburg, Bremen ja Lüneburg, mutta vaikeata on tehdä tarkempia määräyksiä. Omasta puolestani olisin taipuvainen sijoittamaan muistomerkin

Lüneburgiin tai Hamburgiin, mutta olen parin alasaksan tuntijan kuullut sanovan, että se sittenkin saattaisi olla lyypekkiläistä alkuperää, vaikka tämän alueen tyypilliset ominaisuudet puuttuvatkin.

Sisältöönsä nähden kuuluu puheenalainen muistomerkki sel-laisiin saarnakokoelmiin, joista saarnan historiassa käytetään plenario-nimitystä (plenarium merkitsee kirkkovuoden saarnatekstien täydellistä kokoelmaa). Asiallisesti ei nimitys suurestikaan poikenne myöhemmin käytäntöön tulleesta ja vieläkin tunnetusta postilla-nimityksestä. Plenarioiden tarkoituksena oli kait aluksi tarjota papeille sopivia saarna-apuneuvoja, sittemmin, kun niitä painettuina ruvettiin enemmän levittämään, suositeltiin niitä myöskin maallikoiden luettavaksi. Saksankielisiä plenarioita on muutamien mukaan säilynyt yli 100 eri laitosta, osaksi käsi-kirjoituksia, suurimmaksi osaksi kuitenkin painettuja. Keskiala-saksalaisia plenarioita tunnetaan 8 käsinkirjoitettua 15:nneltä vuosisadalta ja 13 painettua vuosilta 1488—1506. Viime vuosiin asti on näitä hyvin vähän julkaistu ja yleensä tutkittukin. Nyt näyttää kuitenkin niihin heränneen enemmän mielenkiintoa, vallankin senjälkeen kun Paul Pietschin v. 1927 ilmestynyt laaja esitys yläsaksalaisista painetuista plenarioista (Ewangelij und Epistel Deutsch) on tähän tutkimusalaan luonut valoa ja järjestystä.

Olen vertaillut¹⁾ k.o. Helsingin keskialasaksalaisia katkelmia muihin keskialasaksalaisiin ja suureen joukkoon yläsaksalaisia plenarioita voidakseni todeta yhtäläisyyksiä, kuitenkin enimmäkseen kielteisin tuloksin. Kolme erinäisissä suhteissa sukulaiskäsi-kirjoitusta olen kuitenkin löytänyt. Ensiksikin on eräässä Kööpenhaminan kuninkaallisen kirjaston käsikirjoituksessa G. K. S. fol. 94 säilynyt saarnakokoelma, jonka on kirjoittanut tai paremmin

¹⁾ Kirjoituksessani: Zu den mittelniederdeutschen Plenarienhand-schriften (Mémoires de la Société Néo-philologique de Helsingfors VIII, Helsinki 1929, ss. 343—385).

jäljentänyt Lutkentunderissa, Tanskan rajalla, Hampurista kotoisin oleva pappi Johannes Meyndorp. Tästä kokoelmasta löytyy useita saarnaselityksiä, jotka asiallisesti ja paikotellen kielellisestikin pitävät tarkasti yhtä Helsingistä löytyneiden saarnojen selitysten kanssa. Läheistä sukua edelleen sekä Helsingin katkelmien että Kööpenhaminan kokoelman kanssa on muuan Hampurin valtion- ja yliopistonkirjaston fragmentti (Fragmentarisches Niederdeutsches Plenarium. Auszüge aus den Evangelien. 15 Jh.). Yhtäpitävät tekstit sisältävät samoissa paikoin samoja raamatunsitaatteja ja samallaisia »esimerkkejä», niin että näiden osien yhteisestä alkuperästä ei siis saata olla epäilystä. Mutta omituista on todeta, että varsinaiset pyhäpäivätekstit (perikoopit) eivät ollenkaan lankea yhteen. Näitten kanssa läheisesti yhtäpitävän tekstin tarjoaa sensijaan muuan Hampurin valtion- ja yliopistonkirjaston käsikirjoitus vuodelta 1434 (Msc. Convent XVI). Kielellisistä seikoista päättäen ovat kaikki alaksalaiset plenariot todennäköisesti yläsaksalaisten tai latinalaisten esikuvien mukaan syntyneitä.

Vähäiseksi näytteeksi Helsingin saarnakatkelmien tyylistä suomennan tähän 3:n loppiaisen jälkeisen sunnuntain saarnasta (Matteus 8, 23—27) erään »esimerkin», jollaisia puheenalaiset kansanomaiset saarnakokoelmat sisältävät runsaasti.

Ja tästä (nim. että ihminen ei voi koskaan olla varma autuudestaan) luemme erään esimerkin, että erään kuninkaan poika¹⁾ sairastui ollessaan oppilaana pyhän mestari Pasiuksen koulussa. Senvuoksi lähetti Pasius hakemaan saarnaajamunkkikunnasta veljen, joka kuulisi pojan rippitunnustuksen. Kun hän oli kuullut hänen tunnustuksensa, sanoi hän mestarille: »Saatte olla rauhallinen, mestari, kun olette tämän nuorukaisen säilyttäneet turmeltumattomana (wente gy hebbet dessen jungeling bewäret, dat he juncfrouwe gebleven ist). Ja senvuoksi uskonkin varmasti, että hän tulee autuaaksi.» Ja kun nuorukainen oli kuollut, alkoi mestari rukoilla, että Jumala ilmoittaisi hänelle pojan tilan, sillä hän oli hänelle ollut hyvin rakas. Senvuoksi ilmestyi poika hänelle surkeassa tilassa ja sanoi hänelle itkien: »Mitä te tahdotte minusta?» Silloin sanoi mestari: »Sano minulle, millaisessa tilassa olet.» Silloin vastasi nuorukainen ja sanoi: »Olen ijankaikkisesti kadotettu! »Silloin

¹⁾ Eräiden toisien (Kielin ja Lüneburgin) käsikirjoitusten mukaan kävi poika koulua Pariisissa.

sanoi mestari: »Sanoihan toki rippi-isäsi, että sinä tulisit autuaaksi?», johon hän vastasi: »Se on kyllä totta, jos olisin sellaisena kuollut, kuin hän minut jätti. Mutta kun rippi-isäni oli lähtenyt luotani, lähetti perkele minulle sellaisia ajatuksia, että rupesin ajattelemaan: oi rakas Jumala, minä syytän sinua siitä, että minun nyt pitää kuolla ja jättää jälkeeni sellainen kuningaskunta, kuin isälläni on, eikä hänellä ole muita lapsia kuin minä. Ja tätä maallista kuningaskuntaa rupesin murehtimaan ja unohdin ijankaikkisen taivaan valtakunnan, minkä vuoksi nyt ja ikuisesti olen tuomittu.» Kun mestari kuuli tämän, meni hän luostariin ja tuli hyväksi pyhäksi ja autuaaksi ihmiseksi.

P. Katara.

II.

P. Kataran aikaisemmin julkaisemat ja yksityiskohtaisesti käsittelemät sekä edellä lyhyesti kuvaamat saksankieliset saarnakatkkelmat ovat niihin tehtyjen paikallisten muistiinpanojen puolesta erikoisen kiintoisia. Ne viittaavat näet, kuten Katara jo on huomauttanut, poikkeuksetta Ala-Satakuntaan ja vieläpä varsin tarkoin rajoitettuun paikkaan: Ulvilan kartanoon. Paikanmääreesensä nähden muodostavatkin katkelmat keskiaikaisessa kirjallisessa jäämistössämme harvinaisuuden. Niinikään antavat lehtiin tehdyt merkinnät erittäin havainnollisen kuvan niiden vaiheista. Kataran julkaisemaa tekstiä noudattaen ja käyttäen hänen sivunumeroltaan¹⁾ tulevat muistiinpanot seuraavaan järjestykseen.

Lehti P: Dombook af f Neddre Satagnd Ano &C 57.²⁾

¹⁾ Olemme merkinneet vastaavan sivunumeroinnin myös facsimile-jäljennösten sivuihin ja ensimmäisellä faksimile-sivulla esiintyviin, eri lehdiltä valokuvattuihin sivujen osiin.

²⁾ On kuulunut siteeksi Valtioarkiston numeroon 1017. Kun mainitulta tuomiokirja- tai oikeastaan sakkoluettelonteeltä nyttemmin puuttuukin kokonaan otsikko, on Grönbladin Valtioarkiston luetteloon tekemä, lainausmerkkeihin pantu merkintä »Dombook af f Neddre Satagund Anno &C 57» saatu juuri irti revitystä kansilehdestä. Kun on vaikeata ajatella, että sakkoluettelo olisi rubriikittomana mennyt verokamariin, täytynee pergamenttipäilyksen merkintää pitää Ulvilan kartanossa tehtynä.

Lehti 4^v: Årliga Rentta af Neddre Satagundh 1559 no: 36.¹⁾)

Lehti 5^v: Nils birgelsons vt giffit pro Anno &C 57.²⁾)

Lehti 6^v: Nils birgelsons opbörd p. Ano &C 57.³⁾)

Lehti 7^v; Preste Register aff Neddre Satagund p. Alio &C 57.⁴⁾)

Lehti 12^v: Faterburs Register på Ulsby Gärd. Anno &C 57.
Hans egen lengd.⁵⁾)

Lukuunottamatta merkintää lehdellä 4^v, joka käsialaltaankin näyttää muista poikkeavalta, ovat lehdet käytetyt, tuomio- ja

¹⁾ Niinkuin aikamäärästäkin näkyy, on merkintä tehty jälestäpäin. Se tosiasia, että myöskin vuoden 1559 merkintä kohdistuu juuri Ala-Satakunnan tileihin, viittaa ensi sijassa siihen, että ainakin pergamenttilehti on Ulvilan kartanosta peräisin.

²⁾ Rubriikki esiintyy Valtioarkiston numerossa 2008 muodossa: Nils birgelsons vtth giffit p. Armo &C 57.

³⁾ Vastaa Valtioarkiston luettelossa numeroa 2007. Kun mainituissa lähteissä ei nykyisin ole rubriikkia, on Grönblad merkinnyt sen luetteloon silloisesta pergamenttikannesta. Saman lähteen f oi. 4 tavataan kuitenkin merkintä: Nils Birgelsons opbörd Aff Neddre Satacundt pro Anno &C 57. Esietyistä syistä täytyneekin sekä pergamenttilehden että siihen tehdyn merkinnän polveutua Ulvilasta.

⁴⁾ Vastaa Valtioarkiston numeroa 2016. Grönbladin luetteloon tekemä merkintä »Preste Register aff Neddre Satagund pro Anno &C 57» puuttuu nykyään kokonaan lähdekirjasta ja on siis saatu silloisesta pergamenttipäällyksestä. Rubriikin täytynee näin ollen edellyttää tulleen merkityksi jo Ulvilassa.

⁵⁾ On kuulunut Valtioarkiston numeroon 2013, jolla vielä nytkin on rubriikki: Faterburs Register på Ulsby Gärdh pro Anno &C 57. Jo poikkeuksellisesti merkityn »Ulsbyn» esiintyminen sekä asiakirjassa että pergamenttipäällyksessä viittaa paikalliseen, Ulvilassa tehtyyn merkintään.

Sitävastoin ei nykyisessä originaalissa ole enää sanoja: »hans egen lengd», mitkä Grönblad on voinut saada Valtionarkiston luetteloon vain silloisesta pergamenttikannesta. Että se Niilo Birgelinpojan luettelo Ulvilan kartanon »fatabuurista,» joka vastaa nyk. Valtioarkiston num. 2013, tosiaan on voinut oma konsepti ja siten aikaisempi Valtionarkiston numeroa 2010, joka sisältää puhtaaksikirjoitetun ja myös melkoisesti poikkeavan fatabuuriluettelon samasta kartanosta, voi helposti todeta. Sanat »hans egen lengd» vaikuttavat sekä asemaltaan että käsialaltaan pergamenttipäällykseen — ehkäpä herttuan verokamariissa — tehdyiltä lisäykseltä.

tilikirjoihin v:lta 1557, mihin myös lehden 4 yläsyryään Kahdesti peräkkäin merkitty »Anno 57» nimenomaan viittaa. Niiden joutuminen kansiksi aivan eriluonteisiin Ulvilan kartanon asia- ja todistekirjoihin osoittaakin epäämättömästi, että lehdet ovat olleet siellä nidoksena tai kirjana, josta lehti toisensa jälkeen on revitty voutikanslian tarpeisiin.

Muistiinpanot ovat myöskin »voutivandalismin» harjoittajan kannalta varsin valaisevat. Useimmissa niistä vouti Niilo Birgelinpoika itse ilmoittaa nimensä. Paitsi veroluonteiset asiakirjat, jotka selvästi ovat syntyneet hänen kansliassaan, on myöskin »tuomiokirjan» siteeksi joutunut saarnakirjan lehti sikäli kiintoisa, että sekin on varmuudella ollut samaisen voudin käsissä. Tultuaan kesällä v. 1556 Suomen herttuaksi korotetun Juhanan uskottuna¹⁾ 24 p:nä marrask. v. 1556 nimitetyksi Ala-Satakunnan 1. Ulvilan kartanonläänin hallitusmieheksi²⁾ hän on vuonna 1557, jolta juuri hänen »tuomiokirjansa» on, myös Ala-Satakunnan tuomarina³⁾. Myöskin Ulvilan kartanon »fatabuuri»luettelon ympärille joutunut lehti on nimenomaan päässyt hänen omaan lueteloonsa. Saarnakirjan repiminen tapahtunee täten ainakin sen meille säilyneiltä kohdilta juuri Ulvilan kartanossa ja sen uuden herttuallisen voudin ensimmäisenä virkavuotena.

Juuri se seikka, että on kysymys Suomen herttuallisen kanslian alaisesta virkamiehestä, rajoittaa melkoisessa määrin mahdollisuutta, että saarnakirja olisi ainakaan niihin aikoihin, jolloin se revit-

¹⁾ Hänet mainitaan myöhemmin herttuan salaisimpien suunnitelmien avustajana. Bomansson: Hertig Johan och hans tiet s. 104, n. 237. Vrt. Jaako Teitin valitusluettelo ss. 135, 138.

²⁾ Bomansson: main. tutk. ja paikka. Almqvist: Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630 III s. 222 ja IV s. 171.

³⁾ Tämän mukaisesti määrätään vouti Göran Henrikinpoika jouluk. 6 p:nä v. 1557 luovuttamaan Niilo Birgelinpojalle Ala-Satakunnan tuomari-saatavat, häradsranta. Edelleen on tietoja hänen tuomaritoiminnastaan vuosilta 1558, 1560, 1561. Bomansson: ed. main. tutk. ja kohta. Hausen: Bidrag tili Finlands historia III s. 462.

tun, voinut tulla maahamme Ruotsista. Myöskään traagillisen koh- talon alaiseksi joutuneen vouti Niilo Birgelinpojan elämänvaiheissa ei esiinny viittausta ainakaan huomattavampiin tätä aikaisempiin vierasmaisiin suhteisiin. Hänen tunnettu virkauransa alkaa näet juuri Ulvilan kartanossa ja kestää täällä n. v. 1560¹⁾), jolloin hän muuttaa Porin kartanon voudiksi, ja täältä v. 1562 Turun linnan käskynhaltijaksi. Tässä toimessa hän herttualle osoittamastaan uskollisuudesta joutuu huhtik. v. 1563 salaa vangituksi²⁾), tuomi- taan toukok. 21 p:nä samana vuonna kuolemaan ja mestataan pian tämän jälkeen Tukholmassa.³⁾

Samoin kuin mahdollisuus, että saarnakirja olisi tullut Ulvilaan Ruotsista, on vähäinen, asettaa sen saksankielisyys sen mahdolli- selle käytölle suhteellisen suppeat rajat. Ensinnäkin on vaikeata ajatella, että sellaista olisi tarvittu hallinnollisissa virastoissamme.⁴⁾ Varsin luonnolliselta ei liioin tunnu, että vouti Niilo Birgelinpoika olisi saanut kyseisen saarnakirjan toimeenpannessaan sen kalleuk- sien ja mahdollisesti kirjojen riiston Ala-Satakunnan kirkkoissa, joista hän yhdessä Jöns Westgoten kanssa 31 p:nä elok. v. 1558 tekee tilin Turun linnassa.⁵⁾

Todennäköistä sitävastoin on, että puheena oleva saarnakirja on alkuaan yhteydessä saksalaisen kauppakulttuurin ja saksalai- sen yhteiselämän kanssa. Ja huomioon ottaen saksalaisuuden merkityksen esim. Turussa ja Viipurissa on edellä käsitetyllä saksalaisella muistomerkillä paikallisessa saksalaiskulttuurissa

¹⁾ Tällaisena mainitaan hänet ainakin jo alkuvuodesta 1560. Hausen: Bidrag tili Finlands historia III s. 461.

²⁾ Ruuth: Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet, 2 vihko ss. 141, 199. Vrt. myös Hausen: Bidrag tili Finlands historia IV, er. paik.

³⁾ Almqvist: ed. main. teos IV s. 171.

⁴⁾ Mahdotonta tietysti ei ole, että saarnakirja olisi voinut tulla Ulvilan kartanoon esim. jonkun papin peruista.

⁵⁾ Hausen: Bidrag tili Finlands historia III s. 379. Kirkkokalleuksien takavarikointi osuu täten ilmeisesti vuosiin 1557—1558.

sekä jo ennen Ulvilan kauppalan syntyä että kaupungin elämässä täysin riittävä tausta. Erikoisesti on lisäksi syytä korostaa, että seudun saksalaisilla ja nimenomaan sen vanhoilla talvikesteillä on paikallisissa killoissaan vallinnut yhdyselämä, joka edellyttää juuri kuvatuntapaista — ainakin kirkkovuoden talvipuoliskon saarnoja sisältävää¹⁾ — »hartaus»kirjaa. Tältä kannalta lähtien osuukin Niilo Birgelinpojan voutikauden alku erikoisen kiintoi- saan historialliseen taitekohtaan. Juuri edellisenä vuonna (1556)²⁾ joutui näet Ulvilan kartanon tilien mukaan ainakin kolmen paikallisen killan, s.o. Ulvilan, Suosmeren ja Koiviston kiltatupien omaisuus³⁾ sikäläisiin varastoaittoihin. V. 1557 on Ulvilan »fatabuuri»-luettelon mukaan pyhän Olavin kiltatupa joutunut samanlaisen käsittelyn alaiseksi. Siihen voudin omaan varastoluetteloon, jonka ympärille eräs saarnakirjan lehdistä on joutunut, on näet selvästi jälkeensä, itse luettelon kirjoituksesta eroavalla käsialalla merkitty ilmoitus neljä naulaa painavasta, Pyhän Olavin killan tuvasta otetusta messinkikattilasta:

Messing ketil off *Ste Oleffs gille* 1 om 4 m.⁴⁾

Että on kysymys voudin oman konseptiluettelon syntyessä tai juuri sen päättyessä tapahtuneesta, Pyhän Olavin kiltaan kohdistuneesta toimenpiteestä, käy selvästi ilmi siitä, että puhtaaksi kirjoitettuun Ulvilan kartanon fatabuuriluetteloon on tehty seuraava erikoishuomautus:

Item bleff tagidh aff *S. Oleffs gilstugw* ketill 1 ste om 4 m.⁵⁾

¹⁾ Saarnakirjan katkelma ei tarjoa varmuutta siitä, että se olisi tarkoitettu muuta kuin vuoden talvipuoliskolle. Kuten tunnettua rajoittui Ulvilan kauppalan talvikestien ja porvarien markkina-aika Kokemäellä loppiaisen seuduilta pääsiäiseen. Turun tuomiokirkon Musta kirja s. 79.

²⁾ Vrt. tutk. Lisiä Kokemäen seudun taloudelliseen kulttuurihistoriaan keskiajalla. Hist. Aikakausk. 1919 ss. 124—126.

³⁾ Käsitlemme Satakunnan kiltojen omaisuutta yksityiskohtaisemmin toisessa yhteydessä.

⁴⁾ Valt. ark. num. 2013.

⁵⁾ Valt. ark. num. 2010.

Pyhän Olavin kiltatupa, joka täten lähteissä erotetaan Ulvilan kiltatuvasta, on siis ryöstetty suunnilleen samoihin aikoihin kuin edellä käsitelty saarnakirja on revitty voutipaperien päällyksiksi. Mahdollisuus, että saarnakirjan katkelma on säilynyt viimeiseksi kirjalliseksi todisteeksi Ulvilan vanhojen, vv. 1556—1557 häviävien kiltatupien juhlista ja hartaudesta, on täten sekä paikallisesti että kronologisesti todennäköinen.

Jalmari Jaakkola.

LIITE.

Edellä kuvatusta saarnakirjasta seuraa 4 sivua facsimile-painosta. Ensimmäinen sivu sisältää katkelman alkuperäisen tekstin sivuilta 1^r, 5^r, ja 4^v, Toinen sivu sisältää jäljennöksen saarnakirjan sivulta 6^r, kolmas sivulta 7^r ja viimeinen sivulta 12^v, Facsimilessa, joka on jonkinverran kooltaan pienennetty ja sisältää sen alkuperäisväritykset, on valitettavasti vuosiluvun loppunumero ss. 5^r ja 7^r jäänyt hämäräksi.

Nils Birgelsons opbodo p Antioch 7

to dem hometmane. Da also
der ghehant beuest p gesche.
 dy und in der sulue stunde
 wart do brocht ghesut glosa
 vtesen hurene in düssen
 hylighen dangeho. For
en vt ptesstij nysche to on
 son leuen heren qua chude
 dat pr dat he ene ghesut ma
 lide so vrbarmede sijn onse
 leue here ouer en vnd roede
 ene mit siner hant do wort
 he ghesint van siner sike.
Donador ene ihesus dat he
id w nemade seggen en sel
 demendat he gheunge vnde
 bedynpde sijn den ptepare in
 deme temple. In düssen hyl
ghen dangeho schok rop m
den vnfseude. To demne of
ten male dat vns bedudet
 wart by dyne vt ptesstij
 nyschen. For onse vns beue
 lome en i sekerlyk dot sin
 de doente de dot sinde hiet
 sijn der vt ptesstijgher. De sike
seendet den nyschen van der
psichop der lude. Als segedat
de dot sinde den nyschen
der psichop aller hylighen.
dar bedynpde vns onse leue
here vns douch den ghesen p
paran. Und he sprekke also.
Inde si vnde de heilich ghe
ghedelgher mit gheschiden
van der leue der hylighen

coher. For en gind an sene
nysche de heft mpsichop al
der goden werden de der schein
in der hylighen cistenheren.
der
heus dachastich. dar vns sprekke
de ghesen in deme ghesen.
For id bin die dachastich alle
des dat dat secht vns allen
dat id dy vnschere vns dach
der hilden. For sychen dat he
ten sijn vns also en nysche
ghe dot sinde dach so vns
he altocht de ghe dot.
To demne anderen male schok
dy merke dat de vt ptesstij
nysche quam to vns onsen
leuen heren. Und dat ene dat
he ene sinne male de dat by
so werde dy ghesen vns
bedynpde sijn vns dach
ofte vns anderen naden dat
dy demne schok an ropen
onsen leue here vns onse
leue here id en hylighen
den eyden. Als demne nysche
not an eret vns dach
me vns sijn dach. To dem
me dachden male schok dy
merke dat vns leue here
ihesus xpus. roede den vns
ptesstijghen nyschen mit siner
hant. Und dat vns vns
in der older co. For by so werde
de vns ghesen dat vns
made en schok vns man
moget dy ab sprekke vns

Preke Register aff Redde Sagghind p Anno 15

dy ob leyt dat du ye wedder
 ghe ghedan beneest des sprak
 di dunel neen dat en is my
 nicht ket. Des sprak de preke
 darome dyen dume to der
 buche gheslome en sint dy
 dume sinde nicht ket. Dene
 dyen den neen barmhertiger
 sgheden den gode in en moest
 dyne sinde en ten beraden.
 Do sprak de dunel. Ik stant
 van der kerken vnd sach dat
 alle de yame dede buchten
 sgholden. Dene vsetest gh
 gawe en sijn. Ind ik sach my
 ob so vsetest gh vnd en sijn.
 Dene quam alderis to der buche
 ghe dat de sghene mochte
 bidden. Dene des so vsetest gh
 do vnd blip so he to roome
 dene so sghen id noch alle
 den sghen. He to der buche
 komen vnd neen vullende
 vnen ledend vnde hebben
 vne ere sinde vnd nicht en
 benden de sinde mer to la
 rende de bane vt setest gh
 vnd vset gh ander sghen. Dar
 vne vnde de gawe heere lile.
 dat he vullende come sghene
 buche de mte. ledend. Ind me
 vullende was gansen heeren.
 Vnd sprake mit de sghen vt set
 de sghen vnd vset ghene

ghesunt make. Dene ghe
 dat du dunt so mach ghene
 corele maken. Dene vnt leue
 here to antwarte vnd sprak
 Ik vnt corele maken. Dene
 vnd belip so dy den prekeret.
 dat is gawe vnd buche dene
 sinde dene prekeret. so heof
 tu ghesunt and ymer zake.
 darome vulle heere vnt
 leuen heere ghesunt vnt
 bidden. dat he ons sghene barm
 herticheit vele. Ind vnt vnt
 sghene. Dene ghe dat in
 sghene gnade. sghene heere
 den vt setest sghen vnt sghen.
 do heere ghesunt make.
 dat heer also moten benden
 ghesunt ghene van alle vnt
 sghen sinde. Ind dat heere
 also moten bende dener
 heere vnt. dat heere
 gode mte. ghesgheden.
 en doerden. Des heere vnt
 de vader vnd de sghene vnt
 de sghene gheest. Dene
 des dunden sghene vnt de
 hilde dene sghene dene sghene.

Affendene ghesunt ma
 culamie sghene vnt
 vnt leue. Dene ghesunt vnt
 de sghene in vnt leue. sghene
 de vnt sghene. Dene sghene
 ghe. Dene dat heere sghene
 grote belagginge in dene
 nere. dat die sghene vnt

I mēte ghehefen to der elyge
salicheit en hadde myse loue
hore māt ghe openbarende
dāthet mit sine godlike māt
de elyke loys also dat dat
wart gheseyt vnd ghespre
yet vpe den acten. And id
o del vrucht bringet. Also
den vnses heren wort. de en
haet men nūmer mer. dat
en come vo vrucht van. vnd
gnade also de pheta ysaas
spreeket. dat wort dat vā my
is. ne māt gheve. dat en brin
nūmer ydel van my loede
dat en bringe vo come vrucht
dat omē so lēse by van her
mayse. dat co der tye dorn
p lue hore ghespre p dē
dat hemel sege brot. vnder
des so dat brot neder vel.
so vel dat neder de hemel
sege dōb. vnd hadde aller lye
smak den se begheerden by
dessem brot de seholē by vā pāy
godes wort. vnd bramer dat
dat seget in des nūschē herte
p bramer de dōb der mēde
in dat is de gnade des hēge
ghespes. so dōme anderen
māle p seholē vmmerte.
de mach. vnde hēe dat wort
godes. dat is also vele gesprote.

so p de seholē. hōken de
wort godes hore. de acten
van den by horene lēsen. de
valoes pū pāt dē vō hēch
en del vel in dē vōch dat tū
co creden van den liden dat by
sint bechē de dō vmboll
ren sint mēen sime. dat u
pen vnd hore. vnd ander
vōerlike sime. de dāch dat
herte ghan. dat pāt dat is
godes wort. dat wort vō
dē lye mit mēnghe lye
sime. dat dāle vnd mit
mēnghe lye bōp. lye. de
acterman valoes of sime
pāt andene lēde. dat dat
vul dānes was dat by sime
vns bedudet de vō lēde
de alle tye besinghet sint is
me dat vōnghe lēde. gūg.
dat in vō herte māt lēde
mach godes wort. vnde de gro
ten dānen. vnd sege de se
hēben vōne dē gūg. hōvō
loes of sime pāt in dōne
lēde. dat vul pōyme kas.
dat by sime vns bedudet de
hāden lēde. de nōvāt beke
ren mach. den is dat vō
godes vmmerte. dāle hō
vns mē dat dat go. hō
mēte māt p en seholē by
māt pōen dat lēde dat hē

is gūg
2 5 dōm
vō hōvō lēde
vō hōvō lēde

KORJATTAVAA:

Sisällysluettelossa on: Eräs satakuntalainen Kiltakirja.	Pitää olla: Eräs satakuntalainen kiltakirja?
Sivulla 2, alaviitassa on: hudhraårsminne	P.o.: hundraårsminne
S. 6, rivillä 23 on: Äänestäessä	P.o.: Äänestettäessä
S. 12, r. 22 on: Elsas	P.o.: Elsass
S. 16, r. 2 on: yleisinhimmillistä	P.o.: yleisinhimillistä
S. 30, rr. 21—22 on: Tigers-tedt	P.o.: Tiger-stedt
S. 31, r. 15 on: Kokouksessaan	P.o.: Kokouksessa
S. 34, rr. 3—4 on: Kot-henin	P.o.: Ko-thenin
S. 50, r. 6 on: pätkälti	P.o.: pitkälti
S. 63, r. 20 on: Carssonin	P.o.: Carlssonin
S. 73, r. 11 on: vakinaiset	P.o.: vakinaisesti
S. 81, r. 9 on: 1100	P.o.: 1200
S. 85, r. 19 on: Sulkuajjärven	P.o.: Sulkuejärven
S. 87, r. 12 on: Carsson	P.o.: Carlsson
S. 111, r. 16 on: Kihniöjärven	P.o.: Kihniöjärveen
S. 113, 2 alaviitassa on: frågan	P.o.: frän
S. 121, r. 8 on: kotona. »Lappalainen vastasi:» jos	P.o.: kotona». Lappalainen vastasi: »jos
S. 141, r. 15 on: stadnare	P.o.: stadnade
S. 204, alaviitassa on: Sienticaarum	P.o.: Scientiarum
S. 209, rr. 18—19 on: paikanmääreesensä	P.o.: paikanmääreesensä

